

Petko Luković

SLOVENCI I SRPSKO-BUGARSKI RAT 1885. GODINE

(I. nadaljevanje)

Odjek u Sloveniji zaoštrevanja srpsko-bugarskih odnosa od plovdivskog prevrata do izbivanja srpsko-bugarskog rata, 6/18. septembra—2/14. novembra 1885. godine

Već od početka 1885. u Kneževini Bugarskoj i Istočnoj Rumeliji se u znatnoj meri pojačava borba za njihovo ujedinjenje. Na inicijativu Zahari Stojanova, 10/22. februara 1885. organizovan je u Plovdivu »Bugarski taen centralen revolucionen komitet (BTCRK)«. Glavno programsko načelo mu je bilo »konačno oslobođenje bugarskog naroda posredstvom moralne i oružane revolucije«. Praktično, to je značilo likvidiranje ostataka turskog feudalizma u Istočnoj Rumeliji i oslobođenje Makedonije od turske vladavine kao i pripajanje ove dve pokrajine Kneževini Bugarskoj. Do 25 (6. avgusta) jula, dejstvo BTCRK bilo je usredsređeno na akcijama za oslobođenje Makedonije, a nadalje do 6/18. septembra 1885. na ujedinjenju Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom. Tokom avgusta 1885. otpočinju nemiri i demonstracije u mnogim selima i gradovima, naročito u Istočnoj Rumeliji. Tako je 2/14. septembra došlo do velike demonstracije u Panagjurištu protiv rumelijske vlade. Na dan 6/18. septembra 1885, ustanici, tj. rumelijska vojska i narodne družine, predvođene rukovodiocima »Bugarskog tajnog centralnog revolucionarnog komiteta«, zbacili su u Plovdivu generalnog gubernatora Istočne Rumelije i rumelijsku vladu, formiravši Privremenu vladu, koja je proglasila ujedinjenje Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom. Četiri dana iza toga, prispeo je bugarski knez, Alexander Battenberg, zajedno sa predsednikom bugarske vlade, Petkom Karačvelovim, u Plovdiv, te tog dana, uveče, proglasio se za kneza ujedinjene Bugarske. Ujedinjenje Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom predstavljalo je krupan korak napred na putu ekonomskog, političkog i kulturnog razvitka bugarskog naroda. Po njemu se stvara veliko nacionalno tržište, koje daje impuls razvitku kapitalističkog načina proizvodnje, dok se Bugarska kao država uzdiže na stepen moćnog političkog faktora na Balkanskom poluostrvu.

Kako stoji u delu Ministarstva narodne odbrane Bugarske pod redakcijom pukovnika i profesora, Jona Miteva, delimična mobilizacija milicije u Istočnoj Rumeliji izvršena je 1/13. septembra, a oficijelno je mobilizacija objavljena 6/18. septembra 1885, kao i u Kneževini Bugarskoj, obuhvativši lica od 18—40 godina starosti. U Kneževini Bugarskoj mobilisano je 66.000 (48.000 aktivnih vojnika, 14.000 rezervista i 4000 dobrovoljaca), a u Istočnoj Rumeliji 42.000 vojnih obveznika, što ukupno iznosi 108.000 vojnika. Mobilisana bugarska vojska je bila organizovana u Istočni i Zapadni korpus. Glavne bugarsko-rumelijske snage činile su Istočni korpus i bile grupisane u jugoistočnoj Bugarskoj, u rejonima Jambol i Trnovo-Sejmen da spreče prodor Turaka dolinama Marice i Tundže, na crnomorskom bregu južno od Istočne Stare planine i u rejonu Rodopa, na bugarsko-turskoj granici u cilju zatvaranja pravaca eventualnog pokušaja nadiranja turske vojske uz doline Arde i Meste. Trupe Zapadnog korpusa, do početka oktobra, bile su koncentrisane u rejonima Kjustendila, Radomira i Dupnice sa orijentisanim frontom prema jugu u cilju paraliziranja dejstava turskih snaga pravcima iz Makedonije, vodećih preko Kjustendila i Dupnice za Sofiju i Plovdiv. Nakon dobijanja vesti o fijasku mirovne misije kod srpskog kralja ličnog izaslanika bugarskog kneza, Dimitra Grekova, što je označavalo definitivnu odluku Kraljevine Srbije da ratuje protiv Kneževine Bugarske, naređeno je 7/19. i 8/20. oktobra od strane bugarskog kneza da

se iz sastava Istočnog prebaci u sastav Zapadnog korpusa oko 13.000 vojnika. Pre 8/20. oktobra bilo je na srpskoj granici raspoređeno 17.137 bugarskih vojnika. Krajem oktobra na granici prema Srbiji u oblasti Vidina nalazilo se oko 15.000, u oblasti Sofije oko 20.000 i u rejonu Radomir-Kjustendil oko 9000 bugarsko-rumelijskih vojnika. Brojno stanje Zapadnog korpusa stalno se menjalo pridolaskom novih snaga iz Istočne Rumelije. Uoči srpsko-bugarskog rata, u sastavu Zapadnog korpusa bilo je 45.000 vojnika i 50 topova, dok je u Istočnom korpusu bilo preko 50.000 vojnika i 52 artiljerijska oruđa. Okosnica ratnog plana Bugarske bila je u tome, da se što je moguće duže zadržava nastupanje srpske vojske, te tako stvori neophodno potrebno vreme za prebacivanje snaga iz Istočne Rumelije i posedanje položaja u rejonu Slivnice.

Ujedinjenje Istočne Rumelije i Kneževine Bugarske, 6/18. septembra 1885, kralj Milan je procenio kao poremećaj ravnoteže na Balkanskom poluostrvu na štetu Srbije. On je, radi toga, 9/21. septembra objavio mobilizaciju vojske i naredio da se grupiše na bugarskoj granici. Takvu kraljevu odluku kao i ratne kredite odobrila je Narodna skupština na sednici od 1/13. oktobra. Time su se srpsko-bugarski odnosi još više zaostriili, jer se kralj Milan odlučio na rat, kako bi dobio nešto teritorije iz sastava zapadne Bugarske kao kompenzaciju za Istočnu Rumeliju.

Srbija je mobilisala aktivnu vojsku, tj. I poziv kao i trećinu II poziva, ukupno 61.000 vojnika i 132 topa. Poučen iskustvom iz timočke bune i potcenivši borbenu spremnost bugarsko-rumelijske vojske, kralj Milan nije mobilisao veći deo iskusne i u dva poslednja rata protiv Turske proverene Narodne vojske. Pored toga, kroz stalni kadar stajaće vojske prošlo je samo 28.000 vojnika, u čemu je situacija kod Bugara bila još slabija, budući da su imali samo oko 20.000 dobro obučanih vojnika. Ali, zato su u odbrani zemlje, bugarski vojnici, uvereni da vode pravedan rat, visokom borbenom svešću uspešno nadoknadili neobučenost. Nasuprot kraljevoj politici, srpski narod je bio protiv očito nepravednog rata, opravdano smatrajući da srpske i bugarske interese treba ostvariti u zajedničkoj borbi protiv zajedničkih neprijatelja, Turske i Austro-Ugarske. Srpska vojska je posedovala bolje puške nego bugarska, ali je ljudstvo u gađanju bilo slabo obučeno i utrošak municije je bio znatno veći nego kod bugarskih pušaka. Nije bilo dovoljno puščane municije, jer se raspolagalo samo sa 8.700.000 fišeka umesto sa 15.000.000, koliko ih je stvarno bilo potrebno. Topovi su, većim delom, bili zastareli i oštećeni u dva prošla srpsko-turska rata, dok novi, naručeni iz Francuske, nisu bili stigli. Do 26. oktobra završena je koncentracija srpske vojske, a četiri dana doznije srpske snage su izbile na bugarsku granicu: glavnina na prostoriju Svodje—Piro—Bela Palanka, a pomoćni delovi kod Knjaževca, Zaječara i Negotina. Na zahtev Austro-Ugarske, kralj Milan je povukao svoju naredbu od 24 (5. novembra) oktobra, upućenu trupama da pređu bugarsku granicu, kako bi se sačekala odluka Konferencije predstavnika velikih sila u Carigradu, zakazane za 25 (6. novembra) oktobra, radi srpsko-bugarskog spora. Konferencija je odužila svoj rad i bila onemogućena, zbog nesloge velikih sila, da donese meritornu odluku, pa je kralj Milan objavio Bugarskoj rat, 2/14. novembra 1885. godine.

Shodno ratnom planu, trebalo je da srpska vojska svojim glavnim snagama, jačine oko 46.000 ljudi (Dunavska, Drinska, Šumadijska, Moravska divizija i Konjička brigada), nastupa od Pirota prema Sofiji, a pomoćnim delovima (Timočka divizija), jačine oko 15.000 ljudi, od Zaječara prema Vidinu. Ovim srpskim ratnim planom predviđeno je osvajanje Sofijskog okruga do Ihtimana, a Vidinskog do Loma, nakon čega bi srpska vojska prešla u odbranu. Radi obuhvata bugarskog levog krila, Moravskoj diviziji je naređeno da nastupa preko Daščanog kladenca ka Trnu i Brezniku. Zbog neizvesnosti turske neutralnosti i očekivanja odluke Konferencije velikih sila u Carigradu, kralj Milan je zadržao srpsku vojsku na bugarskoj granici do 2/14. novembra 1885. U međuvremenu Bugari su uvelike otpočeli sa prebacivanjem snaga iz Istočne Rumelije na granicu prema Srbiji i utvrdili položaje kod Sofije, što Srbi

u vreme izrade ratnog plana nisu imali u vidu. Zbog toga srpski ratni plan više nije odgovarao situaciji na bojnopolju.

Budući da ni s jednom balkanskom državom Srbija nije imala zaključen savez, to rat protiv Bugarske nije bio ni diplomatski pripremljen. Nakon plovdivskog prevrata, Srbija je ponudila Rumuniji zaključenje saveza protiv Bugarske, što je ova odlučno odbila, odlučivši da ostane neutralna, dok je Grčka tražila zaključenje saveza protiv Turske. Pošto je u državnoj kasi bilo svega 60.000 dinara, to su svi troškovi za ratne pripreme Srbije podmireni iz sume od oko 24.000.000 dinara, pozajmljene u inostranstvu.

Od velikih sila, članice Trojecarskog saveza, kao i Turska, po bugarskom pitanju zalagale su se za održanje status quo, tj. stanja u Evropi određenog odlukama Berlinskog kongresa, u čemu je, na opšte iznenađenje, prednjačila Rusija. Takvom stavu se suprotstavila Engleska, odobravajući ujedinjenje Kneževine Bugarske i Istočne Rumelije, dok su Francuska i Italija lavirale između engleskog i ruskog stava, naginjući, katkada, više na političku orijentaciju Engleske.¹²³

Slovenci su, sudeći po sadržaju objavljenih izveštaja i članaka u slovenačkim novinama, pratili sa napregnutom pažnjom borbu bugarskog naroda za uspostavljanje jedinstvene bugarske države, uz neskrivenu želju da se taj narodni ideal što pre ostvari. Najčitaniji slovenački list, »Slovenski Narod«, saopštio je, krajem prve dekade maja, da je na Đurđevdan, 23 (5. maja) aprila, u Plovdivu došlo do sukoba između Bugara i Grka, prilikom čega je bilo i ljudskih žrtava, a u informaciji od 20. maja, označen je kao glavni krivac za to grčki konzul, jer je tog dana, na imendan grčkog kralja, održao huškački govor sa balkona konzulata,¹²⁴ dok je, osam dana docnije, u ovom listu navedeno da je grčki ministar spoljnih poslova uložio žalbu kod turskih diplomata u Carigradu i Atini zbog bugarskih nasilja nad Grcima u Plovdivu na Đurđevdan, kao i to, kako je odlučeno da se ceo slučaj, vezan za plovdivski bugarsko-grčki eksces, podrobno ispita.¹²⁵ Dalje je u ovom listu, krajem maja, izražena sumnja da je bugarska vlada izvršila sve pripreme da pripoji Istočnu Rumeliju Kneževini Bugarskoj, a početkom jula, da su lideri Liberalne stranke iz Istočne Rumelije bili u Sofiji i od predsednika bugarske vlade, Petka Karavelova, dobili uveravanja da će svesrdno pomoći težnju Istočne Rumelije da se ujedini sa Kneževinom Bugarskom.¹²⁶

U podužem sastavu, s kraja prve dekade januara 1885, organ slovenačkih klerikalaca je svojim čitaocima, nakon prezentiranja osnovnih geografskih i etnografskih podataka za Kneževinu Bugarsku, Istočnu Rumeliju i Makedoniju, istakao da bugarska liberalna vlada, predvođena Petkom Karavelovim, teži da pripoji Kneževini Bugarskoj Istočnu Rumeliju i »možda još i Makedoniju«, te tako ustanovi Veliku

¹²³ Opširnije o plovdivskom prevratu i ratnim pripremama Srbije i Bugarske od plovdivskog prevrata do otpočinjanja neprijateljstva, 6/18. septembra—2/14. novembra 1885, v.: A. Benderev, *Srpsko-bugarska vojna 1885 goda*, Š. Peterburg, 1892, str. 20—113; C. Regenspursky, *Die Kämpfe bei Slivnica am 17. 18. und 19. November 1885*, Wien, 1895, str. 8—41; H. Kunz, *Taktische Beispiele aus den Kriegen der neuesten Zeit, 1880—1900, erstes Heft: Der serbisch-bulgarische Krieg 1885*, Berlin, 1901, str. 3—30; S. Jovanović, *Srpsko-bugarski rat*, Beograd, 1901, str. 29—110; isti, *Srpsko-bugarski rat*, Političke i pravne rasprave, knj. treća, *Sabrana dela Slobodana Jovanovića*, IV . . . , str. 37—106; isti, *Srpsko-bugarski rat*, *Vlada Milana Obrenovića*, knj. treća, *Sabrana dela Slobodana Jovanovića*, IX . . . , str. 219—242; S. Novaković, op. cit., str. 6—18, 20—28; Dr V. Đorđević, *Istorija srpsko-bugarskog rata 1885*, knj. prva . . . , str. 57—272; J. Venediktov, *Istorija na Srbsko-bulgarskata vojna 1885 godina po najnovite pečatni istočnici i neizdateni dokumenti*, Sofija, 1910, str. 2—27; Ščab na armijata-Voenno-istoričeska komisija, *Istorija na Srbsko-bulgarskata vojna 1885 goda* . . . , str. 79—246; K. Todorov, op. cit., str. 78—91; D. Kosev, *Obščestveno-ikonomičesko i političesko razvitiie sled Osvoboždenieto (1878—1885)* . . . , str. 65—81; V. J. Vučković, op. cit., str. 11—42; S. N. Penkov, op. cit., str. 102—132; J. Mitev, *Istorija na Srbsko-bulgarskata vojna 1885* . . . , str. 22—163; isti, *Svedinenieto 1885* . . . , str. 137—204, 307—316.

¹²⁴ O čemu je, kao najvažnije, tako navedeno ovo: »Nemire v Plovdivu zakrivil je pa pred vsem grški konzul, ki je s svojega balkona govoril jako hujskajoč govor na svoje rojake. Vzhodnorumeljska vlada in ruski konzul sta vse mogoče storila da pomirita narod. Tudi vojaščina ni mogla dosti opraviti. Kakor se govori je razburjenje prebivalstvo ulomilo v jedno grško lekarno, nekaj prodajalnic in kavarn in tam vse razbilo in polomilo. Ko so se grške zastave snele, se je ljudstvo samo od sebe pomirilo.« (»Slovenski Narod« 113, 20. V 1885).

¹²⁵ Up.: »Slovenski Narod« 105, 113, 119 od 9, 20. i 28. V 1885.

¹²⁶ Up.: »Slovenski Narod« 118, 149 od 27. V i 4. VII 1885. — Organ slovenačkih liberala nije bio dovoljno obavešten o stavu predsednika bugarske vlade, Petka Karavelova, sredinom 1885. godine, prema ujedinjenju severnog i južnog dela Bugarske. U to vreme Karavelov je bio odušno protivan ozbiljnjem radu na ujedinjenju Bugarske, držeći se negativno prema Revolucionarnom komitetu Zaharija Stojanova, odbacivši njegove planove kao veoma opasnu avanturu (K. Todorov, op. cit., str. 82—83).

Bugarsku. Očito odobravajući nastojanja Bugara, da anuliraju odredbe Berlinskog ugovora i realizuju ujedinjenje severne i južne Bugarske, nepoznati autor ovog sastava zaključuje: »Korak po korak, Bugari se približuju svom ujedinjenju, pre svega zato što Evropa o tome neće ništa da čuje«. To je istaknuto u ovom listu i u broju dva dana docnije i naglašeno: »Oni će ga, ipak, doseći, jer na to ih Turci svojim progonima i pokoljima u Makedoniji pripravljaју«. ¹²⁷ Početkom juna, u delu saopštenja u ovom listu, navodi se kako je u Istočnoj Rumeliji otpočelo ustaničko vrenje protiv turske vladavine. ¹²⁸

Više od dva najčitanija slovenačka dnevnika, »Slovenskog Naroda« i »Slovenca«, večernji prilog organa Pokrajinske vlade za Kranjsku, »Ljubljanski List«, posvetio je pažnju borbi bugarskog naroda za ujedinjenje tokom prvih osam meseci 1885. Tako je ovaj list, u broju od 12. maja 1884, objavio kratak uvodnik s naslovom »Bolgarija in vzhodna Rumelija«, u kome je, kao najvažnije, istaknuto kako je bugarski narod postao pastorak evropske diplomatije, jer je njegova zemlja na Berlinskom kongresu podeljena na Kneževinu Bugarsku i Istočnu Rumeliju, čime je stvoren »glavni uzrok stalnih rasprisa između Kneževine Bugarske i Turske«. Na kraju ovog uvodnika, nakon upozorenja o dolasku novog generalnog gubernatora za Istočnu Rumeliju, Gavрила Krestoviča, »Bugarina, uživaoca simpatija Grka i Turaka«, ¹²⁹ u smislu zaključka istaknuto je: »Stvarno, ideja ujedinjenja pod upravom Krestoviča neće se ostvariti, ali će se, zato, narod mirno razvijati i snažiti, te će potom lakše, kada dođe pravi trenutak, stupiti u borbu i rešiti je u svoju korist«. ¹³⁰ Tokom 1885. ovaj list je objavio nekoliko sastava, u kojima je izraženo mišljenje, da Bugari s pravom zahtevaju ujedinjenje Kneževine Bugarske i Istočne Rumelije. Tako je, krajem druge dekade maja, u ovom listu kratko navedeno, da u Istočnoj Rumeliji jača pokret za ujedinjenje sa Kneževinom Bugarskom, a u broju od početka juna da se Grci prema Bugarima drže neprijateljski, dok je krajem jula navedeno da narod Istočne Rumelije s pravom zahteva ujedinjenje sa Kneževinom Bugarskom, jer su se državnici na Berlinskom kongresu prevarili kad su južnu Bugarsku ostavili pod turskom upravom, uvereni da će Porta realizovati tamo reforme, koje joj je Kongres stavio u zadatak. ¹³¹ Konačno, u broju od 22. avgusta, u ovom listu je objavljeno kratko saopštenje »o nedavnom odbijanju stanovnika Maraša, predgrada Plovdiva, da plate porez poreskim činovnicima«. Taj pokret se, kako je tamo rečeno, naglo raširio. Došlo je do intervencije žandarmerije, »pa je deset lica bilo ranjeno, dok ih je veći broj uhapšen«. ¹³²

O plovdivskom prevratu i događajima koji su mu neposredno usledili: zbacivanje generalnog gubernatora i obrazovanje Privremene vlade, objavljivanje mobilizacije i slanje oružanih snaga na bugarsko-tursku granicu, 6/18. septembra, dolazak bugarskog kneza, Alexandra Battenberga, predsednika vlade Kneževine Bugarske, Petka Karavelova, i predsednika Narodnog sabora, Stefana Stambolova, i drugih uglednih bugarskih političkih ličnosti u Plovdiv i proglašenje Battenberga za kneza ujedinjene Bugarske, 10/22. septembra, slovenačka javnost je bila blagovremeno, tačno i, gotovo, do u sitnice upoznata. Informisana je bila i o tome, da je bugarski narod jednodušno i svesrdno prihvatio ujedinjenje Kneževine Bugarske i Istočne Rumelije, te i da su velike sile i cela Evropa iznenađeni događajima, koji

¹²⁷ Up.: »Slovenec« 5, 7 od 8. i 10. I 1885.

¹²⁸ O tome je tamo doslovno navedeno: »Tudi po iztočni Rumeliji začelo se je opazovati gibanje, ki na vse drugo prej kaže, le na prijaznost proti Turkom ne! Saj bi bil pa tudi že skrajni čas, da bi odpodili starega vraga krščanstva iz Evrope; čas bi bil da bi se jugoslovanske dežele po Balkanu izročile zopet Jugoslovanom«. (»Slovenec« 125, 5. VI 1885).

¹²⁹ koji je 14/26. aprila 1884. došao na položaj generalnoga gubernatora Istočne Rumelije umesto Aleksandra Bogoridi (Aleko-paše), kome je tada istekao mandat. Gavril Krestovič je ostao na položaju generalnog gubernatora Istočne Rumelije do 6/18. septembra 1885, tj. do plovdivskog prevrata. Ispoljio se kao svestan Bugarin, jer je održavao veze sa istočnorumeljskom Narodnom partijom, koja se borila za anuliranje odredaba Berlinskog ugovora i ujedinjenje bugarskog naroda (up.: K. Todorov, op. cit., str. 78—79, 81; Enciklopedija »Bolgarija«, tom 3, »Bolgarska akademija na naukite, Sofija, 1982, str. 628—629).

¹³⁰ »Ljubljanski List« 61, 12. V 1885.

¹³¹ Up.: »Ljubljanski List« 111, 129, 170 od 18. V, 1. VI i 29. VII 1885.

¹³² »Ljubljanski List« 190, 22. VIII 1885.

su se odigrali u Plovdivu. Tome su, naravno, najviše doprineli slovenački listovi, koji su događajima u Plovdivu i njihovom odjeku posvetili veliku pažnju, nastojeći da svojim čitaocima prezentiraju što autentičnije podatke o njima.¹³³

Sudeći po orijentaciji većine slovenačkih listova, slovenačko javno mnjenje je, s manjim izuzecima, otvoreno podržavalo ujedinjenje Kneževine Bugarske sa Istočnom Rumelijom. U tome je prednjačio organ slovenačkih liberala. Već treći dan po plovdivskom prevratu, on je objavio članak s naslovom »Dogodki na Bolgarskem«, u kome je istaknuto pravo bugarskog naroda da živi u jednoj državi.¹³⁴ U broju od 1. oktobra, u napisu »Zjedinjenje severne in južne Bolgarije«, objavljen je izvorni dopis iz Plovdiva od 20. septembra, u kome nepoznati autor, uz neskrivenu radost, hronološki navodi događaje vezane za plovdivski prevrat, ističući da su »Bugari s obe strane Balkana čeznuli za jedinstvom« i da su ovo izveli »bez buke, jer je bilo dobro pripremljeno«. Na kraju ovog dopisa, nakon naglasaka da su Bugari prožeti oduševljenjem i »kako dolaze dobrovoljci iz svih krajeva Istočne Rumelije, Kneževine Bugarske i Makedonije«, istaknuto je ovo: »Poželeti je samo da se ta iznenadna promena, kojoj je dosada bila sreća naklonjena, ne bi preobrazila nepovoljno za Bugare«.¹³⁵ Krajem prve i u prvoj polovini druge dekade oktobra, u ovom listu je u četiri dela objavljen članak s naslovom »O balkanskim zadevah«, u kome se, nakon rekapitulacije događaja vezanih za plovdivski prevrat, opravdava ujedinjenje severne i južne Bugarske sledećim razlozima: jer Turci nisu sposobni, ni izdaleka, kao Bugari »za trgovinu i drugi produktivan rad«; jer se turski stanovnici u Istočnoj Rumeliji neće protiviti ujedinjenju sa Kneževinom Bugarskom, budući da su uvereni u potpunu nesposobnost turskog feudalnog uređenja da upravlja Bugarima; jer je Berlinski kongres neopravdano razdelio Bugarsku na dva dela; jer je narod iz severnog i južnog dela Bugarske plebiscitarno ispoljio zahtev da želi živeti u sjedinjenoj bugarskoj državi; i jer je vrednom bugarskom narodu Istočne Rumelije, »žitnice Turske«, postala nepodnošljiva eksploatacija i ugnjetavanje od organa turskih vlasti pa je potražio, kao jedini mogući izlaz, definitivno oslobođenje od Turske i ujedinjenje sa svojom jednokrvnom braćom iz Kneževine Bugarske.¹³⁶

Tri dana po plovdivskom prevratu, organ slovenačkih klerikalaca objavio je duži izveštaj o događajima vezanim za plovdivski prevrat, u kome veći deo teksta tretira pitanje uzroka nastanka samog događaja i njegovo pravdanje.¹³⁷ Tri dana docnije, u ovom listu je, kao najvažnije, navedeno kako su odluke Berlinskog kongresa, razdelivši bugarski narod, dovele do »sadašnjeg ustanka«.¹³⁸

¹³³ Up.: »Slovenski Narod« 213, 214, 215, 223 od 19. 21. 22. IX i 1. X 1885; »Slovenec« 213, 214, 215 od 19. 21. i 22. IX 1885; »Soča« 39, 41, 25. IX i 9. X 1885; »Novice« 38, 23. IX 1885, str. 308; »Slovenski Gospodar« 39, 24. IX 1885, str. 313; »Laibacher Zeitung« 214, 215, 216, 217 od 21. 22. 23. i 24. IX 1885, str. 1736, 1742, 1752, 1758; »Ljubljanski List« 213, 214, 215, 216, 217, 220 od 19. 21. 22. 23. 24. i 28. IX 1885; »Laibacher Wochenblatt« 268, 26. IX 1885.

¹³⁴ O tome je u ovom napisu doslovno rečeno ovo: »Diplomacija je na kongresu Berolinskem razcepila narod bolgarski; namesto da bi mu bila dala jedinstvo države, oddečila mu je kneževino bolgarsko in poleg nje ustvarila še državno-pravni in mejnarodni nestvor, ki se zove Vzhodna Rumelija. Okolnosti so kazale bolgarskemu narodu in pokroviteljstvu njegovemu, udati se takim osnovam. Toda program bolgarskega naroda, ki je izražen v San-Stefanskem dogovoru in se kratko glasi: zjedinjenje vseh Bolgarov, ta je ostal živ ne le v kneževini, nego tudi v Vzhodni Rumeliji in ohranjene so mo ostale simpatije v tistih krogih, ki so že bili pokazali voljo in moč uveljaviti ta program in dati mu polu izraz v zemljevidu Balkanskega poluotoka. In ni bilo dvojbe, da se ta program tudi kdaj uresniči. Naj se mu je tudi upirala Evropa, trdilo se je lahko, da bode njega uresničenje baš tako malo ubranila, kakor ni ubranila zjedinjenja Italije, Nemčije, povečanja Srbije in Črne Gore, ustanavljanja nadbalkanske Bolgarije in tako dalje. Vendar se pa ni nihče nadejal, da se tako kmalu utegnejo izpolniti iskrene narodne želje slehernega Bolgara. Ze danes namreč, ako ne motijo nas vsa znamenja, lahko pozdravljamo dogodke, s katerimi se je zasnula ponovljena jugoslovanska država, zjedinjena Bolgarija« (»Slovenski Narod« 214, 21. IX 1885).

¹³⁵ »Slovenski Narod« 223, 1. X 1885.

¹³⁶ Up.: »Slovenski Narod« 231, 232, 233, 234 od 10, 12, 13. i 14. X 1885.

¹³⁷ Najvažniji deo ovog sastava glasi: »Bolgari po istočni Rumeliji že zdavnej hrepene po napredku; da ga dosežejo, dobro vedsti, da jim je edino le v zvezi s svojimi brati v kneževini mogoče in da se morajo turskega jerobstva odrešiti, v kterega sta jih zakleta sovražnika vsega Slovanstva Bismark in Andrasy leta 1878 zakovala v mirovni pogodbi Berolinski Rusa prisilivši, da se morajo Bolgari razcepiti. Mojski je bil tisti čin nemškega lisjaka, toda srečen ni bil. Prokletstvo sledilo mu je za petami. Kar je Bog združil, naj človek ne loči! Bismark se je drznil Bolgare razcepiti, ravnokar utrgala se je pa vrh gore skala, ktera bo v dolino bobneč zatiralec Bolgarov potrla. Rumeljski Bolgari obrnili so se najprvo do svojih bratov v kneževini in kar se jim je ondi lansko leto in letos spomladi odbilo, da namreč ni še čas za vstajo, zgodilo se bo sedaj« (»Slovenec« 214, 21. IX 1885).

¹³⁸ O tome tamo stoji ovo: »Tu pač ni treba dolgo premišljati. Vsakemu je znano, da ko bi Angleška in Nemška ne bili Bolgarov ločili v kneževino pred Balkanom in v pokrajini za Balkanom (istočno

Organ slovenačkih liberala u Trstu i okolini, »Edinost«, posvetio je plovdivskom prevratu, u broju od 23. septembra, uvodnik s naslovom »Bolgarska zarota«. Tamo je, nakon navođenja važnijih događaja koji su sledili neposredno iza plovdivskog prevrata, naročito istaknuto, da je taj događaj iznenadio svet, a posebno evropsku diplomatiju, i da je od bugarskog naroda oduševljeno prihvaćen. Potom nepoznati autor ovog napisa, nakon naglaska, kako su Bugari na suptilan način izveli prevrat u Plovdivu,¹³⁹ upozorava da nije isključeno da se to dogodilo kao posledica sporazuma ruskog i austrijskog cara na sastanku u avgustu 1885. u Kromerižu. Na kraju, u smislu zaključka, posle napomene kako je pre događaja u Plovdivu bugarski knez bio primljen od austrijskog cara i kako je, bez obzira na sporazum ruskog i austrijskog cara, ostalo sporno pitanje budućnosti Makedonije i Albanije kao i prodora Habsburške Monarhije do Soluna, navedeno ovo: »Bilo kako bilo, u najnovije vreme bliže se lepši dani Slovenima na Balkanskom poluostrvu. Imajući to u vidu, mi Slovenci s radošću pozdravljamo oslobođenje Bugarske.«¹⁴⁰ U kraćem uvodniku s naslovom »Kaj novega na jugu?«, organ goričkih liberala, »Soča«, krajem prve deкаде oktobra, po isticanju da je plovdivski prevrat iznenadio evropsku diplomatiju, budući da je, tobože, Rusija nameravala izvesti »ujedinjenje Bugarske u korist crnogorskog kneza«, prezentirao je svojim čitaocima kategoričnu tvrdnju da je bugarsko ujedinjenje svršena stvar.¹⁴¹

Od ostalih slovenačkih listova, »Ljubljanski List« je plovdivskom prevratu poklonio najviše pažnje i ispoljio otvorenu blagonaklonost prema ujedinjenju severne i južne Bugarske. Treći dan po plovdivskom prevratu, ovaj list je objavio kratak uvodnik s naslovom »Velika Bolgarija«, u kome nepoznati autor ističe neizvesnost što se tiče obaveštenosti sila Trojecarskog saveza o plovdivskim događajima pre nego što su postali stvarnost. U nastavku je navedeno da se aktom sjedinjenja severne i južne Bugarske dezavuišu odredbe Berlinskog ugovora.¹⁴² Ovome valja dodati i uvodnik s naslovom »Dogodki v Bolgarski«, koji je objavljen u ovom večernjem ljubljanskom dnevniku, dva dana docnije. Kao najvažnije, tamo je rečeno da je ujedinjenje severne i južne Bugarske snažno odjeknulo u Evropi.¹⁴³ Preostali listovi, »Novice« i »Slovenski Gospodar«, su naveli događaje, vezane za plovdivski prevrat, bez osude i pohvale, uz isticanje da su po mir prouzrokovali opasnu političku situaciju, dok su »Laibacher Zeitung« i »Laibacher Wochenblatt«, u svojim kratkim i prvim komentarima, nakon faktički izvršenog sjedinjenja severne i južne Bugarske, istakli da je taj događaj u suštaj protivnosti sa slovom i duhom temeljnih odredbi Berlinskog ugovora, jer se njime narušava ravnoteža snaga na Balkanskom poluostrvu.¹⁴⁴

Rumelijo], bi sedaj ne bilo ustaje. Jeden narod in jedne krvi so; zakaj bi torej tudi kot jedna politična družina skupaj ne živeli? Zavist jih je ločila, potreba jih je združila, vse drugo odločila bode pa bodočnost in junštvo. Da je pa ravno ta ustaja velikanskega pomena za popolni preobrat balkanske politike dokazoval nam bode pa čas« (»Slovenec« 217, 24. IX 1885).

¹³⁹ O čemu tamo doslovno stoji ovo: »Priznati je treba, da so Bolgari jako fino iztuhali in dognali ta državni prevrat, kaj takega ne bi se bila prebrisana diplomacija mislila od še mladih Bolgarov tolike edinosti in politične discipline ne bili niti drugi slovanski bratje od njih pričakovali« (»Edinost« 76, 23. IX 1885).

¹⁴⁰ »Edinost« 76, 23. IX 1885.

¹⁴¹ Najvažniji deo tog saopštenja glasi: »Naj pa bode temu kakor hoče, stalno je, da niti Turkom najprijaznejši listi ne mislijo več na to, da bi se to zjedinjenje zopet dalo uničiti; vsi računajo s tem in vsi so uverjeni, da ostaneti Bolgarija in vzhodnja Rumelija zjedinjeni. Bolgari v obeh deželah pripravljeni so, prej preliti zadnjo kapljo krvi nego odstopiti od svojih tirjatev« (»Soča« 41, 9. X 1885).

¹⁴² O tome, pored ostalog, tamo stoji ovo: »Gotovo je da bode ta korak Bolgarije in Rumelije v prah poteptal določila Berolinske pogodbe, da bode odpravil njega veljavo. Morda da so merodajne vlasti prišli tudi zdaj uže do drugega prepričanja, da Berolinski pogodbi ne privedajo več one prave prvotne pomembe ter so v »kupnem sporazumljenji napravile drug načrt evropskemu zemljevidu na jugu. Prihodnji dnevi prinesli nam bodo gotovo već pojasnila v to zdaj še temno, zamotano zadevo« (»Ljubljanski List« 214, 21. IX 1885).

¹⁴³ O tome je tamo, kao najvažnije, navedeno ovo: »Posebno slovenski narodi sledé z velikim zanimanjem razviku najnovije revolucije, ki se je tako nenadoma, tako redno vršila dole na Balkanu. Narod bolgarski je stotletja nosil težki jarem turškega gospodarstva, stopil je na noge in nepopisno navdušenje zavladovalo je po poljanah bolgarske zemlje. Ljudstvo južne i severne Bolgarije zbira se navdušeno krog kneza Aleksandra in od vseh strani dohajajo brzojavi v kneževu stolicu, da so Bolgari pripravljeni žrtvovati blago in življenje za svobodno Bolgarijo. Čini, ki spominjajo na rimska in grška patriotska dela, vrše se po deželi. Navdušenje nima konca in kraja. Ves narod je na nogah ter prisega zvestobo in udanost novi uredbi« (»Ljubljanski List« 216, 23. IX 1885).

¹⁴⁴ Up.: »Novice« 38, 23. IX 1885, str. 308; »Slovenski Gospodar« 39, 24. IX 1885, str. 313; »Laibacher Zeitung« 215, 216 od 22. i 23. IX 1885, str. 1742, 1752; »Laibacher Wochenblatt« 268, 26. IX 1885.

Poput dnevne i nedeljne štampe u Evropi, i slovenački listovi su hiperbolisali ulogu kneza Alexandra Battenberga u događajima vezanim za plovdivski prevrat. Međutim, stvarne osnove za to nije bilo. Sve do avgusta 1885, tj. do manevara bugarske vojske u Šumenu i kontaktiranja sa Battenbergom protagonista borbe za ujedinjenje severnog i južnog dela Bugarske, Dimitra Rizova i majora Sava Mutkurova, bugarski knez je bio odsudno protivan bilo kakvom radu za sjedinjenje Istočne Rumelije i Kneževine Bugarske. Otada, pa nadalje, bugarski knez, Alexander Battenberg, kolebao se između odluke da stane na čelo tako važnog pokreta i odgovornosti, koju ona neminovno za sobom povlači. Računajući da će do prevrata doći krajem septembra, bugarski knez je bio iznenađen događajima u Plovdivu, 6/18. septembra, i pozivom od Privremene vlade da se stavi na čelo pokreta, ali je, ipak, psihički bio pripremljen za njih. On je, posle izvesnog kolebanja, budući da je nedavno uveravao ruskog kancelara, Nikolaja Girsu Karloviča, u to, da se ne radi na ujedinjenju Bugarske, doneo odluku da otputuje u Plovdiv i stavi se na čelo pokreta, smatrajući da je to jedini put da se približi narodu i sačuva svoj ugroženi presto. Nakon toga, Battenberg je iz Šumena otputovao u Trnovo, gde je uticao na predsednika bugarske vlade, Petka Karavelova, da se opredeli za plovdivski prevrat. U zajednici sa predsednikom bugarske vlade i predsednikom Narodnog sobranja, Stefanom Stambolovim, koji je uticao na kneza da se brzo opredeli za ujedinjenje Bugarske, Battenberg je izdao naredbu o mobilizaciji oružanih snaga i sazivu Narodnog sobranja na izvanrednu sednicu za 10/22. septembra i telegrafski zatražio »potporu ruskog cara za stvar bugarskog naroda«. U zajednici sa Karavelovim i Stambolovim prispeo je u Plovdiv, 10/22. septembra, kada se Battenberg oficijelno proglasio za kneza ujedinjene Bugarske. Privremena vlada je bila raspuštena, pa je za kneževskog komesara bio postavljen dr Georgi Stranski, a za njegove pomoćnike Petko Slavejkov i Jakim Gruev. Važno je istaći još i to, da je Battenberg povukao pametan potez time što je posle službe božije, održane u plovdivskoj katedrali, otišao i u džamiju i naredio da se čitaju molitve za sultana, što je veoma polaskalo tamošnjim Turcima. Ovome treba dodati i uspeh bugarske vlade u sprečavanju prebacivanja ustaničkih četa u Makedoniju i time znatno doprinese očuvanju mira u ovoj pokrajini. Time je bio onemogućen bilo kakav izgovor bečkoj vladi za intervenciju Habsburške Monarhije u Makedoniji, čije su aspiracije na Solun bile poznate.¹⁴⁵

Slovenački listovi, kako smo rekli, predstavili su slovenačkoj javnosti bugarskog kneza, Alexandra Battenberga, kao glavnog aktera u preduzetim poduhvatima usmerenih ka ujedinjenju severnog i južnog dela Bugarske. Do toga je, verovatno, došlo otuda, što slovenačka publicistika nije bila potanko informisana o radu »Bugarskog tajnog centralnog revolucionarnog komiteta« i njegovih osnovnih pokretačkih snaga: Zaharia Stojanova, Ivana Andonova, Todora Gateva, Petra Zografskog i dr. na ujedinjenju bugarskog naroda. Nekoliko niže navedenih primera, kako mislimo, potvrđuje ovo rezonovanje. Tako je »Slovenski Narod«, prvi dan po plovdivskom prevratu, kratko i tačno saopštio slovenačkoj javnosti da je bugarski knez naredio da se izvrši mobilizacija vojske, saziv Narodnog sobranja za 22. septembra u Sofiji i da je prihvatio poziv Privremene istočnorumelijske vlade, te, u pratnji predsednika bugarske vlade, iz Varne otputovao za Plovdiv.¹⁴⁶ Dva dana docnije, u ovom listu je objavljen članak s naslovom »Dogodki na Bolgarskem«, gde je, pored ostalog, u sažetoj formi, naveden najbitniji deo plovdivskog prevrata, uz naglasak da je bugarski knez, Alexander Battenberg, prispeo u Plovdiv i »da se je u posebnoj proklamaciji proglasio za kneza severne i južne Bugarske«. ¹⁴⁷ U izvornom dopisu od 20. i 22. sep-

¹⁴⁵ Opširnije o stavu bugarskog kneza i njegove vlade prema pitanju borbe za ujedinjenje severne i južne Bugarske, v.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV ..., str. 21–26; K. Todorov, op. cit., str. 81–85; J. Mitev, Istorija na Srpsko-bugarskata vojna 1885 ..., str. 30, 33–35, 41–43; isti, Soedinienieto 1885 ..., str. 199–203.

¹⁴⁶ »Slovenski Narod« 213, 19. IX 1885.

¹⁴⁷ Kao najvažnije, o tome tamo piše ovo: »Z nepopisno navdušenostjo zbira se narod bolgarski pod narodno svojo zastavo radovoljen braniti bolgarstvo. Vzhodnje Rumelije s krvjo svojo in imetkom svojim. Ali tedaj si moremo misliti sijajnejšo izjavo naroda in kneza bolgarskega, da se je približal dan zjedinjenja, dan Velike Bolgarije« (»Slovenski Narod« 214, 21. IX 1885).

tembra iz Plovdiva, objavljenom u ovom listu početkom oktobra, pod naslovom »Zjedinjenje severne in južne Bolgarije«, dominira misao o zbijenosti redova bugarskog naroda oko svoga kneza u cilju očuvanja sjedinjenja Kneževine Bugarske i Istočne Rumelije.¹⁴⁸ Dalje je u izvornom dopisu iz Plovdiva od 9. oktobra, koji je deset dana docnije objavljen u organu slovenačkih liberala kao uvodnik s naslovom »Iz zjedinjene Bolgarije«, naročito istaknuto, da su simpatije bugarskog naroda prema svo- me knezu u stalnom i naglom porastu, što se očituje posle plovdivskog prevrata.¹⁴⁹

Početkom treće dekade septembra, organ slovenačkih klerikalaca je, u sklopu komentara o plovdivskom prevratu, naveo »da je bugarski knez Alexander pozvao svoju vojsku pod oružje i namerava da zajedno sa njom priskoči u pomoć ostaloj ugnjetenoj braći u Rumeliji. Skoro je sigurno, da tako nije postupio na svoju ruku, već na mig iz Petrograda«. To je, možda, rezultat nedavnog sporazuma između ruskog i austrijskog cara u Kromerižu, što je i u narednom broju ovog lista s posebnim naglaskom rečeno.¹⁵⁰ Narednog dana je u ovom listu upućena pohvala na adresu bugarskog kneza, što se je odazvao pozivu Privremene vlade u Plovdivu da preuzme vlast i tako postane vladar ujedinjene Bugarske. Označavajući tadašnjeg nemačkog kancelara, Otta Bismarcka, kao glavnog krivca što je bugarski narod odlukom Berlinskog kongresa bio podeljen, tim pre što je i on doprineo da je Alexander Battenberg postao bugarski knez, nadajući se da će ovaj Nemaac ostati veran odlukama pomenutog Kongresa i raditi protiv sjedinjenja Bugarske, nepoznati autor kaže, »da se je Alexander pobugario i bacio pod noge Bismarckove namere«. ¹⁵¹ Konačno pri samom kraju septembra, u ovom listu je istaknut kao pozitivan potez kneževa zabrana Bugarima da u Makedoniji izvođe bilo kakvu agitaciju, kako bi se rumelijski pokret lokalizovao.¹⁵²

I drugi slovenački listovi su isticali, navodnu, presudnu ulogu bugarskog kneza u plovdivskim događajima. Tako su »Edinost«, 23. septembra, a »Soča« dva dana docnije, kategorički tvrdili, da je, navodno, bugarski knez svojevremeno dobio od austrijskog i ruskog cara podršku da organizuje i izvede sjedinjenje Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom.¹⁵³ Početkom oktobra, organ goričkih liberala je istakao, kako je bugarski knez pametno postupio što je bio na službi božjoj u plovdivskoj glavnoj džamiji i zahtevao da se čitaju molitve za zdravlje sultana, jer je time privoleo tamošnje Turke da priznaju sjedinjenje Bugarske. Pored toga, pohvaljen je i Battenbergov potez, sračunat na preduzimanje potrebnih mera radi očuvanja mira u Makedoniji.¹⁵⁴ Konzervativno orijentisan štajerski list, »Slovenski Gospodar«, u broju od 24. septembra, pored navođenja glavnijih događaja vezanih za plovdivski prevrat, dodelio je Battenbergu glavnu ulogu u njima, a sedam dana docnije, istakao da je vođa rumelijskih muslimana pozdravio u Plovdivu bugarskog kneza kao vladara ujedinjene Bugarske.¹⁵⁵ Dan po izvršenju plovdivskog prevrata, »Ljubljanski List« je kratko saopštio da je Privremena plovdivska vlada pozvala bugarskog kneza da dođe u Plovdiv i preuzme vlast, a dva dana docnije, da Battenberg nije iznenađen plovdivskim prevratom, dok je u broju od 28. septembra rečeno da bugarski vladar nije znao za pripreme usredsređene na izvođenje ujedinjenja severne i južne Bugarske, što je istaknuto i u broju od 7. oktobra, uz naglasak kako je bugarski knez, u pismima austrijskom i ruskom caru, kategorički tvrdio da nije bio

¹⁴⁸ Up.: »Slovenski Narod« 223, 224 od 1. i 2. X 1885.

¹⁴⁹ »Slovenski Narod« 238, 19. X 1885.

¹⁵⁰ »Slovenec« 214, 215 od 21. i 22. IX 1885.

¹⁵¹ O tome je doslovno u ovom sastavu navedeno sledeće: »'Vox populi vox Dei', mislil si je knez Aleksander, sprejemši povabilo Rumelijstov, da naj pride in vlado prevzame, in šel je. Casniki, kterim je pravica prva in politika šele druga reč, pravijo, da je prav storil ko je ubogal. Kaj bode Bismark rekel, ne vemo, zdi se nam pa, da bode prej ko ne s tistim rimskim vladarjem, ki se mu je Caesar reko, iznenaden, če tudi ne do smrti ranjen, ves zavzet vskliknil! 'Kaj tudi ti Brutus!' Bismark je namreč zahteval, da naj se Bolgari, to najpridnejše slovansko pleme na Balkanu razcepijo v kneževino in pa v iztočno Rumelijo. Da se ne bodo tako hitro zopet združili, dal jim je nemškega kneza Battenberga Aleksandra. Ravno ta Aleksander se je pa ves pobolgaril in je Bismarkove nakane pogazil v blato.« (»Slovenec« 215, 22. IX 1885).

¹⁵² »Slovenec« 221, 29. IX 1885.

¹⁵³ Up.: »Edinost« 76, 23. IX 1885; »Soča« 39, 25. IX 1885.

¹⁵⁴ »Soča« 40, 2. X 1885.

¹⁵⁵ Up.: »Slovenski Gospodar« 39, 40 od 24. IX i 1. X 1885, str. 313, 321.

upoznat sa događajima u Istočnoj Rumeliji i »da su ga sami događaji primorali da je sa svojim imenom pokrio to što su drugi uradili«.¹⁵⁶ Zadnjeg dana septembra, u »Ljubljanskom Listu« kratko je rečeno da bugarski knez u Plovdivu obilazi džamije, gde ga srdačno dočekuje muslimansko stanovništvo. Pored toga, tamo je istaknuto kako je bugarski knez preduzeo potrebne mere da se održi mir u Makedoniji, što je i »Laibacher Zeitung« istakao, krajem septembra i početkom oktobra, dok je u »Ljubljanskom Listu«, sredinom prve dekade novembra, navedeno: »Bugarskom knezu dolaze sa svih strana mnogobrojne adrese, u kojima mu narod izražava svoju odanost i gotovost podneti sve žrtve da se doseže ujedinjenje«.¹⁵⁷

Kako se iz napred navedenog očituje, Slovenci su bili veoma zainteresovani za događaje odnoseće se na plovdivski preobrat. Oni su, većim delom, odobravali ujedinjenje severnog i južnog dela Bugarske u jednu državnu celinu. Međutim, Slovenci su opravdano strahovali da ovaj događaj ne dovede do oružanog sukoba lokalnog značaja ili, pak, širih dimenzija. Zbog toga je slovenačka javnost poklonila veliku pažnju držanju susednih balkanskih država prema bugarskom ujedinjenju, a posebno Kraljevine Srbije, budući da su njeni odnosi sa Kneževinom Bugarskom bili zaoštreni već više od godinu dana. Pored toga, Srbija je, kako smo već rekli, na bugarski akt sjedinjenja reagovala izjavom da je narušen status quo na Balkanskom poluostrvu i da traži njegovo uspostavljenje ili teritorijalnu naknadu, pa je objavila mobilizaciju i preduzela druge mere, koje su upozoravale da se sprema za rat. Slovenci, naročito liberalno orijentisani, nisu odobravali ovaj korak srpske vlade, jer su eventualni srpsko-bugarski ratni sukob tretirali kao bratoubilački rat, koji bi nanio nenadknadive štete politici jugoslovenske solidarnosti. Dobar deo slovenačke javnosti bio je uveren, da će Srbija tražiti naknadu za poremećenu ravnotežu plovdivskim prevratom samo u Staroj Srbiji i Makedoniji, pa nije osuđivao njene ratne pripreme. Takvo gledište bilo je prisutno gotovo do izbijanja srpsko-bugarskog rata. Niže navedeni probirani primeri iz ondašnjih slovenačkih listova nedvosmisleno će, kako mislimo, potvrditi navedeno. Tako je u napisu »Dogodki na Bolgarskem«, objavljenom u organu slovenačkih liberala treći dan po plovdivskom prevratu, pored odobravanja bugarskog ujedinjenja, izražena i bojazan da bugarsko pitanje, ako se naporom velikih, sila brzo ne reši, postavi na dnevni red »celu vrstu orijentalnih pitanja, čije se rešenje stolecima prolongira«. Naročito je podvučeno da to pitanje ne trpi odlaganje zbog zaoštrenih srpsko-bugarskih odnosa i »nažalost povećane u još većoj meri u zadnje vreme antipatije između Srba i Bugara«. Na kraju ovog napisa je istaknuta želja, »da bi nas sadašnji bugarski koraci, koliko-toliko, približili tome vremenu, da bi na jugu i istoku bio Sloven gospodar. U to ime prate bugarsko odlično započeto delo naše najtoplije bratske želje«.¹⁵⁸ Dalje je u ovom listu, u broju od 23. septembra, kratko i tačno saopšteno, da je srpski kralj izdao ukaz o mobilizaciji vojske i sazivu Narodne skupštine za 1. oktobar i privremeno ukinuo slobodu štampe i pravo zborovanja, a narednog dana veći deo podužeg sastava tretira stav Kneževine Srbije prema ujedinjenju Bugarske.¹⁵⁹ Ista misao je došla do izražaja i u narednom broju ovog lista, uz naglasak, »da je srpski narod s veseljem pozdravio kraljev ukaz o mobilizaciji vojske, izražavajući želju da Srbija za sebe osigura Staru Srbiju i Makedoniju«. Takvo rezonovanje, s neznatnim modifikacijama, došlo je do izražaja i u naredna tri broja ovog lista.¹⁶⁰ Dalje je u ovom listu, u broju od 2. oktobra, posle naglasaka da je u Srbiji počelo zasedanje Narodne skupštine

¹⁵⁶ Up.: »Ljubljanski List« 213, 214, 220, 228 od 19, 21, 28. IX i 7. X 1885.

¹⁵⁷ Up.: »Ljubljanski List« 222, 253 od 30. IX i 5. XI 1885; »Laibacher Zeitung« 221, 225 od 29. IX i 3. X 1885, str. 1793, 1824.

¹⁵⁸ »Slovenski Narod« 214, 21. IX 1885.

¹⁵⁹ O ovome je tamo doslovno navedeno sledeće: »Hudo je tudi prestrašil kralja Milana in srbsko vladu ta dogodek v Rumeliji. Večina naroda je proti Milanu, treba je le najmanjše iskre da pade njegov prestol. Zategadelj so pa v Srbiji hitro opravili vso tiskovno svobodo in pravo zborovanja, ko so začuli o najnovejšem gibanju. V Beogradu je narod jako razburjen, ker se je raznesla vest, da hoče Avstrija anektirati Bosno in Hercegovino. Vlada je sklenila mobilizacijo. Ne ve se, ali hoče biti samo pripravljena, da takoj zatre vsak ustanek, ki bi se prikazal, morda pa hoče poskusiti prisvojiti si Staro Srbijo in jeden del Makedonije, da bi se tako prikupila narodu. Po nekaterih je že Srbija odposlala nekaj vojakov na mejo« (»Slovenski Narod« 216, 23. IX 1885).

¹⁶⁰ Up.: »Slovenski Narod« 217, 218, 219, 220 od 24, 25, 26. i 28. IX 1885.

i kako je »prekinut svaki prevoz ljudstva i robe železnicom na pravcu Beograd—Niš, radi prevoza vojske, životnih namirnica i municije«, navedeno da velike sile trebaju neodložno, ako budu priznale ujedinjenje Bugarske, da Kneževini Srbiji dodele Staru Srbiju. U suprotnom će Srbija posesti ovu pokrajinu.¹⁶¹ Narednog dana je ovaj list, bez komentara, naveo prestoni govor kralja Milana prilikom otvaranja zasjedanja Narodne skupštine u Nišu, 19 (1. oktobra) septembra, napomenuvši da je neodređen, jer nije imenovao budućeg protivnika Srbije na bojnopolju, dok je to ovaj list učinio dva dana docnije. Naime, u podužem sastavu, nakon opaske da je »Times« objavio izveštaj svog beogradskog dopisnika, u kome je navedeno da su slavenofili pripremili za 1886. zbacivanje s bugarskog prestola kneza Alexandra Battenberga i srpskog kralja, Milana Obrenovića, i ujedinjenje Srbije, Stare Srbije, Makedonije, Bugarske i Rumelije na čelu sa vladarem Nikolom Petrovićem ili, pak, Petrom Karađorđevićem, istaknuto je, da je »srpska vlada s prestonim govorom imala želju da sakrije svoje vojne namere«.¹⁶² U napisu »Iz Srbije«, u broju od 14. oktobra, organ slovenačkih liberala, pored ostalog, saopštio je u celini, bez komentara, sadržaj proklamacije »emigranta Nikole Pašića i Peka Pavlovića, poznatog ustaničkog vođe iz hercegovačkog ustanka«. Dva dana docnije tu proklamaciju, odnosno poziv srpskom narodu na ustanak u cilju zbacivanja dinastije Obrenovića i naprednjačkog režima s vlasti, objavio je i organ slovenačkih klerikalaca, uz konstataciju »da Srbija ne izvodi mobilizaciju po narudžbini ili kao neku šalu«. Dalje je »Slovenski Narod«, u broju od 17. oktobra kratko saopštio da se ispostavilo kao netačno, da su bugarske vlasti uhapsile Nikolu Pašića i Peka Pavlovića »zbog proklamacije i organizovanja oružanih četa od izbeglica iz Srbije i Crne Gore«, radi čega je Srbija poslala na bugarsku granicu nove bataljone.¹⁶³ U broju od 15. septembra najčitaniji slovenački list je, nakon naglaske da su ekonomske potrebe prisilile Bugare da preduzmu odlučne korake ka ujedinjenju, istaknuto kako sada srpski kralj i njegova vlada sa svojim ratnim pripremama najviše pričinjavaju Bugarima smetnje,¹⁶⁴ a dva dana docnije

¹⁶¹ »Slovenski Narod« 224, 2. X 1885.

¹⁶² Deo o namerama kralja Milana i njegove vlade, što se tiče ratnih priprema i teritorijalnih pretenzija, glasi: »Sudi se da je srbska vlada hotela s prestolnim govorom samo zakriti svoje vojne nakane. Svoje mnjenje bode pa pojasnila skupšćinarjem šele v jedne tajne seji. Kakor se misli hoće vlada tako uravnati, da bode skupščina se sama izrekla za vojno katero bode potem začela vlada, izgovarajoč se pred velevlastmi, češ, da je prisiljena to storiti. Sicer pa hoće Srbija počakati posvetovanje konferencie, da bode videla, ali jej bode velevlasti z lepa dovolile kako povekšanje ozemlja ali pa ne. Po nekaterih poročilih misli Srbija prisvojiti si Staro Srbijo in jeden del Makedonije. Govori se celo, da je bode podpirala Avstrija, zato bode potem z njo sklenila vojno in carinsko zvezo. Po drugih poročilih bode pa vlasti ukrenile, da se Srbija odškoduje z nekaterimi deli Bolgarske, koder biva srbsko prebivalstvo« (up.: »Slovenski Narod« 225, 226 od 3. i 5. X 1885). — Prestona beseda od 19 (1. oktobra) septembra 1885, o ratnim pripremama Srbije bila je neodređena, jer nije rečeno ko će biti neprijatelj srpskoj vojsci na bojnopolju. Sem kralja Milana i njegovih ministara, koji su jedino bili uvereni u bugarsku opasnost i odlučili da Srbija ratuje protiv Bugarske, niko drugi, pa, čak, ni prvaci Napredne stranke, Milan Piročanac i Stojan Novaković, nisu znali da predstoji srpsko-bugarski rat. Narod je bio uveren da predstoji rat protiv Turske kako bi Stara Srbija i deo Makedonije bio inkorporiran Srbiji. Inače, radikali su bili za prijateljstvo Srbije i Bugarske i savez balkanskih država, oštro napadajući politiku kralja Milana, jer olakšava Austro-Ugarskoj nastojanja da ovlada razjedinjenim Balkanskim poluostrvom. Nakon plovdivskog prevrata, liberali su zastupali tezu da Srbija energično zahteva kao naknadu Staru Srbiju i severnu Makedoniju, a nikako bilo šta od bugarske teritorije. Napomena u »Slovenskom Narodu« da se kao alternativa predviđa priključenje Srbiji Stare Srbije i dela Makedonije u kojima prebivaju Srbi nije dolazila u obzir jer je Habsburška Monarhija bila čvrsto rešena da tu teritoriju prisvoji, i to sve do Soluna. Austrougarska diplomatija zalagala se u to vreme da se Srbija obešteti dobijanjem vidinskog i trnskog predela, čemu se »Slovenski Narod« nije protivio. Iako se tome engleska vlada nije protivila, poduhvat bečke vlade u korist Srbije bio je bezuspešan, jer su se Rusija i Nemačka odlučno usprotivile da Kneževina Srbija dobije trnski i vidinski kraj naime nadoknade zbog ujedinjenja severnog i južnog dela Bugarske (up.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sadržana dela Slobodana Jovanovića, IV ..., str. 72—101; isti, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sadržana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 224—236, 253—259; V. J. Vučković, op. cit., str. 17—26).

¹⁶³ Up.: »Slovenski Narod« 234, 237 od 14. i 17. X 1885; »Slovenec« 236, 16. X 1885. — Taj poziv srpskom narodu na ustanak od Nikole Pašića i Peka Pavlovića, datiran »na granici i zemljištu Srbije« 15/27. septembra 1885, pobudio je srpsku vladu da odmah reaguje slanjem žalbe velikim silama da vlada Bugarske upućuje emigrante na teritoriju Srbije da spremaju ustanak. Iz bojazni da joj Srbija zbog emigranata ne objavi rat, bugarska vlada je rasterala emigrante sa granice, a Nikolu Pašića internirala u Ruščuk (up.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sadržana dela Slobodana Jovanovića, IV ..., str. 109—111; isti, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sadržana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 267—269, 545—551).

¹⁶⁴ O čemu je tamo doslovno rečeno ovo: »Skoro najvećoj preglavico dela diplomatom Srbije s svojim oboroženjem. Ko so se Bolgari zjedinili, hoteli so Srbi takoj porabiti to priliko, da razširijo svojo mejo. Posebno vladnim pristajem in kralju je to jako ugajalo, kajti s tem so si hoteli pridobiti popularnost. Znano je da Milanov stol ne stoji preveč trdno, in s tem so ga hoteli podpreti« (»Slovenski Narod« 235, 15. X 1885).

istaknuto je kako Srbi zahtevaju status quo ante ili povećanje Kraljevine Srbije, dok je u broju od 19. oktobra ovog lista objavljen izvorni dopis iz Plovdiva od 9. oktobra s naslovom »Iz zjedinjene Bolgarije«. U njemu je, kao najvažnije, rečeno da u Plovdivu označavaju držanje Srbije kao posve nebratski postupak i naročito se s bugarske strane zamera »srpskim đacima, što se nisu pobunili protiv svog vladara«, koji se zbog ratoborne politike izjednačuje sa Neronom. O tome, da li je Makedonija bugarska ili srpska rešice se u svoje vreme. »Ako su ciljevi Srba čisti i ako se oduševljavaju idejom slobode i nezavisnosti, onda će se moći naći sporazumno rešenje za tu nesrećnu zemlju, kako to dolikuje susedima«. ¹⁶⁵ U dosta opširnom uvodniku s naslovom »Položaj na jugu«, objavljenom u »Slovenskom Narodu« u broju od 24. oktobra, upućena je oštra kritika na adresu srpskog kralja i bugarskog kneza. Obojici je zamereno što već više od mesec dana drže svoju i evropsku javnost u neizvesnosti, jer, bojeći se za svoj presto, ne preduzimaju nikakve konkretne mere »koje bi učinile kraj opštoj neizvesnosti«. Kralju Milanu se zamera što je vojne efektivne koncentrisao na bugarskoj granici kod Niša i Leskovca »da ratuje protiv bratskog bugarskog naroda«, jer se »boji turskih anadolskih pukova«, te, plašeći se za svoj presto, ne sme da demobilize vojsku iako je položaj sada drukčiji nego pre mesec dana, jer srpski vladar dobija mnogobrojna pisma u kojima se zahteva od njega da se okani rata. Bugarskom knezu se zamera što je mimo volje »osloboditeljice«, Rusije prihvatio bugarsko ujedinjenje, te je kratko vreme po plovdivskom prevratu bio popularan. Rusofilski orijentisan anonimni autor na kraju svog sastava navodi da će, bez obzira šta se dogodilo, doći do bugarskog ujedinjenja, dok će Alexander Battenberg uskoro biti detroniran, uprkos tome što uživa podršku Engleske, Francuske i Italije, »jer će bar francuska država imati dosta razloga da bira šta joj je korisnije: bugarski knez Alexander ili, pak, prijateljstvo Rusije«. ¹⁶⁶ Konačno, u nekoliko brojeva organa slovenačkih liberala, krajem oktobra i u prvoj dekadi novembra, pozivajući se na bugarske izvore, navedeno je, kao najvažnije, da je u Bugarskoj u porastu ratno raspoloženje protiv Srbije zbog agresivnih pretnji sa srpske strane. Naročito je naglašena misao, da će bugarska vojska voditi odbrambeni rat protiv srpske vojske, koja teži da prisvoji deo bugarske teritorije i da se bugarski vojnici ni najmanje ne plaše srpskih agresora, koji su mislili da olako dođu do plena zbog koncentracije bugarske vojske na turskoj granici. Međutim, srpski agresori su se prevarili u računu, pošto je sasvim sigurno da Turska neće napasti na Bugarsku. ¹⁶⁷

Poput organa slovenačkih liberala i klerikalno orijentisani list, »Slovenec«, oštro je kritikovao kralja Milana zbog njegovog odlučnog protivljenja sjedinjenju Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom. Peti dan nakon plovdivskog prevrata, ovaj list je obavestio svoje čitaoce da je srpski vladar, bojeći se za svoj opstoj na prestolu, izdao ukaz o mobilizaciji vojske. Na kraju ovog saopštenja je rečeno, kako nije isključeno da se srpski kralj »misli ogledati s Bugarima, ako bi, pored Rumelije, hteli poseći takođe za Makedonijom, gde je većina njihovog življa. Srbija to nipošto neće dopustiti, već će se rađe uhvatiti u koštac, pa neka bude kako hoće sreća junacka«. ¹⁶⁸ Preposlednjeg dana septembra, u ovom listu je, u kratkoj informaciji, posle napomene kako se Srbija priprema za rat protiv Bugarske uz energično insistiranje na svom teritorijalnom proširenju radi održavanja ravnoteže na Balkanu, upućen prekor na adresu Kraljevine Srbije »što je ispod oka počela gledati na Staru Srbiju i Makedoniju, koje misli k sebi definitivno priključiti«. Međutim, imaće mnogo štošta još da učini pre nego što bude uspela da svoju nameru ostvari. ¹⁶⁹

¹⁶⁵ Up.: »Slovenski Narod« 235, 237, 238 od 15, 17. i 19. X 1885.

¹⁶⁶ »Slovenski Narod« 243, 24. X 1885.

¹⁶⁷ Up.: »Slovenski Narod« 245, 247, 248, 252, 253, 256 od 27, 29, 30. X, 4, 5. i 9. XI 1885.

¹⁶⁸ »Slovenec« 216, 23. IX 1885.

¹⁶⁹ O toj tobožnjoj nameri Kraljevine Srbije da pripoji svojoj teritoriji Staru Srbiju i Makedoniju, doslovno je rečeno ovo: »Tukaj se mora pač človek vprašati, ali je ravnotežje tu zaradi miru, ali pa mir zaradi ravnotežja? Srbija menda misli, da ravnotežje zaradi miru, ker je jela škileti po Stari Srbiji in Makedoniji, kteri si misli za stalno prikljopiti. Opraviti bode imela mnogo, preden se ji to posreči, če se ji kdaj posreči« (»Slovenec« 221, 29. IX 1885). — Tačno mesec dana docnije, ovaj list je verodostojno

U podužem sastavu, objavljenom u organu slovenačkih klerikalaca, sredinom prve dekade oktobra, dominira misao da Kraljevina Srbija teži, kako bi uspešno parirala sjedinjenju Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom, trajnom prisvajanju i priključenju svojoj teritoriji Stare Srbije i Makedonije, čemu se Bugari odsudno protive. Radi toga su Srbija i Bugarska glavninu snaga tobože koncentrisali na granici Makedonije. Naglašeno je, s dobrom dozom podozrenja, da su u Srbiji u porastu imperijalistički apetiti, tj. da se Srbija ne sme zadovoljiti samo dobijanjem Stare Srbije i Makedonije, već mora nastaviti sa ekspanzijom, »kako bi Kraljevina Srbija bila unapređena u Srpsko Carstvo«. ¹⁷⁰ Ne odobravajući ratne pripreme Srbije, ovaj list je, krajem prve dekade oktobra, u lapidarnom saopštenju, označio kao krajnje nepovoljnu situaciju za ratnu akciju Srbije, bilo u kom pravcu. ¹⁷¹ Međutim, u dužem sastavu, objavljenom u ovom listu zadnjeg dana druge dekade oktobra, nakon oštre kritike upućene na adresu kralja Milana što je brzo i nepromišljeno otpočeo sa ratnim pripremama i tako, gotovo, dospao u bezizlazan položaj, preporučeno je srpskom vladaru da akceptira jedino za sebe spasonosno rešenje: da dejstva svoje vojske, umesto protiv Bugarske, preusmeri protiv turske vojske u Staroj Srbiji. »Izuzev Turske, nijedna druga velika sila ne bi bila protivna ovoj srpskoj vojnoj akciji. Međutim, koliko je vredan turski protest, Evropa dobro zna«. ¹⁷² No ovaj list nije pošteđeo od kritike ni bugarske megalomanske teritorijalne pretenzije. Krajem prve dekade oktobra, u njemu je kratko saopšteno o objavljivanju u Sofiji karte Velike Bugarske, »koja je obuhvatala sledeće pokrajine: Trakiju, Istočnu Rumeliju, Bugarsku, istočnu i južnu Srbiju do reke Morave i celu Staru Srbiju sa današnjim Novopazarskim sandžakom«. Ovome je, u smislu komentara, dodato: »Valjda smemo bez greha sumnjati, da bi Bugari mogli sve to ostvariti«. ¹⁷³ Dalje je u ovom listu, u broju od 16. oktobra, u smislu reagovanja na vest da će, navodno, Srbija napasti na Bugarsku kroz nedelju dana, naglašeno da srpska vojska nema šta da traži u Bugarskoj, jer će pretrpeti težak poraz. ¹⁷⁴ Dan docnije je navedeno, da je srpski narod ogorčen na predstavnike velikih sila u Carigradu, jer ne idu naruku pretenzijama Srbije da trajno dobije Vidin, Trn, Kjustendil i Staru Srbiju, zbog čega se Kraljevina Srbija priprema za rat. Odlučno protivan pripajanju bugarskih teritorija Srbiji, nepoznati autor ovog sastava je odobrio mogućnost pripajanja Stare Srbije Kraljevini Srbiji i u tom smislu, kao zaključak, naveo ovo: »Ako bi Srbija dobila u posed Staru Srbiju, potom bi preuzela obavezu da izgradi železničku prugu od Vranja do Skoplja, koja joj je potrebna kao ribi voda«. ¹⁷⁵ Zadnjeg dana druge dekade oktobra,

obavestio svoje čitaoce, da je Jovan Ristić posle plovdivskog prevrata zahtevao da Srbija naime kompenzacije dobije Staru Srbiju i severnu Makedoniju, a dan docnije je, u organu slovenačkih klerikalaca navedeno kako je »duhovna borba između Srba i Bugara u Makedoniji« počela odmah po Berlinskom kongresu, gradnjom od strane Srba škola i crkava, kao i slanjem tamo srpskih knjiga, učitelja i sveštenika. Na kraju ovog sastava, o reagovanju Bugara na srpsku propagandu u Makedoniji, navedeno je ovo: »Bolgari so temu nasproti postavili društva političnih agitatorjev, kateri noč in dan na to delajo, da bi Srbe in srbski vpliv spodkopali in Makedonijo za Bolgarijo pridobili. Vpliva in vstrajnosti ima mnogo, vendar se pa danes še ne da določiti, kdo bo ostal na površji v Makedoniji ali Srbi ali Bolgari« (up.: »Slovenec« 247, 248 od 29. i 30. X 1885).

¹⁷⁰ »Slovenec« 226, 5. X 1885.

¹⁷¹ To kratko, ali, kako mislimo, važno saopštenje zasluži da ga ad litteram navedemo. Ono glasi: »Do Niša je šlo vse dobro in tudi pravilno, kajti bili so srbski vojak i se v domači deželi, kjer so jim šli ljudje na roko. Če se iz Niša obrnejo proti zapadu, kjer je del tiste zemlje, ki je grob njihove nekdanje slave — zgodovinsko Kosovo polje — nastane pač opravčeno vprašanje, kaj bodo rekli Avstrijci, ki imajo nekaj Stare Srbije zasledene v Novem Pazaru? Če se obrnejo proti istoku, ondaj je bolgarska zemlja in bi jih Rusija lahko vprašala, česa tam iščejo. Ostala bi jim toraj pot otprta le še edino proti jugu, a tu bodo na Turke in Arnavte trčili. Ko bi bili dobro pripravljeni ter imeli dovolj vojske, bi se dalo tukaj še največ opraviti, a s temi močmi se tudi tukaj ni pravega uspeha nadjati. Srbija sicer ne obupa, če tudi je vsem, kralju kakor poslednjemu vojaku znano, da je položaj jako resnoben.« (»Slovenec« 229, 8. X 1885).

¹⁷² »Slovenec« 239, 20. X 1885.

¹⁷³ »Slovenec« 231, 10. X 1885.

¹⁷⁴ o čemu tamo doslovno piše ovo: »Veliko neumnost bi Srbi storili, če bi iz osebne mržnje ali politične nevošnjivosti hoteli Bolgare napasti. V Bolgariji nima ničesar Srbija iskati in ondaj za njo tudi prostora ni. Vrh tega pa naj tudi prepričana bo da bode grozno tepena, kakor hitro bi se začela z Bolgari vojskovati. Ruski car Bolgarov ni še zapustil in jih tudi ne bo. Pametno pa je sedaj, ko imajo že skoraj pol naroda pod orožjem, če napadejo Turka v zvezi z Bolgari, kajti sami ne bodo nič opravili, ali pa v zvezi z Grki in Bolgari. Vsi trije bi ga že pognali nazaj v Malo Azijo in bi njegovo dediščino lepo med seboj razdelili. Pri tem poslu je le vprašanje, če se ne bude pa boj zopet iz novega prižel; če namreč ne bo Avstrija ali Rusija (prej ko ne pa še obe kratki), prva na zahodu druga na jutrovem z močno roko vmes segla, rekoč 'Stojte, tu imamo tudi mi nekaj govoriti!'« (»Slovenec« 236, 16. X 1885).

¹⁷⁵ Up.: »Slovenec« 236, 237 od 16. i 17. X 1885.

organ slovenačkih klerikalaca posvetio je dosta opsežan sastav tragikomičnoj situaciji u kojoj se tada nalazio srpski kralj Milan Obrenović. Nakon naglaske da niko ne bi želeo biti na mestu kralja Milana,¹⁷⁶ jer je, bojeći se za svoj presto, odmah iza plovdivskog prevrata brzopletu i bez ikakvog razloga izdao ukaz o mobilizaciji srpske vojske, misleći da će ceo Balkan ubrzo zahvatiti ratni požar, stoji da se on prevario, pa sada, bojeći se da ne bude zbačen s prestola, ne sme da naredi demobilizaciju vojske. Zbog toga se odlučio na sudbonosan i za sebe zlokoban korak: oružani napad na Bugarsku. Njegov poduhvat je osuđen na neuspeh, jer će srpska vojska biti poražena, a kralj Milan detroniziran.¹⁷⁷ U pregnantnom sastavu, objavljenom prvog dana treće dekade oktobra, u organu slovenačkih klerikalaca, oštro je osuđena »kukavička i licemerna Srbija«,¹⁷⁸ dok je u broju od 2. novembra ovog lista, u nešto dužoj informaciji, saopšteno da su srpsko-bugarski odnosi dospeli na granicu vojnog sučeljavanja. Do toga je došlo otuda, što je bugarska vlada, uviđajući opasnost od upada srpske vojske na bugarsku teritoriju, naredila da se granica prema Srbiji zatvori. Komentarišući novonastalu situaciju u odnosima između Srbije i Bugarske, nepoznati autor ovog sastava daje za pravo bugarskoj vladi, smatrajući da je bila prinuđena, radi bezbednosti svoje zemlje, da donese navedenu odluku, te srpska vlada nema razloga da se zbog toga uzbuđuje, jer ona se sve od plovdivskog prevrata pripremala na to, »kako bi Bugarima otrgnula bez okolišenja tri okruga«.¹⁷⁹ Po napomeni, da su Bugari »put pored carinskih stražara ostavili slobodnim za prolaz svakome« i da se u normalnim prilikama obraća posebna pažnja na one »koji se sporednim putevima kreću«, u smislu zaključka, rečeno je ovo: »Dakle, Srbi znaju čega se imaju držati i prema tome neka se upravljaju, pa neće imati nikakvih neprijatnosti«.¹⁸⁰ Konačno, u organu slovenačkih klerikalaca, u broju od 6. novembra, istaknuto je, kao najvažnije, da će se kralj Milan dobro razmisliti pre nego što naredi srpskoj vojsci da napadne na Bugarsku, jer nije isključeno »da se zlovoljnost Rusa na Bugare ispostavi kao prividna«, dok je u ovom listu, četiri dana docnije, kao najvažnije, podvučeno da obostrane ratne pripreme kao i granični incidenti neminovno upozoravaju da uskoro predstoji ratni sukob između Srbije i Bugarske, što bi moglo dovesti do komplikacija u odnosima između Austro-Ugarske, kao zaštitnice Srbije, i Rusije, koja se neće tako lako odreći Bugarske.¹⁸¹

Ostali listovi, koji su izlazili u Sloveniji u vreme političke krize zbog plovdivskog prevrata, usled okolnosti da su se pojavljivali pred svojim čitaocima jedanput ili dvaput sedmično, u čemu čine izuzetak dnevници: »Laibacher Zeitung« i njen večećernji dodatak, »Ljubljanski List«, ni izdaleka nisu posvetili toliko pažnje stavu Kraljevine Srbije prema ujedinjenju severnog i južnog dela Bugarske. Oni su se,

¹⁷⁶ o čemu je tamo doslovno navedeno ovo: »Marsikaj bi človek hotel biti in postati le srbski kralj Milan ne, tako jo je mož zavozil s svojo hitrostjo. Godi se mu, kakor tistemu Tomažu, o katerem narodna pesem pravi:

'Tomaž, Tomaž kam krevljaš;
v štiško vas po pet klobas,
če tiste sneš, domu ne smeš,
če jih prodaš pa dam ne znaš!'

Morda bo kdo rekel: to so fraze! Kaj še prijatelj, gola resnica« (»Slovenec« 239, 20. X 1885).

¹⁷⁷ »Slovenec« 239, 20. IX 1885.

¹⁷⁸ o čemu je tamo rečeno ovo: »Kukavična Srbija licemerski sedi na zaprtku imenovanem Bero-linska pogodba, po drugi strani se pa ne sramuje pripravljati na napad bratske bolgarske zemlje. Naj jo le, saj tako poceni in brez nič je ne bo dobila! Bolgari pravijo, da se bodo branili do poslednje kaplje krvi. Srbije bodo pa za svojo zaslepljenost že se skušili, kar jim gre!« (»Slovenec« 240, 21. X 1885).

¹⁷⁹ Pošto nije mogao pretendovati na kompenzaciju u Staroj Srbiji i Makedoniji zbog austrougarske aspiracije na te zemlje, kralj Milan je imao u vidu priključenje Srbiji samo vidinskog i trnskog kraja, računajući da bi time onemogućio upad bugarske vojske u Makedoniju jugozapadnim pravcem. Austro-Ugarska i Engleska bile su spremne da ovaj zahtev Srbije podrže, ali je Nemačka, da se ne zameri Rusiji, bila odlučno protivna svakoj teritorijalnoj naknadi u korist Srbije (up.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat. Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV..., str. 94—99; isti, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX..., str. 227—234; V. J. Vučković, op. cit., str. 20—21).

¹⁸⁰ »Slovenec« 240, 250 od 21. X i 2. XI 1885. — U broju od 3. novembra, u »Slovencu« je istaknuto da je za Srbiju pogubna priprema invazije na Bugarsku. Trebalo je da srpska vojska »umaršira u Staru Srbiju i zauzme Skoplje« odmah po plovdivskom prevratu. Sad je za nastupanje srpske vojske u tom pravcu već dockan zbog toga što je Turska već tamo koncentrisala jake snage svoje oružane sile. Pored toga, Srbiji se oštro zamera što se, i pored ovakve situacije, sprema da izvrši agresiju na susednu slovensku zemlju, tj. Bugarsku (»Slovenec« 251, 3. XI 1885).

¹⁸¹ Up.: »Slovenec« 254, 257 od 6. i 10. XI 1885.

uglavnom, orijentisali na kratke sastave uz ocene o ratnim antibugarskim merama srpskog kralja i njegove vlade, zauzimajući i određen stav, shodno političkom opredeljenju. Tako su liberalno orijentisani listovi, »Edinost« i »Soča«, pa i, dobrim delom, konzervativni »Slovenski Gospodar« i umereno liberalni »Ljubljanski List«, bili u svojim informacijama, sve do pred kraj oktobra, neodređeni o budućem potencijalnom neprijatelju Srbije. Do toga je došlo, kako smo već naveli, zbog nejasnoće prestone besede kralja Milana na zasedanju Narodne skupštine, 19 (1. oktobra) septembra 1885. Ovi listovi su u to vreme, uz odobravanje, uglavnom, uveravali da će Srbija nastojati da parira ujedinjenje Istočne Rumelije i Kneževine Bugarske priključenjem Stare Srbije i Makedonije, po cenu rata sa Turskom. Naravno, bilo je u tim listovima, katkada, i saopštenja u kojima se nagoveštavala slovenačkoj javnosti mogućnost srpsko-bugarske ratne konfrontacije. Međutim, kada je sve očiglednije postalo, radi koncentracije na srpsko-bugarskoj granici jakih srpskih i bugarskih snaga i sve učestalijih manjih srpsko-bugarskih graničnih oružanih sukoba, ovi listovi su, krajem oktobra i u prvoj polovini novembra, sa osećanjem iskrenog žaljenja i otvorenog negodovanja, što je do toga došlo, uz blagu osudu Srbije, obavestili svoje čitaoce o neminovnosti skorog srpsko-bugarskog oružanog sukoba. Za razliku od pomenutih listova, konzervativne »Novice«, provladina »Laibacher Zeitung« i organ domaćih Nemaca, »Laibacher Wochenblatt«, prezentirali su napise i saopštenja svojim čitaocima, u kojima dominira stav da Srbija pravilno postupa što traži status quo ante plovdivskog prevrata ili, pak, teritorijalnu naknadu jednaku teritorijalnom uvećanju Kneževine Bugarske priključenjem Istočne Rumelije. Zbog toga se u tim listovima odobravaju ratne pripreme Srbije protiv Bugarske, uz naglasak da je s tim saglasna Austro-Ugarska, jer podržava stav Kneževine Srbije i njene ratne pripreme.¹⁸²

Grčka se je suprotstavila ujedinjenju Bugarske i zahtevala status quo ante ili naknadu. Ali, pošto je Bugarska bila od Grčke isuviše udaljena, a Srbija nije bila donela nepokolebljivu odluku da traži naknadu u Staroj Srbiji i Makedoniji, već se u pregovorima s njenim predstavnicima izjašnjavala evazivno, to se ona odlučila da pretenduje na teritoriju u Makedoniji i ratni sukob sa Turskom za koji nije bila spremna. U Atini su održani mnogobrojni masovni mitinzi, na kojima su došli do izražaja zahtevi da grčka vojska umaršira u Makedoniju, kako bi se Grčka teritorijalno proširila na račun Turske.¹⁸³ Budući da u vreme političke krize zbog ujedinjenja Bugarske, Grčka ni izdaleka nije ispoljila tako visok stepen ratobornosti kao Srbija, a pogotovu što je prema Bugarskoj ostala korektna, to ni slovenački listovi nisu posvećivali neku posebnu pažnju njenom reagovanju na zbivanja vezana za plovdivski prevrat. Ograničili su se jednostavno na konstataciju da je Grčka objavila mobilizaciju svojih oružanih snaga i da ima teritorijalne pretenzije prema Turskoj. Tako je u »Slovenskom Narodu«, uskoro iza plovdivskog prevrata, kratko i bez bilo kakvog komentara, navedeno da je na ujedinjenje Bugarske Grčka reagovala mobilizacijom i pripremom za rat, ne precizirajući protiv koga, što su u to vreme saopštili svojim čitaocima i »Edinost«, »Soča«, »Slovenski Gospodar«, »Novice« i »Ljubljanski List«, dok je »Slovenec«, u broju od zadnjeg dana septembra, bio nešto određeniji, naglasivši kako se po celoj Grčkoj čuje jedan glas: priključenje Makedonije Grčkoj. »Nikada, otkako je samostalna, Grčkoj se nije, kao sada, ukazala tako povoljna prilika da svoju severnu granicu proširi, pa da tom prilikom i Solun dobije, na koga

¹⁸² Up.: »Edinost« 76, 78, 80, 83, 90, 91 od 23, 30. IX, 7, 17. X, 11. i 14. XI 1885; »Soča« 41, 43, 44 od 2, 23. i 30. X 1885; »Slovenski Gospodar« 41, 44, 46 od 8, 29. X i 12. XI 1885, str. 329, 353, 370; »Ljubljanski List« 215, 216, 217, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 236, 237, 238, 244, 245, 256, 258, 259 od 22, 23, 25, 30. IX, 1, 2, 3, 5, 7, 16, 17, 19, 26, 27. X, 9, 11. i 12. XI 1885; »Novice« 38, 39, 40, 42, 43, 45 od 23, 30. IX, 7, 21, 28. X i 11. XI 1885, str. 308, 313–314, 324, 340, 348, 364; »Laibacher Zeitung« 217, 218, 224, 225, 226, 228, 231, 233, 248, 256 od 24, 25. IX, 2, 3, 5, 7, 10, 13, 30. X i 9. XI 1885, str. 1760, 1765–1766, 1816, 1823–1824, 1834, 1851, 1874, 1892, 2017, 2088; »Laibacher Wochenblatt« 268, 269, 272, 273 od 26. IX, 3, 24. i 31. X 1885.

¹⁸³ Opširnije o reagovanju Grčke na ujedinjenje severnog i južnog dela Bugarske, v.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV. ..., str. 61–62; isti, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX. ..., str. 260; V. J. Vučković, op. cit., str. 26–27; K. Todorov, op. cit., str. 87; J. Mitev, Svedeni-
nieto 1885 ..., str. 261–263.

i Srbija žudno svoje oči upire.¹⁸⁴ Osim toga, u organu slovenačkih liberala, u broju od 24. oktobra, u sklopu drugih vesti, u uvodniku s naslovom »Položaj na jugu«, navedeno je kako je Grčka, podstaknuta primerom Bugarske i rezonovanjem da je došao najugodniji trenutak, »kada otkucavaju zadnji časovi Turske«, da se što više zahvati od turske baštine, mobilisala znatan deo svoje vojske uz izvođenje opsežnih ratnih priprema.¹⁸⁵ Tri dana docnije, u opširnom uvodniku ovog lista s naslovom »Ruska politika na Balkanu«, navedeno je da se je pored Srbije, Grčka otvoreno izjasnila protiv bugarskog sjedinjenja, što je prouzrokovalo akutnu opasnost po mir.¹⁸⁶

Turska, koja je bila najviše tangirana ujedinjenjem Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom, svesna svojih unutrašnjih teškoća i opasnosti po njen dalji opstanak u Evropi ako bi došlo do ratnog požara širih razmera na Balkanu, ograničila se, gotovo, samo na to da, što se tiče svog stava, da nekoliko neodređenih izjava. One se svode na zahtev od velesila da interвениšu, u smislu očuvanja celovitosti odredaba Berlinskog mirovnog ugovora i mobilizaciju izvesnog dela vojnih efektiva i njihovo prebacivanje na područje Stare Srbije i Makedonije. Postupci Visoke Porte su bili sračunati na očuvanje sopstvenog prestiža.¹⁸⁷ Pomirljivo držanje Porte prema ujedinjenju Bugarske do izbijanja srpsko-bugarskog rata, kako mislimo, uslovilo je po tom pitanju oskudnije i ređe napise u slovenačkim listovima. Uskoro po plovdivskom prevratu ili, pak, sedam i više dana docnije, slovenački listovi su saopštili svojim čitaocima: »Slovenski Narod«, da bolesnik na Bosforu nije u stanju da sam reši pitanje buduće pripadnosti Istočne Rumelije, već traži intervenciju velikih sila i ujedno se sprema za rat protiv Bugarske; »Slovenec«, da Turci najviše eksploatišu i ugnjetavaju naročito bugarski narod u Istočnoj Rumeliji i u Makedoniji, što je istakao i »Ljubljanski List«, uz dodatak da bi turska vojna intervencija u Istočnoj Rumeliji dovela do ratnog požara širih razmera; »Edinost«, »Novice« i »Slovenski Gospodar«, da se Turska sprema za rat protiv Bugarske, kako bi zadržala Istočnu Rumeliju u svom sastavu; i »Soča«, da se ujedinjenju Bugarske neće protiviti velike sile pa, kako izgleda, ni Turska.¹⁸⁸ U uvodniku s naslovom »Posvet v Carigradu«, objavljenom u organu slovenačkih liberala, u broju od 6. oktobra, nakon napomene da je zakasnila vojna intervencija Turske u Istočnoj Rumeliji, naglašeno je da Turska ne namerava da napadne na Bugarsku.¹⁸⁹ Dalje, u broju od 15. oktobra ovog lista stoji da ako Turska ne bude priznala ujedinjenje Bugarske, već izvrši agresiju na ovu zemlju, onda će se, na prvi pucanj kod Mustafa-paše, pobuniti protiv Porte narod Makedonije, a dan docnije, navedeno je u ovom listu da je, navodno, Turska postala nepopustljiva prema bugarskim zahtevima, dok je u broju od 24. oktobra, u uvodniku s naslovom »Položaj na jugu«, navedeno kako se turske trupe prevažaju iz Anadolije na granicu Istočne Rumelije da »tamo zaštite interese Turske«.¹⁹⁰ Dalje je u ovom listu, u uvodniku s naslovom »Ruska politika na Balkanu«, objavljenom u broju od 27. oktobra, što se tiče ratnih namera Srbije, istaknuto to, da bi njen pokušaj da zauzme Staru Srbiju naišao na odlučan otpor turske vojske, o čemu se

¹⁸⁴ Up.: »Slovenski Narod« 216, 217 od 23. i 24. IX 1885; »Edinost« 79, 80 od 2. i 7. X 1885; »Soča« 40, 42 od 2. i 15. X 1885; »Slovenski Gospodar« 40, 41 od 1. i 8. X 1885, str. 321, 329; »Novice« 38, 39 od 23. i 30. IX 1885, str. 308, 316; »Ljubljanski List« 216, 23. IX 1885; »Slovenec« 222, 30. IX 1885.

¹⁸⁵ »Slovenski Narod« 243, 24. X 1885.

¹⁸⁶ O tome je tamo doslovno rečeno ovo: »Ko se je pa zaznalo, da so se Bolgari zjediniili, oglasili so se takoj Srbi in Grki proti temu, in nevarnost je nastala, da ne nastane kak boj mej temi narodi. Tak boj bi pa utegnili pravoslavju in slovanstvu mnogo škodovati, zabraniti se pa lahko ne da drugače, kakor, da se ustanovi status quo ante« (»Slovenski Narod« 245, 27. X 1885).

¹⁸⁷ Opširnije o stavu Turske prema bugarskom pitanju 1885, v.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV ... str. 37–47; K. Todorov, op. cit., str. 84–85; V. J. Vučković, op. cit., str. 13–14; J. Mitev, Sjedinienieto 1885 ... str. 205–217.

¹⁸⁸ Up.: »Slovenski Narod« 214, 216 od 21. i 23. IX 1885; »Slovenec« 214, 21. IX 1885; »Ljubljanski List« 216, 222, 230, 231 od 23. 30. IX, 9. i 10. X 1885; »Edinost« 78, 30. IX 1885; »Novice« 38, 23. IX 1885, str. 308; »Slovenski Gospodar« 41, 42 od 8. i 15. X 1885, str. 329, 337; »Soča« 41, 9. X 1885.

¹⁸⁹ Doslovno o tome tamo stoji ovo: »In uprav Turčija ne misli z orožjem udariti po Bolgarih, nego vidi se, da bi bila jako zadovoljna, če bi ostalo tako, kakor je sedaj, naj bi že izgubila oblast svojo nad Bolgari v prejšnjem obsegu. Njeje in pač tudi konservativni diplomaciji mora biti do tega, da se kolikor moči najmanj odškodujejo druge države, drugi narodi na Balkanskem poluotoku, ki sedaj z vso resnobo in z oboroženim poudarkom čakajo, ali tudi njim pade v naročje kak dobiček iz najnovejše situacije ali ne« (»Slovenski Narod« 227, 6. X 1885).

¹⁹⁰ Up.: »Slovenski Narod« 235, 236, 243 od 15, 16. i 24. X 1885.

»Slovenec«, sedam dana ranije, sasvim suprotno izrazio, preporučivši Srbiji da posedne Staru Srbiju i deo Makedonije, jer bi Turska bila u stanju samo da simbolično izrazi svoje suprotstavljanje, dok je u ovom listu, početkom novembra, rečeno kako je Srbija već zakasnila sa zaposedanjem Stare Srbije i Makedonije, budući da je Turska već tamo bila koncentrisala znatne snage, sposobne da osujete takve srpske namere.¹⁹¹ Pretposlednjeg dana oktobra, organa slovenačkih liberala, u kratkom saopštenju, rečeno je kako su Srbi do nedavno računali na laku pobedu nad Bugarima zbog uverenosti da će turska vojska upasti na teritoriju Istočne Rumelije.¹⁹² Konačno, »Slovenski Gospodar« je, krajem oktobra i početkom novembra, svojim čitaocima kratko saopštio, kako Porta želi rešenje bugarskog pitanja miroljubivim putem na konferenciji velikih sila u Carigradu, što je navedeno s posebnim naglaskom i u »Ljubljanskom Listu«, u broju od 3. novembra, uz napomenu da Porta insistira na tome da se pitanje sjedinjenja Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom reši putem pregovora.¹⁹³ Dakle, iz navedenog je uočljivo, da je evanzivno držanje Porte prema ujedinjenju severnog i južnog dela Bugarske uslovalo neodređenost pa, katkada, i kontradiktornost po sadržaju kratkih informacija o tome, objavljenih u tadašnjim slovenačkim novinama.

Austro-Ugarska je u odnosu na ujedinjenje Bugarske zahtevala održanje status quo, tj. vraćanje stanja kakvo je bilo pre plovdivskog prevrata, no i ne po svaku cenu. Inače, po pitanju držanja Monarhije prema ujedinjenju Bugarske u istoriografiji postoje dva oprečna gledišta. Bugarski istoričari tvrde da je Austro-Ugarska među velikim silama bila glavni pobornik za vraćanje na stanje pre plovdivskog prevrata, tj. da Bugarska ostane podeljena onako kako je odlučio Berlinski kongres, i istovremeno najuticajniji podstrekač srpskog kralja da zarati protiv Bugarske. Dijametralno suprotan stav zauzima dr Vladan Đorđević, savremenik i učesnik u srpsko-bugarskom ratu 1885, visoki državni funkcioner i pisac monumentalnog dela o srpsko-bugarskom ratu od 1885, koji apodiktično tvrdi, pozivajući se i na sadržaj svog razgovora sa ondašnjim najuticajnijim austrougarskim državicima, da je Austro-Ugarska bila protivna stupanju Srbije u rat protiv Bugarske. Slobodan Jovanović misli da je Habsburška Monarhija imala veliki uticaj na srpskog kralja pa je, shodno tome, mogla, da je to iskreno želela, ovoga odvratiti od ratne avanture. Valja imati na umu, da je na sastanku austrijskog, nemačkog i ruskog vladara 1881. odlučeno da će se Rusija saglasiti sa austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine, a Austro-Ugarska će, zauzvrat, akceptirati ujedinjenje severnog i južnog dela Bugarske. To je imalo za posledicu da Austro-Ugarska nije pružila odlučnu podršku Srbiji za rat protiv Bugarske, niti se je energično suprotstavila plovdivskom prevratu, želeći da pridobije Bugarsku na svoju stranu. Pored toga, austrougarska diplomatija je, ustuknuvši pred Bismarckovim zahtevom da Austro-Ugarska ne treba da se zamera Rusiji zalaganjem da se Srbiji ustupe vidinski i trnski kraj, odustala od zalaganja za kompenzaciju Srbiji na račun bugarske teritorije i nastojala je Srbiju odvratiti od rata, u prvoj polovini novembra 1885. U tom svom poduhvatu austrijska diplomatija nije uspela, jer je kralj Milan već bio doneo konačnu odluku da objavi rat Bugarskoj, čemu je, dobrim delom, doprinelo ratoborno držanje visokih bečkih vojnih krugova, nadvojvode Rudolfa i uticajnih mađarskih državnika, koji su podsticali kralja Milana na oružani sukob protiv Kneževine Bugarske.¹⁹⁴

¹⁹¹ Up.: »Slovenski Narod« 245, 27. X 1885; »Slovenec« 239, 251 od 20. X i 3. XI 1885.

¹⁹² O gore navedenom tamo doslovno piše ovo: »V Srbiji se vlada neki že boji da bi bolgarske čete ne zmagale, ko bi prišlo do vojne. Do sedaj so se Srbi vedno zanašali, da bode tudi Turčija napadla Bolgarsku in tedaj bi zmaga ne bila težavna. Sedaj se pa kaže, da Turki nemajo posebnega veselja posluževati se sile proti Bolgarom in da se bi najrajše ž njimi mirno pobotali. Zato so pa poslednji lahko poslali većino svojih polkov na srbsko mejo« (»Slovenski Narod« 248, 30. X 1885).

¹⁹³ Up.: »Slovenski Gospodar« 44, 45 od 29. X i 5. XI 1885, str. 353, 361; »Ljubljanski List« 251, 3. XI 1885.

¹⁹⁴ Opširnije o stavu Austro-Ugarske prema bugarskom pitanju i srpsko-turskom ratu, v.: Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva ..., str. 31–56, 212–213, 215–220; Štab na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-bolgarskata vojna 1885 god. ..., str. 65–69; S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV ..., str. 77–106; isti, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 243–253; K. Todorov, op. cit., str. 86–88; V. J. Vučković, op. cit., str. 13–

O stavu Austro-Ugarske prema bugarskom pitanju, ondašnji slovenački listovi, koliko smo mogli utvrditi, nisu posvetili upadljivu pažnju. Ovo naročito važi za tada najčitaniji list u Sloveniji, »Slovenski Narod«. Do toga je, verovatno, došlo zbog okolnosti da se »Slovenski Narod«, kao i drugi slovenački liberalno orijentisani listovi, nije slagao sa imperijalističkim posezanjem Monarhije na Balkanskom poluostrvu kao iskreni zagovornik politike jačanja jugoslovenske solidarnosti i stvaranja na Balkanu samostalnih jugoslovenskih država. Pošto otvoreno nije smeo kritikovati oficijelnu politiku Beča prema bugarskom pitanju, to se ovaj list postarao da o njoj što manje obaveštava svoje čitaoce. Iz raspoloživih informacija, koje su ondašnji slovenački listovi objavili, moglo bi se zaključiti da su, sem »Novica«, »Laibacher Zeitung« i »Laibacher Wochenblatta«, koji su bili za povratak na stanje pre plovdivskog prevrata, zahtevali od Monarhije umerenost i postepeno prilagođavanje novonastaloj situaciji na Balkanskom poluostrvu. Tako je organ slovenačkih liberala, u članku s naslovom »Dogodki na Balkanu«, tri dana posle plovdivskog prevrata, izrazio nadu, nakon isticanja kako se je u nekoliko poslednjih godina ispoljila uzajamnost spoljne politike Rusije, na jednoj, i Austro-Ugarske i Nemačke, na drugoj strani, da će »nesumnjivo Austro-Ugarska i Nemačka ostati bar neutralne prema hvale vrednoj i opravdanoj težnji Bugara«.¹⁹⁵ Krajem oktobra u ovom listu je objavljena informacija, preuzeta od češkog lista »Pokroka«, u kojoj je naveden sadržaj izjave bugarskog poslanika u Beču, Načovića, koja se svodi na to, kako je ovaj predstavnik Bugarske bio prinuđen da napusti Beč zbog govora austrijskog cara u delegacijama, u kome je istakao da bečka vlada ne može priznati novostvoreno stanje u Bugarskoj.¹⁹⁶

Organ slovenačkih klerikalaca, u kratkoj informaciji, objavljenoj u broju od 24. septembra, u sklopu razmatranja opravdanosti ujedinjenja Bugarske, istakao je, kao najvažnije, da Austrija, uz pomoć Rusije, treba da pomogne u rešavanju »velikog jugoslovenskog pitanja«, u tom smislu da Monarhija dobije zapadni a Rusija istočni deo Balkanskog poluostrva.¹⁹⁷ Kako je navedeno, »Slovenec« je bio za to, da se Srbija obešteti na račun Turske, teritorijom Stare Srbije i dela Makedonije, a nipošto prisvajanjem dela bugarske teritorije. Međutim, u sastavima od 10. i 29. oktobra u ovom listu navedeno je, sasvim određeno i rezolutno, u sklopu tretiranja pitanja mogućnosti teritorijalnog obeštećenja Srbije, da bi vojna intervencija srpske vojske na teritoriji Stare Srbije, na svaki način, naišla na odsudan otpor Austro-Ugarske, pošto, nesumnjivo, to područje predstavlja njenu interesnu sferu i buduću placdarm za prodor austrougarske vojske ka Solunu.¹⁹⁸ Četiri dana pred otpočinjanje

21; S. N. Penkov, op. cit., str. 112—116; J. Mitev, Srbsko-bugarska vojna 1885 ..., str. 53—55; isti, Svedinenieto 1885 ..., str. 250—255.

¹⁹⁵ »Slovenski Narod« 214, 21. IX 1885.

¹⁹⁶ »Slovenski Narod« 246, 28. X 1885. — Radi se o rusofobu, pripadniku Konzervativne partije, agentu anglo-austrofilске politike na Balkanu i publicisti, Grigoru Načoviću, koji je u to vreme boravio u Beču sa specijalnom misijom u vezi teritorijalnog obeštećenja Srbije na račun »nekoliko srezova« zapadne Bugarske, zašto se zalagala austrougarska diplomatija po cenu priznavanja bugarskog ujedinjenja. Načović je javio svojoj vladi da Austrija podržava stav Srbije a Mađarska se protivi. Kako navode Slobodan Jovanović i Vojislav J. Vučković, Mađarska je uporno ostala da podržava stav Srbije, kako se ne bi bacila u naručje Rusije, dok je Austrija, nakon upozorenja Bismarcka da ne treba zbog Srbije stvarati komplikacije između Austro-Ugarske i Rusije, prestala da podržava srpske zahteve i savetovala srpskom kralju i njegovoj vladi da odustanu od rata protiv Bugarske. Što se tiče sadržaja govora austrijskog cara, radi se o njegovom istupanju prilikom prijema mađarske delegacije, 10/22. oktobra, i naglasaka na neophodnosti »održavanja Berlinskog kongresa«, kako ističe Slobodan Jovanović. Nije se išlo za uspostavljanje status quo u ortodoksnom smislu, već da se od Kneževine Bugarske i Istočne Rumelije stvori personalna unija i tako; bar formalno, održi u važnosti Berlinski ugovor (up.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sadržaj dela Slobodana Jovanovića, IV ..., str. 91—101; J. Mitev, Istorijska na Srbsko-bugarska vojna 1885 ..., str. 58; Bugarska enciklopedija, Izdateljstvo na Bugarska akademija na naukite, Sofija, 1974, str. 538; V. J. Vučković, op. cit., str. 23—26).

¹⁹⁷ »Slovenec« 217, 24. IX 1885. — Valja primetiti to, da je Bismarck na sastanku ruskog, austrijskog i nemačkog cara u Skernevicu, septembra 1884, insistirao na tome da Rusija i Austro-Ugarska razgraniče svoje uticajne sfere na Balkanskom poluostrvu, što je Monarhija odbila, »jer nije htela predati Bugarsku na milost i nemilost Rusije« (S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sadržaj dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 204—205).

¹⁹⁸ Up.: »Slovenec« 231, 247 od 10. i 29. X 1885. — Treba istaći da je Austro-Ugarska, pored Stare Srbije, i Makedoniju smatrala kao svoju interesnu sferu. Odmah po plovdivskom prevratu zamolila je Nemačku, Rusiju i Englesku da zahtevaju od bugarskog kneza »da se uzdrži od upada u Makedoniju«. Osim toga, Austro-Ugarska je, obećavaju da će se zauzeti za kompenzaciju Srbije na račun zapadnih delova Bugarske, išla za tim da »uspava srpske aspiracije« na Makedoniju, ako se ispostavi kao nemogućnost povratak status quo u Istočnoj Rumeliji (V. J. Vučković, op. cit., str. 16—18).

srpsko-bugarskih neprijateljstava, »Slovenec« je saopštio da Srbija zahteva »neko-liko bugarskih okruga«.¹⁹⁹ U članku s naslovom »Carigradska konferenca«, objavljenom u ovom listu u broju od 14. novembra i posvećenom radu konferencije velikih sila u Carigradu u vezi bugarskog ujedinjenja, interpretiran je, gotovo, verodostojno stav austrougarske delegacije.²⁰⁰

»Edinost« je, u uvodniku s naslovom »Srbija in jutrovo vprašanje«, objavljenom u dva dela, u prvoj polovini druge dekade novembra, sa žaljenjem konstatovala da se je Srbija posle Berlinskog kongresa odrekla političkog koncepta kneza Mihaila, bacivši se u naručje Austro-Ugarske. Iz toga je rezultirala politika beogradske vlade, koja je pogodovala Habsburškoj Monarhiji: odricanje Srbije od predvodničke uloge u borbi za oslobođenje jugoslovenskih naroda od tuđinske vlasti i stvaranje zajedničke jugoslovenske države. Iz takve orijentacije je sledila austrofilaska politika Srbije, uperena protiv politike jačanja jugoslovenske solidarnosti, iz čega je rezultirala i najnovija rešenost srpskog kralja i njegove vlade da srpska vojska izvrši oružani napad na susednu Bugarsku.²⁰¹ »Soča« je, u broju od 6. novembra, istakla da je austrougarski ministar spoljnih poslova, grof Gustav Kálnoky, istakao pred najvišim narodnim predstavništvom Ugarske kako se Austro-Ugarska zalaže za mir, istovremeno apelujući na Srbiju i Grčku da ne pribegavaju vojnoj sili, što je i »Ljubljanski List« saopštio svojim čitaocima dva-tri dana pre, uz naglasak da će Srbija snositi tešku odgovornost »za nepromišljene korake«.²⁰² Valja istaći da je »Ljubljanski List«, peti dan po plovdivskom prevratu, istakao, u uvodniku s naslovom »Dogodki v Bolgarski«, kako je primarni zadatak Austro-Ugarske da, uz pomoć drugih velikih sila, iznađe modus vivendi za rešenje bugarskog pitanja, kojim se ne bi narušavale odredbe Berlinskog kongresa »ali i ne anuliralo to što je ostvarilo narodno oduševljenje bugarskih sinova«, dok je, krajem oktobra, u ovom listu navedeno da Austro-Ugarska, u sopstvenom interesu, treba da se svesrdno založi za rešenje bugarskog pitanja na miroljubiv način.²⁰³ Konačno, valja reći i to, da su »Novice«, »Laibacher Zeitung« i »Laibacher Wochenblatt« naglašavali, da je Austro-Ugarska dužna da u zajednici sa drugim velikim silama nastoji da se povрати u Kneževini Bugarskoj i Istočnoj Rumeliji ranije stanje, tj. ono koje odgovara odredbama Berlinskog kongresa, i očuvati mir na Balkanskom poluostrvu.²⁰⁴

Najveće iznenađenje za evropsku javnost, pa i za nedovoljno upućene političare, predstavljalo je držanje Rusije prema plovdivskom prevratu. Očekivalo se da će Petrograd, kome je nametnut Berlinski ugovor, obručke prihvatiti ujedinjenje severnog i južnog dela Bugarske. Ustvari, dogodilo se sasvim suprotno. Nasuprot ruskom narodu, koji je sa oduševljenjem dočekao plovdivski prevrat, i vođe slavenofila, Ivana Segejeviča Aksakova, koji je upozoravao na nelogičnost i paradoksalnost

¹⁹⁹ O tome je tamo doslovno navedeno ovo: »Znano je da Srbija zahteva nekaj bolgarskih okrožij ob srbski meji ležećih, o kterih ve, da so bila nekđaj srbska, Avstrija je Srbiji prijateljica in če ji je prav rekla, da naj se pri kakem boji nikdar ne zanaša na našo podporo, vendar nij prav verjetno, da bi jo kar meni nič tebi nič osamljeno pustila.« (»Slovenec« 257, 10. XI 1885).

²⁰⁰ O stavu Austro-Ugarske na Carigradskoj konferenciji ambasadora velikih sila, koja je počela zasedati 24 (4. novembra) oktobra 1885, doslovno je navedeno ovo: »Kaj pa bo Avstrija nasproti temu vprašanju začela, kako bo ona postopala? To bodo določile šele okoliščine in pa novi minister zunanjih zadev kedar pride; grof Kálnoky je sicer za 'status quo ante', če ga ne bo doživel, si tudi ne bo las z glave pulil, ker dobro ve, da se zid ne prebije z glavno. Sploh pa menda tudi ne bo nihče pričakoval, da bi pri tej reči tam doli na Balkanu Avstrija za katerokoli državo v žrjavico segala in kostanj iz nje pobirala. Tudi oreh, ki se mu 'status quo' pravi, prepuстила bo Avstrija prej ko ne Rusu in Angležu, ktera se bosta tudi prej ko ne zanj sprijela.« (»Slovenec« 261, 14. XI 1885).

²⁰¹ Up.: »Edinost« 90, 91 od 11. i 14. XI 1885.

²⁰² Up.: »Soča« 45, 6. XI 1885; »Ljubljanski List« 251, 252 od 3. i 4. XI 1885. — O tome je obavestila svoje čitaoce i »Laibacher Zeitung«, u broju od 3. novembra, a sedam dana docnije ovaj list je saopštio da je grof Kálnoky pred austrijskom delegacijom rekao da je Monarhija više naklonjena Srbiji negoli, pak, Bugarskoj i da će se Austrija zalagati za status quo i boriti za očuvanje mira (up.: »Laibacher Zeitung« 251, 257 od 3. i 10. XI 1885, str. 2043—2044, 2095—2096). — Nakon odustajanja, na pritisak Bismarcka, da podržava srpske teritorijalne pretenzije u zapadnom delu Bugarske, grof Kálnoky je u najvišim predstavničkim telima Austrije i Ugarske otvoreno odvrćao Srbiju od rata protiv Bugarske (up.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat. Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sadržana dela Slobodana Jovanovića, IV . . . , str. 96—106; isti, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sadržana dela Slobodana Jovanovića, IX . . . , str. 240—241).

²⁰³ Up.: »Ljubljanski List« 216, 246 od 23. IX i 28. X 1885.

²⁰⁴ Up.: »Novice« 39, 30. IX 1885, str. 313—314; »Laibacher Zeitung« 216, 217, 257 od 23, 24. IX i 10. XI 1885, str. 1750—1751, 1758, 2095; »Laibacher Wochenblatt« 268, 270 od 26. IX i 10. X 1885.

fenomena, sadržanog u tome, da Rusija brani odredbe nametnutog joj Berlinskog ugovora, oficijelna Rusija se među velikim silama ispoljila kao najdosledniji i najnekompromisniji zagovornik povratka na stanje u oba dela Bugarske kakvo je bilo pre plovdivskog prevrata. Do toga je došlo otuda, što se na čelo ujedinjene Bugarske stavio bugarski knez, Alexander Battenberg, koji je već odavna bio postao u očima ruskog cara i njegove vlade persona non grata i što se u Petrogradu smatralo da je sjedinjenje severnog i južnog dela Bugarske izvedeno pod egidom Engleske, kako bi se Rusiji sprečio prilaz Carigradu. Inače, ruska vlada je bila odlučno protivna vojnoj intervenciji Turske u Istočnoj Rumeliji, pa je u tom smislu učinila demarš kod Porte, odmah iza plovdivskog prevrata, dok je 9/21. septembra predložila velikim silama da što pre otpočnu sa rešavanjem rumelijskog pitanja u cilju sprečavanja narušavanja mira. Zvanična Rusija, a naročito njeno javno mnjenje, oštro je osuđivala ratne pripreme Srbije protiv Bugarske i odsudno bila protivna tome da se Kraljevina Srbija obešteti na račun zapadnih delova bugarske teritorije.²⁰⁵

Slovenci su bili čvrsto uvereni u to, da će Rusija oberučke prihvatiti sjedinjenje severnog i južnog dela Bugarske, kako se vidi iz prvih informacija objavljenih u slovenačkim listovima neposredno iza plovdivskog prevrata. Međutim, nešto kasnije je slovenačka javnost upoznata, posredstvom slovenačkih listova, sa držanjem zvaničnog Petrograda prema bugarskom pitanju, koga je sa žaljenjem prihvatila, nadajući se da Rusija neće ostaviti na cedilu bugarski narod. Kasnije je, naročito klerikalno orijentisani deo slovenačke javnosti, odobravao ovaj stav i smatrao da je zato glavni krivac bugarski knez, Alexander Battenberg, koji je, iz sebičnih interesa, predpostavio zaštitu svoje ličnosti od Engleske prijateljstvu i pokroviteljstvu Bugarske od strane Rusije. Za potvrdu gore rečenog, potrebno je da navedemo nekoliko verodostojnih podataka iz ondašnjih slovenačkih listova. U članku s naslovom »Dogodki na Bolgarskem« izrazio je organ slovenačkih liberala uverenje, da je ujedinjenje Bugarske rezultat sporazuma između sila Trojecarskog saveza, a prvenstveno između Rusije i Austro-Ugarske i da će ujedinjenje severnog i južnog dela Bugarske naići »na snažnu podršku s te strane«, dok je »Slovenec« naglašavao, neposredno pred plovdivski prevrat, kako se Rusija još nije odrekla Balkana, ističući svoju uverenost, tri dana po ovom događaju, da je do ujedinjenja Bugarske došlo odobrenjem Rusije i ostale dve države članice Trojecarskog saveza, što su tih dana istakli i »Edinost«, »Novice« i »Ljubljanski List«, a »Laibacher Zeitung« je izrazila sumnju u držanje Rusije, smatrajući da nije isključena njena umešanost u plovdivske događaje.²⁰⁶ Već narednog dana, organ slovenačkih liberala je kratko saopštio, bez ikakvog komentara, da je aktom ujedinjenja severnog i južnog dela Bugarske »narušen Berlinski ugovor, koji je delo velikih sila«.²⁰⁷ U uvodniku s naslovom »Položaj na jugu«, objavljenom sredinom zadnje dekade oktobra, u organu slovenačkih liberala, došla je do izražaja rusofilska politička orijentacija, uz osudu rusofobske politike Battenberga. Prebacujući bugarskom knezu, da je izvršio prevrat u Plovdivu protiv volje »osloboditeljice Rusije« i ističući da je kod bugarskog naroda kratkotrajno bio popularan po izvršenom ujedinjenju, nepoznati autor ovog uvodnika ističe kako će Battenberga kao senka pratiti »ruska nemilost«, jer bez obzira što ga podupiru zapadne velesile na čelu sa Engleskom, Rusija će nastojati »da zbaci nepouzdanog Alexandra« i postavi čoveka, »koji neće voditi pustolovnu politiku, već će imati isključivo u vidu interese naroda i pri tom se obazirati na mišljenje prvog i jedinog pravog njegovog prijatelja«, tj. ruskog cara. Na kraju ovog uvodnika je istaknuto, da će se bugarsko pitanje uskoro rešiti onako kako to želi bugarski narod, dok će

²⁰⁵ Opširnije o stavu Rusije prema ujedinjenju Bugarske i ratnim pripremama Srbije, v.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV ..., str. 40—47; K. Todorov, op. cit., str. 84—86; V. J. Vučković, op. cit., str. 14; S. N. Penkov, op. cit., str. 111—113; J. Mitev, Istorija na Srpsko-bolgarskata vojna 1885 ..., str. 46—51; isti, Sjedinienieto 1885 ..., str. 217—229.

²⁰⁶ Up.: »Slovenski Narod« 214, 21. IX 1885; »Slovenec« 212, 214 od 18. i 21. IX 1885; »Edinost« 76, 23. IX 1885; »Ljubljanski List« 214, 21. IX 1885; »Laibacher Zeitung« 215, 22. IX 1885, str. 1742; »Novice« 38, 39 od 23. i 30. IX 1885, str. 308, 316;

²⁰⁷ »Slovenski Narod« 215, 22. IX 1885.

Alexander Battenberg biti detroniziran, jer će Francuskoj, ipak, pred nemačkom opasnošću, biti potrebna Rusija negoli, pak, sadašnji bugarski knez.²⁰⁸ Nenaklonost i nastojanje ruskog cara i njegove vlade da se Alexander Battenberg zbaci sa bugarskog kneževskog prestola dominira i u uvodniku s naslovom »Rusija in bolgarski knez«, objavljenom u »Slovenskom Narodu«, u broju od 7. novembra. Kao osnovni razlog rešenosti Rusije da zbaci Battenberga sa bugarskog prestola je bojazan, da dođe do bugarskog ujedinjenja pod uticajem zapadnoevropskih država, pre svega Engleske. Rusija nije protiv bugarskog ujedinjenja, ali želi da do njega dođe po njenoj želji i uz njenu pomoć.²⁰⁹ Konačno, u podužem uvodniku s naslovom »Ruska politika na Balkanu«, objavljenom u »Slovenskom Narodu« krajem oktobra, naročito je istaknuto da Rusija nije odmah po plovdivskom prevratu bila u tolikoj meri za status quo kao u najnovije vreme, budući da je ruski car u Kopenhagenu čak ljubazno primio bugarsku delegaciju.²¹⁰ Međutim, nakon osvedočenja da se Srbija sprema za rat protiv Bugarske, Rusija je otpočela još odlučnije zagovarati status quo na Balkanskom poluostrvu. Nepoznati autor ovog uvodnika ističe razloge koji su determinisali negativan odnos zvanične Rusije prema ujedinjenju Bugarske i teritorijalnom proširenju Srbije.²¹¹

Od drugih slovenačkih liberalno orijentisanih listova, »Soča« je, u broju od 13. novembra, kratko upozorila da je ruski car naredio da se bugarski knez briše iz imenika ruske vojske, što je »Ljubljanski List« saopštio svojim čitaocima, nekoliko dana pre, u tri broja, dodajući da je bugarskom knezu oduzet 13. ruski lovački bataljon, jer je bio prema ruskom caru nezahvalan, pa je između njega i Rusije za svagda sve svršeno, o čemu je i »Slovenski Gospodar« u to vreme obavestio slovenačku javnost.²¹² Sedam dana docnije, organ goričkih liberala istakao je, kako je bugarski knez, pod uticajem čitinske Engleske, ispoljio nezahvalnost prema Rusiji, stavivši se, bez njenog znanja, na čelo plovdivskog prevrata.²¹³ Od preostalih slovenačkih listova, liberalno orijentisana »Edinost« je, u drugom delu uvodnika s naslovom »Srbija in jutrovo vprašanje«, istakla da Rusija i Austro-Ugarska mogu naći put i način da zadovolje Srbiju, kako bi prestala da zvecka oružjem; Rusija bi time

²⁰⁸ »Slovenski Narod« 243, 24. X 1885.

²⁰⁹ »Slovenski Narod« 255, 7. XI 1885.

²¹⁰ Nakon svog proglašenja za kneza ujedinjene Bugarske, Alexander Battenberg je telegrafisao iz Plovdiva ruskom caru, Aleksandru III, ovo: »Vi volite bugarski narod, stoga se nadam da ćete odobriti ono što sam učinio«. Car mu je odgovorio: »Zato što volim bugarski narod, ne odobravam ono što ste učinili!«. U to vreme je upućena delegacija bugarskog Narodnog sabora ruskom caru u Kopenhagen, gde se nalazio na odmoru, koju su predvodili mitropolit Kliment i Ivan Ev. Gešev. Delegacija je zamolila cara da promeni mišljenje o bugarskom ujedinjenju. Car je odgovorio da nema ni govora o anuliranju ujedinjenja, ali da sve dok je postojeća vlada na čelu sa knezom Alexandrom Battenbergom na vlasti od njega Bugarska ne treba ništa da očekuje (up.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV ... str. 42-46; K. Todorov, op. cit., str. 85; V. J. Vučković, op. cit., str. 14; J. Mitev, Istorija na Srpsko-bugarskata vojna 1885 ..., str. 48).

²¹¹ Ovaj deo uvodnika zaslužuje zbog važnosti da ga ad litteram navedemo na ovom mestu. On glasi: »Res bi se morda posrećilo Rusiji odvratiti boj mej Bolgari in Srbi, ko bi Stara Srbija pridružila se Srbiji. Toda to bi teško šlo, kajti Turčija bi morda branila to provinciju. To bi pa okrepčalo sedanjou vladu v Srbiji, ki je Rusom naravnost nasprotna in nikakor ne goji pravega slovanskega duha, ampak duh zapadne Evrope. Slovanska Rusija zaradi tega ne mara sedaj povekšati Srbije. Ko bi se pa razmere v Srbiji spremenile, bode pa to jako rada privolila. Povekšana Srbija bi pozneje tudi utegnila služiti za dobro orodje sovražnikom slovanstva proti ruskemu uplivu na Balkanu. Pa še jako važen verski pomislek ima Rusija proti povekšanju Srbije in Bolgarije. Kako je znano baš slovanska stranka v Rusiji visoko ceni pravoslavje. Ko bi pa Bolgari zjedini se z pomočjo zapadnih držav in bi Srbija se povekšala vsled avstrijskega vpliva, utegnili bi ti dve državi prestopiti h katoličanstvu. V Srbiji je vlada že tako marsikaj storila, kaj se ne stinja prav s pravoslavjem. To so vzroki, da Rusi sedaj neso za zedinjenje Bolgarov. S tem pa ni rečeno, da ne bi Rusi kdaj pospeševali zedinjenje tega naroda. Toda Rusija hoče zediniti Bolgare s svojo pomočjo, in v zedinjenej Bolgarski pridobiti prijateljico, katere bode potpirala njene namere na Balkanu. Pa tudi Srbom Rusija ne bode odrekala svoje pomoči, ako nastopijo bolj slovansko politiko. Rusi želé, da bi spremembe na Balkanu koristile vsemu slovanstvu, in utrdile prijateljstvo mej slovanskimi rodovi, ne pa bile kal mejsebojnega sovraštva« (»Slovenski Narod« 245, 27. X 1885).

²¹² Up.: »Soča« 46, 13. XI 1885; »Ljubljanski List« 253, 256, 259 od 5, 9, i 12. XI 1885; »Slovenski Gospodar« 46, 12. XI 1885, str. 370. — Več 9/21. septembra 1885, da bi dao do znanja kako je plovdivski prevrat izvršen protivno volji Rusije, car Aleksandar III naredio je bugarskom vojnom ministru, ruskom državljaninu, general-majoru Mihailu Kantakuzovu, da odmah sa svim oficirima-instruktorima ima napustiti Bugarsku, što je dovelo u težak položaj mladu i neobučenu bugarsku armiju. Potom je sledilo oduzimanje 13. ruskom lovačkom bataljonu imena bugarskog kneza, Alexandra Battenberga carskim rešiptom od 22 (3. novembra) oktobra. Time je bugarski knez bio brisan iz spiska ruske vojske, u kojoj je imao generalški čin, što je značilo konačan raskid između ruskog dvora i Battenberga i neopozivu nameru ruskog cara da Alexandra Battenberga zbaci sa bugarskog prestola (up.: V. J. Vučković, op. cit., str. 14, 39; J. Mitev, Istorija na Srpsko-bugarskata vojna 1885 ..., str. 47).

²¹³ »Soča« 47, 20. XI 1885.

ojačala svoj uticaj u Bugarskoj, do čega može jedino doći po zbacivanju Alexandra Battenberga sa bugarskog kneževskog prestola, jer je sasvim evidentno da je »prevrat u Istočnoj Rumeliji, u izvesnoj meri, delo engleske intrige protiv ruskog uticaja u Bugarskoj«, što je istog dana, u drugoj formi, istakao i organ slovenačkih klerikalaca.²¹⁴ Treba reći da je »Ljubljanski List«, krajem septembra i u prvoj polovini oktobra, o stavu Rusije prema pitanju ujedinjenja Bugarske, kao najvažnije, naveo: da se Rusija od velikih sila najviše suprotstavlja ujedinjenju Bugarske, energično zahtevajući povratak na stanje pre plovdivskog prevrata; da je zvanični Petrograd, iz dana u dan, sve oštiri u osudi ujedinjenja severnog i južnog dela Bugarske; da ruski car ne odobrava bugarsko ujedinjenje, jer je izvršeno protiv njegove volje; da je, navodno, Rusija koncentrisala oko 90.000 vojnika na bugarskoj granici; i da je zahtev Rusije, za održanjem na snazi odredaba Berlinskog kongresa, odjeknuo u Evropi kao senzacija, što je istakao i »Slovenski Gospodar«, sredinom oktobra.²¹⁵ Organ domaćih Nemaca, inače rusofobski nastrojen, tokom oktobra i u prvoj polovini novembra, naročito je isticao: da su Rusi iznenađeni plovdivskim prevratom; da je ruski car rezolutno postavio zahtev pred delegaciju bugarskog Narodnog sabora, koja ga je posetila u Kopenhagenu posle plovdivskog prevrata, da zbaci s bugarskog prestola Alexandra Battenberga, što će biti teško izvodljivo, budući da je bugarski narod uz njega; da je držanje Rusije, i pored njene osude plovdivskog prevrata, ipak sumnjivo; i da je nepovoljan ruski stav prema sjedinjenju severnog i južnog dela Bugarske naročito iznenadio Slovence i Hrvate.²¹⁶

O držanju drugih sila prema pitanju ujedinjenja Bugarske: Nemačke, Engleske, Francuske i Italije, o čemu je najneophodnije rečeno u uvodnim razmatranjima ovog dela rada, slovenačka javnost je bila upoznata s onim što je bilo najvažnije. Kako nam izgleda, do toga je došlo otuda, što su slovenački listovi uzgredno pominjali stavove ovih velikih sila prema bugarskom pitanju u sklopu tretiranja stavova o njemu Austro-Ugarske i Rusije, koji su naročito zaokupljali pažnju slovenačke javnosti, budući da su ove dve velike sile teritorijalno bile događaju najbliže i najviše zainteresovane za buduću sudbinu Bugarske. Iznećemo nekoliko primera radi potvrde navedenog. U članku »Dogodki na Bolgarskem«, koga je »Slovenski Narod« objavio treći dan po plovdivskom prevratu, izražena je nada da će Nemačka, ako ne prizna ujedinjenje Bugarske, u najmanju ruku, zauzeti neutralan stav, dok je »Slovenec«, istog dana i dan docnije, okvalifikovao Nemačku, odnosno njenog kancelara, Otto Bismarcka, za glavnog krivca što je Berlinski kongres razdolio Bugarsku na dva dela, izražavajući nadu da će ova država i njen kancelar pokazati nužno potreban stepen razumevanja za životne potrebe bugarskog naroda.²¹⁷ U kratkoj informaciji, u tršćanskoj »Edinosti«, od zadnjeg dana prve dekade oktobra, stoji, da Engleska već sada otvoreno priznaje ujedinjenje severnog i južnog dela Bugarske, dok je dvadeset dana docnije, u informaciji »Soče« nedvosmisleno i tačno navedeno kako Engleska, Francuska i Italija zagovaraju potrebu ujedinjenja Bugarske, što čine, kako je navedeno u organu goričkih liberala, u broju od 13. novembra, iz neprijateljstva prema Rusiji.²¹⁸ Sasvim je tačno primetio nepoznati autor uvodnika s naslovom »Položaj na jugu«, objavljenog sredinom treće dekade oktobra u organu slovenačkih liberala, da, nasuprot insistiranju Rusije na zbacivanju sa bugarskog prestola tadašnjeg kneza, Engleska, Francuska i Italija, zalažući se za ujedinjenje Bugarske, otvoreno su zahtevale da Alexander Battenberg i nadalje zadrži svoj presto,²¹⁹ dok

²¹⁴ Up.: »Edinost« 91, 14. XI 1885; »Slovenec« 261, 14. XI 1885.

²¹⁵ Up.: »Ljubljanski List« 216, 217, 221, 224, 226, 228, 233, 234 od 23, 24, 29. IX, 2, 5, 7, 13. i 14. X 1885; »Slovenski Gospodar« 42, 15. X 1885, str. 337.

²¹⁶ Up.: »Laibacher Wochenblatt« 269, 270, 273, 275 od 3, 10, 31. X i 14. XI 1885.

²¹⁷ Up.: »Slovenski Narod« 214, 21. IX 1885; »Slovenec« 214, 215 od 21. i 22. IX 1885.

²¹⁸ Up.: »Edinost« 81, 10. X 1885; »Soča« 44, 46 od 30. X i 13. XI 1885.

²¹⁹ Što je tačno. Naime, na »Maloj« konferenciji u Carigradu, 22 (4. oktobra) septembra — 2/14. novembra 1885, došlo je naročito do nesuglasice između Rusije, koja je zastupala tezu neophodne potrebe zbacivanja Alexandra Battenberga sa bugarskog prestola i stvaranje realne unije između Istočne Rumelije i Kneževine Bugarske, što bi značilo izmenu odredbi Berlinskog ugovora, i Engleske, koja je bila za to da se naimeunije Battenberg za generalnog gubernatora Istočne Rumelije, što bi značilo stvaranje personalne unije između dve bugarske zemlje, čemu se Rusija najviše suprotstavljala, dok su u Beču i Berlinu tajno prihvatili taj koncept na početku krize (V. J. Vučković, op. cit., str. 30).

je sredinom novembra, u ovom listu kratko rečeno, da bi se Engleska, a možda i Francuska, suprotstavila intervenciji Turske u Istočnoj Rumeliji čak i vojnom silom »za slučaj da bugarski knez ne prihvati odluku Carigradske konferencije status quo ante i ne evakuiše bugarsku vojsku iz pomenute pokrajine«. ²²⁰ Nadalje, »Slovenec« je, krajem prve dekade novembra, kratko saopštio da se Bugari sve odlučnije suprotstavljaju povratku na staro, »jer su ih Englezi otpočeli podbadati da bi ih od ruskog uticaja odvukli«, dok su »Novice«, narednog dana, saopštile svojim čitaocima ovo: »U zadnje vreme bugarsko pitanje veoma slabo napreduje na putu njegovog rešenja na miroljubiv način. Kako izgleda, Engleska i Francuska potpomažu pothvat kneza Alexandra, dok trojica careva, pak, nastoje održati mir na podlozi predjašnjeg stanja«. ²²¹ Konačno, »Slovenec« je, u broju od 14. novembra, objavio članak s naslovom »Carigrajska konferenca«, u kome se je nepoznati autor pohvalno izrazio o odlučnom suprotstavljanju engleskog punomoćnika predlogu predstavnika Trojecarskog saveza na Carigradskoj konferenciji, 12. novembra, da se naredi bugarskom knezu da povuče bugarske trupe iz Istočne Rumelije. Pohvala je upućena i na adresu punomoćnika Francuske zbog njegovog otvorenog solidarisanja sa stavom Engleske, dok je za Italiju rečeno da je podržala stav sila Trojecarskog saveza, uz komentar, »da se je Italija u poslednje vreme opet otpočela obrtati sa svojim brodom, tako da niko, zapravo, ne zna na koju stranu se misli okrenuti«. ²²²

Na predlog Rusije, 12/24. septembra 1885, velike sile su prihvatile poziv Turske i Bugarske da razmotre pitanje Istočne Rumelije, pa su svojim ambasadorima u Carigradu postavile zadatak da, bez formalnog sastanka konferencije, predlože tekst izjave koji će imati za cilj rešenje krize u vezi bugarskog ujedinjenja na miroljubiv način. Od 22 (4. oktobra) septembra do 2/14. oktobra, održana je u Carigradu »Mala« konferencija ambasadora. Na njoj je došlo do izražaja neslaganje Rusije, koja je zahtevala zbacivanje sa bugarskog kneževskog prestola Alexandra Battenberga i stvaranje realne unije između dve Bugarske, što bi značilo i izvesnu izmenu nekih odredaba Berlinskog ugovora, i Engleske, koja se zalagala za personalnu uniju između dve Bugarske, tj. za naimenovanje tadašnjeg bugarskog kneza za generalnog gubernatora Istočne Rumelije, što je tajno prihvaćeno u Beču i Berlinu. Postignuto je kompromisno rešenje: pomenuta je u blagoj formi povreda Berlinskog ugovora i izostavljeno ime bugarskog kneza. Izjava sila sadrži šest tačaka, usredsređenih na miroljubivo rešenje bugarskog pitanja: priznanje sultanovih sizerenih prava na Istočnu Rumeliju i pohvala miroljubivosti Porte, blaga osuda plovdivskog prevrata, želja da se nemiri ne prošire na druge teritorije u Turskoj i apel na bugarske odgovorne faktore da održe mir. Na poziv Turske, tzv. »Velika« konferencija ambasadora otpočela je u Carigradu 24 (5. novembra) oktobra 1885. godine. Na njoj je došlo do nepremostivih razlika između stava Trojecarskog saveza i Porte, s jedne, koji su tražili neodložno povlačenje bugarskih trupa iz Istočne Rumelije, i Engleske, s druge strane, koja je insistirala na izviđanju stanja stvari u toj pokrajini, što je značilo odlaganje povratka na status quo. Kako ni posle četvrtog zasedanja, 31 (12. novembra) oktobra Carigradska konferencija nije objavila konačnu odluku u vezi bugarskog pitanja, to je kralj Milan, izgubivši strpljenje, objavio rat Bugarskoj, 2/14. novembra 1885. Konferencija je imala zadnji sastanak 13/25. novembra, kada se uvidelo da je, zbog oprečnih gledišta, nemoguće doneti konačnu odluku, pa su se punomoćnici razišli, a nova sednica zakazana tek u martu 1886. godine. ²²³

O najvažnijem, što se tiče zasedanja Carigradske konferencije ambasadora velikih sila, tj. o razmimoilaženju po suštinskim pitanjima Engleske i Rusije, što je ovaj visoki skup lišilo mogućnosti donošenja meritorne odluke, Slovenci su, kako se

²²⁰ Up.: »Slovenski Narod« 243, 261 od 24. X i 14. XI 1885.

²²¹ Up.: »Slovenec« 257, 10. XI 1885; »Novice« 45, 11. XI 1885, str. 364.

²²² »Slovenec« 261, 14. XI 1885.

²²³ Opširnije o radu Carigradske konferencije u vezi pitanja ujedinjenja Bugarske, v.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV . . . , str. 122–133, 154–162; K. Todorov, op. cit., str. 88–89; V. J. Vučković, op. cit., str. 30–32, 39–42; J. Mitrev, Istorija na Srpsko-bugarskata vojna 1885 . . . , str. 60–70; isti, Svedinenieto 1885 . . . , str. 286–306.

vidi iz niže navedenog, bili dosta dobro i blagovremeno upoznati. Več u broju od 28. septembra, tj. četvrti dan po predlogu Rusije velesilama da razmotre rumelijsko pitanje, »Ljubljanski List« je saopštio kako su velike sile odlučile da uskoro otpočne rad Carigradske konferencije njihovih ambasadora u vezi bugarskog pitanja, što je u ovom listu i narednog dana rečeno, a u »Soči« i »Laibacher Wochenblattu« početkom oktobra, dok je, u broju od 7. oktobra, u ljubljanskom večernjem listu objavljen kratak uvodnik s naslovom »Konferenca poslanikov v Carigradu«. Tamo je, kao najvažnije, istaknuto, uz odobravanje, da su velesile odlučile da na miroljubiv način reše bugarsko pitanje i da je već održana u Carigradu prva sednica njihovih punomoćnika. Istaknuto je, da će Konferencija imati težak zadatak zbog diametralno suprotnih stavova po pitanju ujedinjenja Bugarske. Na kraju je upućena pohvala na adresu Porte zbog njenog miroljubivog držanja, uz naglasak da bi bilo najcelishodnije rešenje bugarskog pitanja stvaranje personalne unije između dve Bugarske, tj. da ondašnji bugarski knez, Alexander Battenberg, bude postavljen za generalnog gubernatora Istočne Rumelije, zašto se zalagao, krajem oktobra, i »Slovenski Gospodar«, smatrajući, kao i »Ljubljanski List«, da time ne bi bile povređene odredbe Berlinskog mirovnog ugovora.²²⁴ U uvodniku s naslovom »Posvet v Carigradu«, koga je »Slovenski Narod« objavio u broju od 6. oktobra, u kome je izražena nada da će na savetovanju predstavnika velikih sila u Carigradu dominirati realno sagledavanje situacije.²²⁵ Kako mislimo, navedeni podaci iz slovenačkih listova odnose se na rad tzv. »Male« konferencije ambasadora velikih sila u Carigradu.

O radu tzv. »Velike« konferencije ambasadora velesila u Carigradu, od početka zasedanja pa do objave rata Srbije Bugarskoj, 24 (5. novembra) oktobra — 2/14. novembra 1885, slovenački listovi su verodostojno i u dovoljnoj meri obavestili slovenačku javnost. Dva dana pre početka Carigradske konferencije, objavio je »Ljubljanski List« uvodnik s naslovom »Carigradska konferenca«, u kome je rečeno, da će predstavnici velikih sila pokušati da reše bugarsko pitanje, koje je ostalo nerešeno najviše zbog ratobornog držanja Srbije i Grčke i dosta oprečnih gledišta što se tiče načina rešenja ovog pitanja, naročito između Engleske i Rusije, a tri dana docnije, tačno je rečeno kako je prethodnog dana održana pripremna sednica Carigradske konferencije, dok je četiri dana docnije, tj. u broju od 10. novembra, navedeno da oprečna gledišta Engleske i Rusije upozoravaju na to, da će Konferencija biti paralizovana.²²⁶ Dalje je »Slovenski Narod«, krajem prve deкаде novembra, obavestio slovenačku javnost da je Carigradska konferencija imala u subotu, 7. novembra, drugu sednicu, ali je rezultat njenog rada nepoznat. Naglašeno je, da neuspešan tok konferencije može pripomoći da uskoro otpočne srpsko-bugarski rat. No, kako je naglašeno na kraju te kratke informacije, treba se nadati da će Konferencija uspeti da iznađe put za izlazak iz krize na miroljubiv način. Međutim, u nekoliko narednih brojeva ovog lista izražena je opravdana bojazan, da će Carigradska konferencija doživeti potpuni fijasko.²²⁷ »Slovenski Gospodar« je 12. novembra kratko izvestio da su u Carigradu održane dve sednice ambasadora velikih sila, 5. i 7. novembra, čiji su rezultati nepoznati, što je, dan docnije, i »Soča« saopštila, uz dodatak, da je očito kako se na Balkanskom poluostrvu ukrštaju engleski i ruski interesi, jer je na Carigradskoj konferenciji »Engleska zahtevala ujedinjenje Bugarske samo iz opreke prema Rusiji, koja zasada o tome ujedinjenju, a posebno pod

²²⁴ Up.: »Ljubljanski List« 220, 221, 228 od 28. 29. IX i 7. X 1885; »Soča« 40, 2. X 1885; »Slovenski Gospodar« 43, 44 od 22. i 29. X 1885, str. 345, 353; »Laibacher Wochenblatt« 269, 3. X 1885. — Krajem prve deкаде oktobra, »Ljubljanski List« je kratko saopštio da će se punomoćnici velikih sila na Carigradskoj konferenciji posavetovati verovatno u vezi eventualnog davanja odškodnine balkanskim državama za bugarsko ujedinjenje (»Ljubljanski List« 229, 8. X 1885).

²²⁵ O tome tamo doslovno stoji zabeleženo sledeće: »V navadnem zdravem razumu je tedaj bilo obrazloženo že iz kraja, kar se sedaj izrečno izjavlja, mnenje namreč, da diplomacija pač ne bode silila bolgarskega naroda v prejšnje državno-pravne in mejnarodne odnošaje in da ne bode sedaj v Carigradu ugibala, kako bi se napravil 'status quo' na podlagi Berolinskega dogovora. Ako ti etični nazori ne bodo toliko prepričevali poslanikov v Carigradu, silila jih bode v pripoznanje zedinjene Bolgarske okolnost, da s tem odvrnejo še večje homatije in upore, in pa to, da bi vojaška intervencija Turčije sedaj bila najmanj že zamujena« (»Slovenski Narod« 227, 6. X 1885).

²²⁶ Up.: »Ljubljanski List« 251, 254, 257 od 3, 6. i 10. XI 1885.

²²⁷ Up.: »Slovenski Narod« 256, 258, 259, 260 od 9, 11, 12. i 13. XI 1885.

knezom Alexandrom, neće ni da čuje.²²⁸ Dalje je, u broju od 14. novembra, »Slovenski Narod« obavestio slovenačku javnost da je Carigradska konferencija odlučila da u Istočnoj Rumeliji ostane status quo ante, o čemu će biti obavešten i bugarski knez, koji je dužan da povuče bugarsku vojsku iz pomenute turske pokrajine. Kao važno, navedeno je i to, da, verovatno, bugarski knez, imajući podršku Engleske, Francuske i Italije, neće povući bugarsku vojsku iz Istočne Rumelije, »o čemu Konferencija nije ništa određeno rešila.«²²⁹ Istog dana, kad i organ slovenačkih liberala, objavio je i organ slovenačkih klerikalaca članak s naslovom »Carigrajska konferenca«, koji predstavlja dopunu navedenog iz pomenutog lista.²³⁰ Dalje je nepoznati autor ovog članka, odlučno podupirući zagovornike sjedinjenja Bugarske, otvoreno zahtevao od austrougarskog punomoćnika na Carigradskoj konferenciji da se ne protivi želji bugarskog naroda i ne zahteva povratak na stanje pre plovdivskog prevrata. Naročito se je pisac ovog članka pohvalno izrazio o odlučnom suprotstavljanju engleskog punomoćnika zahtevu Trojecarskog saveza od bugarskog kneza da povuče bugarsku vojsku iz Istočne Rumelije, kao i punomoćniku Francuske, koji ga je podržao, dok je na adresu italijanskog predstavnika, zbog njegovog kolebljivog držanja, uputio prekor u dosta oštrom i sarkastičnom tonu.²³¹ Konačno, i organ domaćih Nemaca upozoravao je svoje čitaoce na neslogu velesila po bugarskom pitanju, istakavši suštinsko neslaganje: insistiranje sila Trojecarskog saveza na povratku stanja pre plovdivskog prevrata, nasuprot zapadnoevropskim silama, predvođenih Engleskom, koje su zahtevale priznanje svršenog čina, tj. ujedinjenja severnog i južnog dela Bugarske.²³²

Iz navedenog o odjeku u Sloveniji plovdivskog prevrata i nastavka, u povećanoj meri, zaoštavanja srpsko-bugarskih odnosa od zbacivanja turskog generalnog gubernatora u Plovdivu do izbivanja srpsko-bugarskog rata, 6/18. septembra — 2/14. novembra 1885, može se zaključiti sledeće: 1) da je veći deo slovenačke javnosti dočekao sjedinjenje severnog i južnog dela Bugarske sa otvorenim odobravanjem i protivljenjem povratku na staro stanje stvari; 2) da je veći deo Slovenaca, naročito liberalno orijentisanih, oštro kritikovao avanturističku i ratobornu politiku srpskog kralja Milana i njegove vlade, naročito kad je već bilo očigledno da je uperena ne protiv Turske već susedne Bugarske; 3) da je veći deo slovenačkih listova, naročito onih koji su izražavali politička stremljenja liberalne struje slovenačkog nacionalnog pokreta, otvoreno ispoljavao nezadovoljstvo politikom Trojecarskog saveza u odnosu na bugarsko pitanje, koja se svodila na povratak stanja u Istočnoj

²²⁸ Up.: »Slovenski Gospodar« 46, 12. XI 1885, str. 370; »Soča« 46, 13. XI 1885.

²²⁹ »Slovenski Narod« 216, 14. XI 1885. — Valja ponovo reći, da je zadnji dan čekanja na konačnu odluku Carigradske konferencije bio 31 (12. novembra) oktobra, kako je rekao prethodnog dana austro-ugarskom poslaniku u Beogradu, grofu Rudolfu Khevenhülleru, srpski kralj, istakavši da će, ako ta odluka izostane, oružana akcija »otpočeti u subotu«, 2/14. novembra 1885. Kako do rečenog dana, ni na četvrtoj sednici Carigradske konferencije, nije doneta konačna odluka zbog odsudnog suprotstavljanja Engleske zahtevu sila Trojecarskog saveza da se u Istočnoj Rumeliji uspostavi status quo, zahtevajući da se izvidi stanje stvari u toj pokrajini, to je kralj Milan, dobivši, 30 (11. novembra) oktobra, odgovor od Porte da će ostati neutralna, objavio, 2/14. novembra 1885, Bugarskoj rat (V. J. Vučković, op. cit., str. 46—52).

²³⁰ O tome je tamo doslovno navedeno ovo: »Kaj dela bolgarska konferenca v Carigradu? Zboruje in drugaza nič! To je najkrajši in najtemeljiteji odgovor, ki se sploh na to vprašanje dati more. Novejši telegrami iz Carigrada pravijo, da so diplomatije priznali, da ima sultan svoje pravice do Bolgarije in istočne Rumelije in da je Angleška predlagala izvolitev podkomisije, ktera naj zasliši istočne Rumelije in njih želje preiskuje. To je vse«. Dalje je, nakon kritike upućene na adresu ruskog punomoćnika na Carigradskoj konferenciji, Aleksandra Nelidova, što se protivi ujedinjenju Bugarske, rečeno »da so velesile na sobotni konferenciji sklenile po zaslišanju nekterih poslanikov (Angleža, Francoza in Laha) naj se razprave ne omeje na 'status quo ante'. Tukaj se je torej Rus umaknil Angležu in ta pridobitev se mora John Bullu na dobro zapisati.« (»Slovenec« 261, 14. XI 1885). — Iz sadržaja navedenog članka »Slovenca«, kao i iznete informacije »Slovenskog Naroda«, slovenačka javnost je mogla steći utisak da je Carigradska konferencija donela definitivnu odluku što se tiče sudbine ujedinjenja bugarskog naroda. Međutim, kako smo već naveli, ona to nije učinila ni do 31 (12. novembra) oktobra 1885, što je upozoravalo na paralizovanost Carigradske konferencije da bilo šta učini u smislu rešenja bugarskog pitanja, zbog nepremostivih oprečnih gledišta naročito između Rusije i Engleske, i u znatnoj meri uticalo na kralja Milana da dva dana docnije objavi rat Bugarskoj. Time je praktično Carigradska konferencija završila rad. Održala je zadnju sednicu 13/25. novembra, kad se razila i odlučila da se nova sednica održi na proleće 1886. sine die (up.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sadržana dela Slobodana Jovanovića, IV ..., str. 132—133, 154—162; V. J. Vučković, op. cit., str. 40—42).

²³¹ »Slovenec« 261, 14. XI 1885.

²³² Up.: »Laibacher Wochenblatt« 272, 273, 275 od 24, 31. X i 14. XI 1885.

Rumeliji koje je bilo pre plovdivskog prevrata, dok je odobravao politički koncept Engleske, Francuske i, katkada, Italije, ispoljen u zahtevu da se izađe u susret željama bugarskog naroda i prizna svršen čin, tj. ujedinjenje Bugarske; i 4) da je manji deo javnog mnjenja u Sloveniji, tj. njen konzervativno i režimski orijentisan deo, čije su mišljenje odražavale naročito »Novice«, »Laibacher Zeitung« i »Laibacher Wochenblatt«, bio protivan ujedinjenju Bugarske pa je, zagovarajući gledište neprikosnovenosti odluka Berlinskog kongresa, odobravao ratne pripreme Srbije i njeno nepomirljivo držanje prema Bugarskoj, a tako isto i posledice, ispoljene u neminovnoj srpsko-bugarskoj ratnoj konfrontaciji, koja je uskoro i usledila.

Obaveštenost Slovenaca o toku srpsko-bugarskog rata i njihov stav prema zaraćenim stranama, 14—28. novembra 1885. godine

Istog dana, tj. 2/14. novembra 1885, kad je Srbija objavila rat Bugarskoj, otpočela su i borbena dejstva. Srpske trupe su, uz slab otpor bugarske vojske, prešle tog dana granicu, prodrevši na bugarsku teritoriju 5—7 km, sa usmerenim glavnim pravcem dejstva ka Sofiji. Prvog dana nastupanja, Dunavska divizija je zauzela Caribrod. Narednog dana, tj. 3/15, delovi srpske vojske su zauzeli Ržanu, dok je Konjička brigada prodrla do sela Razboišta; Dunavsku diviziju zadržale su bugarske snage pred dragomanskim tesnacem, koje je Drinska divizija uveče primorala na povlačenje i napuštanje svih položaja u tom rejonu, 15/16. novembra; Šumadijska divizija je kod sela Vrabče razbila bugarski odred od oko 1200 boraca i primorala ih na povlačenje ka Trnu i selu Filipovcima, dok je Moravska divizija napala na bugarske snage kod Trna, koje su se, oko 16 časova povukle. Na dan 4/16. novembra, Konjička brigada je preko planinskog i teško prohodnog zemljišta izbila do sela Golemog Malova, ugroživši bugarsko desno krilo, dok je Dunavska divizija zauzela visove Tri uši. U međuvremenu je Drinska divizija izbila do sela Dragotinaca, a Šumadijska, koja je trebala da se što više približi desnom krilu Drinske divizije i sa dejstvuje Moravskoj diviziji u napadu na Trn, zbog kiše i snega kao i zbog teško prohodnog planinskog zemljišta, izbila je bez komore u selo Krušu i uputila jedan puk Moravskoj diviziji, koja je ušla u evakuisani Trn i potom nastupala do sela Filipovaca. Premorena teškim marševima, srpska Nišavska vojska se 4/16. novembra zaustavila na liniji selo Golemo Malovo-selo Dragotinci-selo Filipovci, na frontu širokom 40 km, razdvojenim ispresecanim zemljištem i sa isturenim levim, umesto desnim krilom, koje je trebalo da obuhvati bugarsku vojsku kod Sofije.

Sporo nastupanje Nišavske vojske preko planinskog zemljišta, čemu je doprineo i žilav otpor slabijih bugarskih snaga srpskim jedinicama na pojedinim pravcima, znalački je iskoristila bugarska Vrhovna komanda, jer je znatno ojačala svoje snage na slivničkim položajima delovima iz Istočnog korpusa, koji su sa turske granice ubrzanim marševima svakodnevno pristizali u sastav Zapadnog korpusa. Utvrđeni su položaji u širem rejonu Slivnice, koji zatvaraju pravce prema Sofiji: vis Lešte, Slivnički vis, selo Aldomirovci, selo Bratuškovo i visovi Višaja i Vojvodina mogila, zaposevši ih do 4/16. novembra uveče jakim snagama. Namera Vrhovne komande bugarske vojske bila je, da se upornom odbranom slivničkih položaja zadrži nadiranje srpske vojske do pristizanja neophodno potrebnih pojačanja iz Istočnog korpusa, a ako se u tome ne uspe onda bi se bugarske snage povukle na utvrđene položaje u rejonu Ihtimana. Srpska Vrhovna komanda naredila je da se 5/17. novembra napadne sa Drinskom, Šumadijskom i Moravskom divizijom na bugarsko levo krilo, dok su Konjička brigada i Dunavska divizija dobile zadatak da vežu desno krilo neprijatelja. No, to je odloženo za 6/18. novembra, budući da sve srpske snage do 4/16. novembra uveče nisu bile prikupljene za napad. Neobavešten o tome, komandant Konjičke brigade uputio je svoju jedinicu prema Lešti, gde se sukobila s bugarskim snagama, koje su reagovala napadom na Dunavsku diviziju i Konjičku brigadu, ovladavši Mekim crevima i južnim vrhom visa Tri uši, odakle su proterane na Leštu protivnapadom Dunavske divizije. Sredinom dana, Drinska divizija je na-

pala na centar i levo krilo, ali je napadom ispred bugarskih reduta od dva neprijateljska bataljona prinuđena da se povuče, dok su oko 16 sati bugarski delovi potisli Dunavsku diviziju i zauzeli Meka creva i Tri uši, ali su ih, radi skraćivanja fronta, evakuisali, pa je ove važne zemljišne objekte ponovo posela Dunavska divizija. Prvog dana slivničke bitke, Moravska divizija je ovladala Breznikom, gde je i zanoćila. Srpska Vrhovna komanda je naredila da se 6/18. novembra nastavi napad. No, kako je noću, 5 (17)/6 (18) novembra, pogrešno obavestena da Bugari namestavaju da jakim snagama, mada se radilo samo o jednom slabijem bugarskom odredu, zaobidu srpsko levo krilo severno od drumca Caribrod-Sofija i napadnu na levi bok Nišavske vojske, to je srpska Vrhovna komanda odustala od nameravanog napada i naredila prikupljanje jedinica na određenim položajima: Konjička brigada severno od sela Dragomana, Dunavska divizija istočni izlaz tesnaca kod sela Dragomana, a Drinska i Šumadijska južno od nje, dok je Moravska divizija trebalo da obrazuje rezervu pozadi desnog krila. Valja reći, da je i bugarska Vrhovna komanda tada bila slabo informisana o situaciji i nameravala da napusti slivničke položaje, pa je naredila, štaviše, evakuaciju ustanova iz Sofije dublje u unutrašnjost zemlje. Zapovest za novo grupisanje blagovremeno je primila samo Dunavska divizija, dok su je ostale jedinice srpske vojske primile tek 7/19. novembra, pa su Drinska divizija i 11. puk Šumadijske divizije prešli u napad, shodno zapovesti od prethodnog dana. Pomenuti puk, iz Šumadijske divizije zauzeo je selo Bratuškovo i vis južno od njega, ali su Bugari protivnapadom povratili pomenuto selo i prinudili 11. puk na povlačenje. To je uslovalo da se na svom odseku povuče i Drinska divizija, nakon nanošenja bugarskim jedinicama znatnih gubitaka. Ponovljeni napad srpskih snaga na bugarski centar oko 13 sati nije uspeo. Oko 10,30 sati, pošla je u napad u pravcu sela Slivnice Moravska divizija iz Breznika, ali je od toga odustala, jer je bila prinuđena da vodi dvočasovnu borbu sa jednim slabijim bugarskim odredom, koga je razbila. Najzad, po podne, 6/18. novembra, ponovo je prešlo u napad bugarsko desno krilo i, nakon odbacivanja delova Dunavske divizije, ovladalo Mekim crevima i južnim vrhom Tri uši. Zbog uobražene bugarske opasnosti sa pravca sela Ržane, srpska Vrhovna komanda preselila se iz Caribroda u Pirod, ne ispoljivši nikakav uticaj na borbena dejstva svojih divizija. Tokom 7/19. novembra borbe su nastavljene napadom bugarskog desnog krila iz koga je, nakon teških borbi, rezultiralo do 11 sati ovladavanje od bugarskih snaga južnim i severnim vrhom Tri uši, dok je u napadu na zapadni vrh bilo zadržano. U cilju smanjenja pritiska na Dunavsku diviziju, u pravcu levog krila i boka bugarskih snaga izvršila je napad Drinska divizija, izloživši svoj desni bok napadu bugarskog centra, pa je, nakon žestoke borbe, bila prinuđena da se povuče na vis Zabel i ka selu Jarlovcima. U cilju rasterećenja Drinske i Dunavske divizije, oko 14 sati napala je Šumadijska divizija na bugarsko levo krilo, ali je, u odsudnom momentu, kad su se njene jedinice približile bugarskim rovovima, napadnuta bočnom vatrom i bila prinuđena da se povuče na liniju sela Dragotinci—Povali Raž. Moravska divizija krenula je ka selu Slivnici i oko 11 sati se kod sela Gurguljata sukobila sa bugarskim snagama; nakon tročasovne borbe, povukla se na Krivi kolnik. Istodobno, bugarsko desno krilo odbacilo je dva bataljona Dunavske divizije sa Petrovskog krsta, pa su potom bugarske snage prešle u opšti napad i konačno odbacile demoralisane bataljone Dunavske divizije sa zapadnog vrha Tri uši ka selu Dragomanu. Padom mraka borba je prekinuta, iako su trupe zaraćenih strana ostale u bliskom borbenom dodiru. Narednog dana je Nišavska vojska odstupila prema Caribrodu, a bugarski Zapadni korpus se ostao na slivničkim položajima. Time je bitka kod Slivnice bila završena. Srbi su imali oko 3000, a Bugari oko 2500 vojnika izbačenih iz stroja.

Posle slivničke bitke, bugarske trupe, kojima su stalno pristizala nova pojačanja iz Istočne Rumelije, primorale su Srbe da napuste dragomanski tesnac, 10/22. novembra, pa su, potom, zauzele 11/23. novembra Caribrod, a dan docnije, posle žestoke borbe, ovladale su Neškovim visom, te im je time bio otvoren put u pirotsku

kotlinu. Posle dvodnevno boja, 14/26. i 15/27. novembra, bugarske snage su posele Pirot, a dan docnije, na intervenciju Austro-Ugarske, obustavljena su neprijateljstva između srpske i bugarske vojske.

Snage iz Timočke divizije, koje su nastupale od Zaječara, izbile su 3/15. novembra pred Kulu, odbacivši ka Vidinu bugarski Kulski pododred, dok je novoformirani bugarski odred noću, 3 (15)/4 (16) novembra, prešao Timok kod Bregova i ugrozio Zaječar sa severa, ali je, uz obostrano velike gubitke, odbačen na desnu obalu Timoka. Tokom 4/16. novembra, bugarske snage su poražene u boju kod Kule i u neredu su se povukle ka Akčaru i Vidinu, pa su delovi Timočke divizije izbili 10/22. novembra pred vidinsku tvrđavu. Pomoćni delovi Timočke divizije prešli su na Kadibogazu i na Svetom Nikoli bugarsku granicu na dan objave rata, u nameri da se te dve kolone sastanu pred Belogradčikom. Do toga nije došlo, pošto je glavna kolona odbačena od Belogradčika ka Knjaževcu, pa je pomoćna kolona bila prinuđena da se povuče. Borbe kod Vidina su vođene od 11/23. do 17/29. novembra 1885, kada su obustavljene usled obostrane odluke o prekidu neprijateljstava.

U toku srpsko-bugarskog rata 1885, Srbi su ukupno izgubili oko 750 poginulih, oko 4600 ranjenih i oko 1650 nestalih, a Bugari oko 700 poginulih i 4500 ranjenih vojnika, podoficira i oficira.

Glavni uzroci neuspeha srpske vojske u srpsko-bugarskom ratu 1885. bili su sledeći: slabo grupisanje snaga, naročito pred odlučujuću, slivničku bitku; počesno uvođenje jedinica u borbu; veoma slabo sadejstvo u borbi i sasvim slabe veze; sudbonosno zakašnjenje jedinica Šumadijske i Moravske divizije, određenih da izvrše obuhvat bugarskog levog krila; odsustvo samoinicijative i snalažljivosti kod starešinskog kadra skoro svih profila; i nepravovremeno dostavljanje jedinicama izdatih naredjenja. Na svaki način, najveća odgovornost pada na samouverenost u neminovnu pobedu i autokratizam kralja Milana, koji se ograđivao od pametnih saveta, a faktički bio nesposoban da kao vrhovni komandant umešno i autoritativno rukovodi operacijama srpske vojske.²³³

Pre nego što pređemo na tretiranje važnog pitanja: odjeka u Sloveniji objave rata Srbije Bugarskoj, osvrnućemo se na stav Slovenaca prema ubrzanom zaoštavanju srpsko-bugarskih odnosa i obostranim forsiranim ratnim pripremama pred otpočinjanje neprijateljstava. Najkraće rečeno, većina Slovenaca je sa žaljenjem pratila naglo pogoršavanje srpsko-bugarskih odnosa i osuđivala ratne pripreme Srbije u cilju agresije na susednu slovensku zemlju, dok je odobravalala ratne pripreme Bugarske, sračunate na odbranu svoje zemlje od srpskih invazionih snaga. Tako je, što se tiče naglog pogoršavanja srpsko-bugarskih odnosa, »Slovenski Narod«, krajem oktobra, pisao da su Bugari sve ogorčeniji na Srbe i da je knez Alexander Battemberg, vrativši se u Sofiju, nakon obilaska srpsko-bugarske granice, prilikom dočeka puka vojske koji je prispeo iz Jambola, rekao: »Pozdravljam braću u prestonici ujedinjene Bugarske! Naša braća Srbi postali su nam neprijatelji. Vi ste pozvati da od njih branite Bugarsku.«²³⁴ Krajem oktobra i početkom novembra, »Slovenski Narod«, »Edinost« i »Soča« objavili su nekoliko informacija, u kojima je istaknuto: da je srpsko-bugarska granica zatvorena; da se na srpsko-bugarskoj granici događaju manji oružani sukobi između delova srpske i bugarske vojske; i da se Srbi u bugarskoj štampi nazivaju izdajnicima zbog rešenosti da, bez ikakvog stvarnog uzroka,

²³³ Opširnije o operacijama srpske i bugarske vojske u toku trajanja neprijateljstava, v.: D. Đurić, Srpsko-bugarska vojna 1885/6 sa vojno-ekonomskog gledišta. Građa za vojnu istoriju i spremu, »Ratnik«, god. VIII, 1886, Beograd, 1886, str. 1–144; Bdin, U Vidinu za vreme borbe oko Vidina 1885, »Ratnik«, god. VIII, 1886, Beograd, 1886, sv. I, juli, str. 41–72, sv. II, avgust, str. 115–145, sv. III, septembar, str. 169–195; St. Grujić, Slivnica, Rat Srbije i Bugarske 1885, Operacije Šumadijske divizije, Beograd, 1887, str. 37–115; A. Benderev, op. cit., str. 138–466; C. Regenspursky, op. cit., str. 42–167; H. Kunz, op. cit., str. 40–155; Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva ..., str. 273–589, knj. druga: od Slivnice do Pirota ..., str. 593–1254, 1282–1355; J. Venediktov, op. cit., str. 28–398; Sčab na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-bulgarskata vojna 1885 god. ..., str. 247–752; S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 272–297; K. Todorov, op. cit., str. 90–93; J. Mitev, Istorija na Srbsko-bulgarskata vojna 1885 ..., str. 173–403.

²³⁴ »Slovenski Narod« 245, 27. X 1885.

napadnu na susednu Bugarsku.²³⁵ Konačno, u »Ljubljanskom Listu«, o ubrzanom zaoštavanju srpsko-bugarskih odnosa, navedeno je, uglavnom, ovo: da su Srbija i Bugarska koncentrisale jedna prema drugoj veliku oružanu vojnu silu, što nago-veštava da uskoro predstoji ratna konfrontacija između dva susedna slovenska naroda; da su zapažena obostrana optuživanja za povrede granične linije; da iz Sofije pristizu optužbe na adresu Srbije, kako namerava da po svaku cenu uskoro napadne na Bugarsku; i da će, kako izgleda, srpsko-bugarski rat otpočeti pre završetka rada Carigradske konferencije.²³⁶

Što se tiče završnih priprema Srbije za rat protiv Bugarske »Slovenski Narod« je, još sredinom oktobra, konstatovao da je Srbija spremna za rat i da će uskoro dobiti iz inostranstva nove topove, dok je »Slovenec«, sredinom prve dekade novembra, istakao kako se Srbija intenzivno sprema za rat, jer je dobila nove puške i naručila topove u Francuskoj, koji će uskoro doći.²³⁷ Tršćanska »Edinost« i »Ljubljanski List« isticali su, takođe, da se Srbija uveliko priprema za rat, jer na granici prema Bugarskoj koncentriše vojsku i sredstva za život i borbu.²³⁸ Organ Pokrajinske vlade za Kranjsku je, krajem oktobra i u prvoj polovini novembra, naročito isticao da se Srbija korektno drži prema velikim silama, čekajući konačnu odluku Carigradske konferencije u vezi ujedinjenja Bugarske i da, s pravom, insistira na povratku u Bugarskoj i Istočnoj Rumeliji na stanje pre plovdivskog prevrata.²³⁹

U vezi ratnih priprema Bugarske protiv Srbije, »Slovenski Narod« je, krajem oktobra, istakao da se bugarske snage na granici prema Srbiji, od Vidina do Pirota, stalno uvećavaju, a u broju od 4. novembra, navedeno je da je kod Caribroda koncentrisano 20.000 bugarskih pešaka, 6 baterija, 2 eskadrona, kod Trna 2 bataljona i 1500 dobrovoljaca i kod Vidina 5 bataljona, 5 baterija, 1 eskadron i 4000 dobrovoljaca,²⁴⁰ dok je u ovom listu, krajem druge dekade decembra, navedeno kako su bugarske dake, koji studiraju u inostranstvu i koji su se dobrovoljno javili da brane zemlju, srdačno primili u Beču Česi, Hrvati i Poljaci, što je i organ slovenačkih klerikalaca saopštio svojim čitaocima, sredinom treće dekade novembra, a tako isto i »Ljubljanski List«.²⁴¹ Tršćanska »Edinost« je, u broju od 3. oktobra, saopštila da se u Istočnoj Rumeliji za oružane snage popisuju dobrovoljci od 18—32 godine starosti, što je i »Ljubljanski List« naveo, tri dana ranije,²⁴² a četiri dana docnije, u tršćanskom listu je navedeno da se, uistinu, Bugari bore za miroljubivo rešenje svog ujedinjenja, dok je, na početku treće dekade oktobra, u ovom listu istaknuto kako je bugarski knez, radi osornog ponašanja srpskog kralja, uopšte, i odbijanja prijema kneževog izaslanika, Dimitra Grekova, naredio da se znatan deo bugarskih snaga prebaci na srpsku granicu.²⁴³ Konačno, »Ljubljanski List« je, početkom oktobra, neodređeno saopštio da se u Istočnoj Rumeliji uspešno izvodi mobilizacija spo-

²³⁷ Up.: »Slovenski Narod« 234, 14. X 1885; »Slovenec« 254, 6. XI 1885. — Tačno je da je srpska vojska imala nove puške. Međutim, one su trošile mnogo municije i vojnici su bili vrlo malo uvežbani u rukovanju sa njima. Nasuprot Bugarima, koji su imali izolovane Krupove topove, srpska vojska je imala topove »ostragane«, koji su se ostrag punili i u turskim ratovima, dobrim delom, oštećeni. Novi topovi, naručeni u Francuskoj, nisu prispeli (S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sadržina dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 263).

²³⁸ Up.: »Edinost« 85, 86, 88, 90 od 24, 28. X, 4. i 11. XI 1885; »Ljubljanski List« 256, 261 od 9. i 14. XI 1885.

²³⁹ Up.: »Laibacher Zeitung« 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256 od 30, 31. X, 2, 3, 4, 6, 7. i 9. XI 1885, str. 2024, 2036, 2045, 2052, 2060, 2068, 2075—2076, 2088.

²⁴⁰ Up.: »Slovenski Narod« 248, 249, 250, 251, 253 od 30, 31. X, 2, 3. i 5. XI 1885; »Edinost« 87, 89, 91 od 31. X, 7. i 14. XI 1885, »Soča« 46, 13. XI 1885.

²⁴¹ Up.: »Ljubljanski List« 254, 255, 256, 259, 260, 261 od 6, 7, 9, 12, 13. i 14. XI 1885.

²⁴² što nije tačno. Za dejstvo protiv srpske vojske, Zapadni korpus je uoči rata bio sastavljen od 21 1/2 bataljona, 5 eskadrona i 6 baterija, što je ukupno činilo oko 150.000 ljudi i 37 artiljerijskih oruđa (J. Mitev, Istorija na Srpsko-bugarskata vojna 1885 ..., str. 116—119).

²⁴³ Up.: »Slovenski Narod« 247, 248, 252, 289 od 29, 30. X, 4. XI i 18. XII 1885; »Slovenec« 270, 25. XI 1885; »Ljubljanski List« 269, 24. XI 1885.

²⁴⁴ što nije tačno. Odmah po izvršenom plovdivskom prevratu, objavljena je u Istočnoj Rumeliji opšta mobilizacija i otpočeli su se ustrojavati mobilizacioni spiskovi, u koje su upisivani svi sposobni muškarci od 18—40 godina starosti (J. Mitev, Istorija na Srpsko-bugarskata vojna 1885 ..., str. 112).

²⁴⁵ Up.: »Edinost« 79, 80, 84 od 3, 7, 21. X 1885; »Ljubljanski List« 222, 30. IX 1885. — Kako ističe Carl Regenspurky, knez Alexander Battenberg je, sredinom oktobra, inspicirao trupe u dolini Strume pa je, nalazeći se u Radomiru, 7/19. oktobra, dobio obaveštenje o odbijanju kralja Milana da primi Dimitra Grekova sa njegovom porukom, što ga je uverilo u uverenju da Srbija namerava napasti Bugarsku. Zbog toga je zbog dana naredio da se Zapadni korpus odmah ojača sa 13.000 boraca iz Istočnog korpusa (C. Regenspurky, op. cit., str. 176—177).

sobnih za vojsku od 18—40 godina starosti i da se i muslimani javljaju na zborna mesta, pa je na granicu upućeno već 80.000 ljudi, dok je, na početku druge dekade novembra, podvučeno da je bugarski narod, ohrabren zalaganjem Engleske za jedinstvenu Bugarsku, rešen da se bori do poslednjeg čoveka za svoje ujedinjenje protiv agresivnih namera kralja Milana i njegove vojske, koja u manjim grupama, gotovo svakodnevno, upada na bugarsku teritoriju.²⁴⁴

Sudeći po sadržaju dosta opsežnih napisa dva najčitanija slovenačka lista, »Slovenskog Naroda« i »Slovenca«, slovenačka javnost je dočekala objavu rata Srbije Bugarskoj sa najvećom dozom žaljenja što je do toga došlo i ogorčenja na Srbiju kao agresora, a posebno na kralja Milana kao glavnog aktera i krivca za »bratoubilački rat« između dva susedna jugoslovenska naroda. Istog dana kad je Srbija objavila rat Bugarskoj, tj. u subotu, 14. novembra 1885, organ slovenačkih liberala objavio je vrlo kratko saopštenje u rubrici »Telegrami 'Slovenskemu Narodu'«, u kome je, bez ikakvog komentara, rečeno da je vlada Srbije dostavila vladi Bugarske poruku: »da se je na bugarska izazivanja odgovorilo objavom rata« i da je kralj Milan »u 1. sat noću otišao u Piroć da kao vrhovni komandant preuzme rukovođenje operacijama srpske vojske«.²⁴⁵ Drugi dan po otpočinjanju srpsko-bugarskih neprijateljstava, »Slovenski Narod« je objavio dosta dug uvodnik s naslovom »Srbsko-bolgarska vojna«, u kome je; nakon napomene, da je došlo do rata²⁴⁶ akcentirano, da nema pravog uzroka ratu, jer su im zajednički interesi nalagali, da »žive u bratskoj ljubavi« na Balkanskom poluostrvu, »kako bi u uzajamnom delovanju zadobili još one pokrajine koje im je uskratio Berlinski kongres«. U nastavku svog rezonovanja, anonimni autor ovog uvodnika naročito je istakao, da su glavni krivci što je došlo do rata između dve susedne jugoslovenske države njihovi vladari: srpski kralj, Milan Obrenović, za koga je rečeno da je, što se tiče zlih osobina, nadmašio zloglasnog Cesara Borgia, a usto je »otpočeo voditi politiku koja je godila njegovim ličnim strastima«, i bugarski knez, Alexander Battenberg, koji je vodio »pustolovnu politiku«, jer se je mimo volje Rusa, stavio na čelo plovdivskog prevrata.²⁴⁷ Zaključujući svoj sastav, njegov autor je naglasio: »Pravog povoda za rat, kako je rečeno, nije bilo. A Milan, koji se našao u čorsokaku, nije imao drugog rešenja nego da se, bar, privremeno zadrži na prestolu. Pošto nije smeo protiv Turaka, odlučio se da zarati protiv Bugara«.²⁴⁸ Narednog dana, u organu slovenačkih liberala, objavljen je uvodnik s naslovom »Vojska«, koji predstavlja novouvedenu rubriku. Tamo se ističe da je napad Srbije na Bugarsku naišao u Evropi na, gotovo, jednodušnu i oštru osudu. Zadnji događaji, a posebno objava rata Bugarskoj od strane Srbije, kako se naglašava u ovom napisu, pobudili su, štaviše, i kod Mađara simpatije prema Bugariji, a u Budžetskom odboru austrijskih delegacija poznati češki političar, Ladislav František Rieger, založio se za ujedinjenu Bugarsku, dok je engleski list »Times« naveo kako je Austro-Ugarska podstakla Srbiju na rat protiv Bugarske, što može dovesti do konflikta između Habsburške Monarhije i Rusije. Nepoznati autor ovog sastava, naročito je posvetio pažnju stavu Rusije prema avanturističkom potezu Srbije, istakavši da su ruski listovi, »Novoe Vremja«, »St. Petersburg Zeitung«

²⁴⁴ Up.: »Ljubljanski List« 225, 258 od 3. X i 11. XI 1885.

²⁴⁵ »Slovenski Narod« 261, 14. XI 1885.

²⁴⁶ O čemu je doslovno rečeno ovo: »Česar se je vsak pošten Slovan bal, dogodilo se je preteklo soboto. Srbija napovedala je Bolgarskoj vojno, srbske čete prekoračile so mejo in začel se je boj mej sosednima in bratskima narodoma. Bolgari in Srbi, ki so nekaj v tolikih bitkah vkup krvaveli, ki bi morali čuvati mlado svojo svobodo in drug na drugu se naslanjati, da si mirnim potom zagotove še boljše bodočnost. sprli so se mej seboj na veliko veselje neslovanskega sveta in na neizmerno škodo ideji slovanski« (»Slovenski Narod« 262, 16. XI 1885).

²⁴⁷ Važniji deo navedenog doslovno glasi: »V njegovi državi, katero je pokojni knez Mihajlo tako izvrstno uredil, da je jej po vsej pravici pristajalo ime slovanskega Pijemonta, zavladala je kruta sila, s silo pa je naraščala nezadovoljnost, katera se je uduševala le najskrajnejšimi sredstvi. V Bolgariji pa je knez Aleksander pričel uprav pustolovno politiko. Ni se oziral na to, da ima Bolgarija vse kar je dobila, le po nesebičnej požrtvovalnosti Rusov, da mora, ako ne iz hvaležnosti, vsaj iz previdnosti ravnati se po mnenji carja, ampak uprizoril je samovlastno senačni prevrat plovdivski, ž njim pa narod bolgarski zapeljal za kraj propada. Vse sedanje zlo zakrivila sta jedino obestranska vladarja in njih pustolovni pristaši, zatorej pa upamo, da bosta oba naroda tudi to uvidela in da bode boj mej bratoma imel vsaj to dobro posledico, da bota Milan in Aleksander zgubila svoji kroni« (»Slovenski Narod« 262, 16. XI 1885).

²⁴⁸ »Slovenski Narod« 262, 16. XI 1885.

i »St. peterburgskija Vjedomosti«, istakli da Rusija ne može i ne sme mirno gledati, »da bi se od Rusa oslobođena Bugarska i srodna Srbija međusobno ubijali«, kao i to, da je Srbija prenebregla svoje obećanje kako će sačekati konačnu odluku Carigradske konferencije, o čemu je, uglavnom, što se tiče odjeka u Rusiji objave rata Srbije Bugarskoj, i »Slovenec, istog dana, saopštio svojim čitaocima.²⁴⁹ Konačno, od važnijih sastava organa slovenačkih liberala je dosta okasneli dopis korespondenta iz Plovdiva od 14. novembra, koga je ovaj list objavio u broju od 2. decembra pod naslovom »Krvava slovanska nesloga«.²⁵⁰

Organ klerikalne struje slovenačkog nacionalnog pokreta, u rubrici »Telegrami«, identično organu slovenačkih liberala, saopštio je da je Srbija objavila rat Bugarskoj, kao i to da je kralj Milan otputovao iz Niša u Pirod da preuzme komandu nad srpskom vojskom.²⁵¹ U narednom broju, ovaj list je objavio dosta opširan uvodnik s naslovom »Vojska med Bolgari in Srbi«. Tamo je, nakon napomene da su razlozi za casus belli između Srbije i Bugarske: izazivanje Bugara, kako tvrdi Beograd, i izazivanje Srba, kako naglašava Sofija, neistiniti, kao i upozorenja da Bugarska ni u kom slučaju ne može biti agresor,²⁵² istaknuto, da je Srbija, bez opravdanog uzroka izvršila oružani napad na susednu Bugarsku. To je obrazloženo sasvim verodostojnom okolnošću sadržanom u krajnjoj nepopularnosti despotske vladavine kralja Milana i njegovog režima. Taj avanturistički kraljev korak je usledio zbog izrazite austrofilске politike njega i njegove vlade, kojoj je protivna ogromna većina srpskog naroda.²⁵³ U zaključku ovog uvodnika navedeno je, da se presto kralja Milana još više drma nego pre objave rata, jer će moćna opozicija, koja je odsudno protivna ratu između Srbije i Bugarske, umeti znalački da iskoristi sve te promašene i posve avanturističke poteze srpskog kralja i njegov nesiguran položaj učini još nesigurnijim.²⁵⁴ Upozorivši u kraćem sastavu, objavljenom u »Slovincu«, u broju od 17. novembra, u uvodnom njegovom delu, da se je svak mogao u jučerašnjem broju organa slovenačkih klerikalaca upoznati sa sadržajem ratnih proklamacija srpskog kralja i bugarskog kneza,²⁵⁵ nepoznati autor je istakao kao kvinte-

²⁴⁹ Up.: »Slovenski Narod« 263, 17. XI 1885; »Slovenec« 263, 17. XI 1885.

²⁵⁰ Prvi i važniji deo tog dopisa iz Plovdiva doslovno glasi: »Plovdiv, 14. novembra (Izv. dop.) 'Alea iacta est!' 'Kocka je pala' — žalibog kocka jednoga slovanskoga plemena proti drugemu. Pala je na radost ali podsmeh tujih nam narodnostij, a nenadno i neželjateljno za vsagega pravega Slovana, kajti katerokoli pleme od sedaj vojujućih se strank bude premagano, na svak način je kvar za našo obćo slovansko idejo, a katerokoli bo zmogalo, to je na korist jednemu ali drugemu naših tajnih ali vidnih sovražnikov. Dan 2. novembra po starem stflu ali 14. po novem, zaznamovan bude v zgodovini Južnega Slovanstva z debelimi krčkami. Bog daj, da bi se naši potomci od njega kaj naučili! Jedva smo postali neodvisni, jedva smo osvobođeni, bolj s krvijo oddaljenih naših bratov Rusov, nego s svojo, jedva smo začeli razvijati se: dosegli v Srbiji kraljestvo, tukaj hoteli zedinjenje — že nas šćujejo drugzega proti drugzemu; češ, da se uničujemo sami mej seboj, češar tujci skozi stoletja niti z ljuto silo niso mogli dognati.« (»Slovenski Narod« 276, 2. XII 1885).

²⁵¹ »Slovenec« 261, 14. XI 1885.

²⁵² Što se argumentira sledećim okolnostima: »Ali si moremo misliti bolgarske državlike tako kratkovidne, da bi sedaj želeli vojske s Srbi in da bi jih izzivali, ko so turške čete na bolgarski meji, ko se bo morebiti treba boriti za zedinjenje, ko je meja proti Srbiji malo zavarovana in skoraj prazna vojakov, ko vidijo, da stoji Srbiji za hrbtom Avstrija? Ali res želi sedaj Aleksander boja (s Srbi) ko je padel v nemilost v Petrogradu, ko je za blagor in združenje domovine tako želó potreben mir s Srbijo in drugim vlasti? Iz teh vzrokov vidimo, da niso Bolgari želeli vojske temuć Srbi. A iz kterih vzrokov, zakaj teće bratska kri? Pravo ugani ti je težko.« (»Slovenec« 262, 16. XI 1885).

²⁵³ O tome tamo stoji zabelećeno ovo: »Navzlic vsemu zatrevanju srbske vlade in avstrijskih listov, je srbska vlada narodu zeló nepriljubljena in brez zaslonbe. V vladnih krogih vlada vpliv avstrijski in neprijaznost proti Rusiji. Narod pa sovraži Avstrijo kot gospodovalko v Bosni, in je nagnjen Rusom, ktere smatra svojim osvoboditeljem. Opozicija dosedanje vlade in kralja je veća in moćnejša, kot si mislimo. Ker je Milan za avstrijski vpliv in vlada ne oziraje se na ogromno većino naroda, se je pomnožila še itak številna Karadorćevića stranka. Res da ima v skupščini većino, a kako se većina dobi, nam prića sedanjí hrvatski deželni zbor in nam je pričal prejšnji kranjski, ko je manjšina zastopala ogromno većino: Milan je čutil da se mu maje prestol in hoće posnemati Napoleona III, ki je obrnil pozornost ljudstva na vojno, misleć, da si bo z bojno slavo pomnožil privrćenje in da se bo povrnil notranji mir. Napoleon se je opekeli, kako bo z Milanom, kdo ve! In kakor nalašč mu je revolucija za združenje Bolgarov dala priliko pridobiti si ljubav naroda in vtrditi si stališće, hoteć spolniti narodu željo po Veliki Srbiji. Casopisi so začeli pisati, če se Bolgarija združi in okrepi, moramo se tudi mi. Zedinjena Bolgarija — torej živelja tudi Velika Srbija! Ohraniti se mora ravnotežje!« (»Slovenec« 262, 16. XI 1885).

²⁵⁴ »Slovenec« 262, 16. XI 1885.

²⁵⁵ jer je »Slovenec«, u broju od 16. novembra 1885, bez komentara, u rubrici »Politićni pregled. Vnanje države«, u celini, u prevodu na slovenaćkom jeziku, objavio ratne proklamacije: srpskog kralja Milana Obrenovića i bugarskog kneza Alexandra Battenberga (»Slovenec« 262, 16. XI 1885). — Ratne proklamacije srpskog kralja i bugarskog kneza objavljene su na srpskom u delu dr Vladana Đorđevića a na bugarskom jeziku u radu Jona Miteva, propraćene komentarom (up.: Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva: od Pirota do Slivnice ..., str. 283—286; J. Mitev, Istorija na Srbsko-bolgarskata vojna 1885 ..., str. 168—171).

senciju ratnog manifesta bugarskog kneza: »Srpski kralj hoće da uništi Bugarsku, umesto da joj pomaže!« U smislu komentara, tamo je navedeno da je bugarski knez, Alexander Battenberg, iako Nemač po poreklu, bolje od srpskog kralja, Milana Obrenovića, razumeo svoj »slovenski zadatak«. ²⁵⁶ Dva dana docnije, organ slovenačkih klerikalaca je, poput organa slovenačkih liberala, ²⁵⁷ podvrgao oštroj kritici cirkular srpske vlade velikim silama od 2/14. novembra 1885, ističući da je taj potez srpske vlade licemeran, jer se kao uzrok objave rata Bugarskoj navodi upad bugarskih trupa na srpsku teritoriju. Međutim, to ne odgovara istini, jer faktično su srpski vojnici upadali na bugarsku teritoriju, a nikako bugarski na teritoriju Srbije. »Ako su pojedini pljačkaši iz Bugarske preko granice u Srbiju zalazili, to još nikako ne može biti casus belli, jer su oni međunarodno vlasništvo i vrlo se malo brinu za državne granice, ako im nisu od lične koristi«. Pravi uzrok objave rata Bugarskoj od strane Srbije je, navodno, u tome, »što je Bugarska prošle godine primila srpske izbeglice pod svoju strehu i želja Srbije da nešto zemlje pridobije«. ²⁵⁸ Prvog dana treće dekade novembra, u ovom listu je objavljen kratak sastav, u kome je naglašeno »da svugde gde žive ljudi sa zdravim razumom, osuđuju srpski korak, koji je uperen protiv Bugara«. U tom pogledu, stoji tamo, ni Rusi ne zaostaju, jer preko svojih listova oštro osuđuju ne srpski narod, »za koga kažu da nikako ne bi napao na bugarski narod, kao ni ovaj što ne bi vodio borbu protiv srpskog naroda, jer znaju da su im zajednički neprijatelji Turčin i Švaba«, već srpskog kralja Milana Obrenovića, »čoveka koji je za večna vremena na sebe navukao prezir sopstvene zemlje i celog Slovenstva, jer je napao srodnog brata u vreme kada je na bugarskoj granici stajao iskonski neprijatelj hrišćanstva, grozni Turčin«. ²⁵⁹ Dalje je tamo, u broju od 23. novembra, u prvom delu uvodnika s naslovom »Boj na Balkanu«, navedeno da se na Balkanskom poluostrvu proliva bratska krv iz razloga što je još uvek tamo prisutna Turska, koju bi Rusija još odavno oterala da ju ne brani »prosvetljena Evropa«, a narednog dana, u drugom delu uvodnika »Boj na Balkanu«, navedeno je kako bi velesile, koje inače, dobrim delom, snose odgovornost za srpsko-bugarski rat, priznale fait accompli sjedinjenja severnog i južnog dela Bugarske »da Srbija nije

²⁵⁶ Doslovno o navedenom u pomenutom sastavu stoji ovo: »Kar je bolgarski knez svojim vojakom rekel je vse od besede do besede čista gola resnica. Srbski kralj hoće Bolgarijo vničiti, namesto da bi ji pomagao. V teh besedah je vse povedano, s temi besedami je knez Aleksander srbskega kralja grozno obsodil. Battenberg je nemškega rodu in kljubu temu bolje razume slavlansko svojo nalogo, kakor pa srbski Milan, v katerem se pretaka kri slavlanska. Milan že do sedaj ni imel posebnih simpatij med Slovani, med Srbi većinoma prav nobenih. Ta vojska pa, ki jo je sedaj proti Bolgarom, proti svojim sosedom in sobratom pričel, vničila mu bo še tiste, kar mu jih je ostalo, naj že on potem vojsko dobi ili izgubi. Če jo zgubi tem huje zani, kajti v tem slučaju zgubil bo poleg sočutja, ki ga morda tu pa tam ima, tudi še prestol: Milan je vojsko iz tega vzroka pričel ker se mu je prestol zdel preslab stoječ. Če bi jo dobil in bi nobena druga velesila nič ugovarjala podjarmiljajočemu Bolgare, no, potem bi se morda obdržal na prestolu srbskem. Če se mu pa to ne posreči, potem naj si pa Milan kar izbere mesto, kjer bo preživel dneve, kar mu jih je še odločenih.« (»Slovenec« 263, 17. XI 1885).

²⁵⁷ koji je još, u broju od 16. novembra, u uvodniku s naslovom »Srbsko-bolgarska vojna«, kritikovao osnovne postavke objave rata srpske vlade Bugarskoj i ratne proklamacije kralja Milana, istakavši sledeće: »Objava vojne, katero je srbska vlada poslala v Sofijo ni nič drugoga, kakor prebacivanje raznih podlosti Bolgarom. Očita se njim, da so iz jednostranskih sebičnih ozirov rušili ravnotežje na Balkanu in vzmirili balkanske narode, s svojevoljnimi naredbami ovirali trgovino mej Srbijo in Bolgarsko, po sili si prisvojili Bregovo, podpirali srbske veleizdajnike, srbske podložnike zatirali in na mejo postavili nedisciplinovane prostovoljce, ki so napadali mejno prebivalstvo.« (»Slovenski Narod« 262, 16. XI 1885). — To su zapravo bile osnovne misli ratne proklamacije kralja Milana u Nišu, 2/14. novembra 1885, iza koje su otpočela srpsko-bugarska neprijateljstva (Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva: od Pirota do Slivnice ..., str. 283—284).

²⁵⁸ »Slovenec« 265, 19. XI 1885. — Ovde je u pitanju oštra kritika uperena protiv cirkulara ministra spoljnih poslova vlade Srbije, Milutina Garašanina, upućenog velikim silama, 2/14. novembra 1885, u kome se ovima stavlja do znanja da je srpska vlada objavila rat Bugarskoj zbog toga »što su bugarske trupe napale juče — 1. novembra — u sedam i po časova iz jutra, pozicije koje je zauzimao prvi bataljon prve regimente kraljevske pešadije u blizini Vlasine. Kraljevska vlada, uzimajući taj nemotivisan napad kao proglas rata od strane Kneževske vlade, notifikovana je diplomatskom agentu i generalnom konzulu Njegovog Jelnog Velikanstva u Sofiji, da se ova Kraljevina smatra u ratnom stanju, počev od subote 2 novembra, od šest časova iz jutra«. Kao povod rata, kako se iz navedenog vidi, uzeta je jedna povreda srpske granice od strane bugarskih oružanih snaga, bez pominjanja povrede Berlinskog ugovora i balkanske ravnoteže. Pored toga, u ratnoj proklamaciji je uzeto kao uzrok objave rata pitanje o Bregovu i emigrantsko pitanje, što je bilo aktuelno 1884. godine. Pošto je bilo teško dokazati navedenu povredu srpske granice, to je objava rata Srbije Bugarskoj naišla na opštu osudu u Evropi, a Srbija je okvalifikovana kao agresor. Zbog svega toga, »rat je dobio značaj malog lokalnog rata«, kako ističe Slobodan Jovanović, »koji je upravo trebao da se desi 1884, pa je zakasnio za godinu dana« (up.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV ..., str. 144—145, 148—153; isti, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 242).

²⁵⁹ »Slovenec« 267, 21. XI 1885.

žedna bratske krvi.²⁶⁰ Najzad, u broju od 25. novembra ovog lista, navedeno je da je Srbija izvršila agresiju krivicom kralja Milana, pa mu se sada sveti njegova nepromišljena politika,²⁶¹ a pet dana dočnije, u petom delu uvodnika »Boj na Balkanu«, navedeno je kao glavna misao, da Srbija, radi svoje agresije na Bugarsku i zbog svoje sadašnje antijugoslovenske političke orijentacije, ne može biti pijemont na Balkanskom poluostrvu ni izdaleka u onolikoj meri koliko je to bio Pijemont u Italiji. Pored toga, takvu ulogu Srbija ne može imati, jer na Balkanskom poluostrvu ne prebiva jedan narod, kao na Apeninskom, »pa ne treba ni misliti da bi neko mogao narode na Balkanu na jedan kalup nabiti«.²⁶²

Čvrsto stojeći na pozicijama političkog koncepta jugoslovenske solidarnosti, tršćanska »Edinost« i gorička »Soča«, sa žalošću su primili vest o otpočinjanju rata između Srbije i Bugarske, označivši srpsku vladu kao glavnog krivca za to. Tako je organ tršćanskih liberala, u broju od 18. novembra, kratko konstatovao, da Srbiju svi slovenski narodi oštro osuđuju,²⁶³ dok je organ goričkih liberala, dva dana dočnije, u novoformiranoj rubrici, »Vojna na jugu«, sa ogorčenjem javio svojim čitaocima da je Srbija neočekivano, kojoj je bila namenjena pijemontska uloga kod jugoslovenskih naroda, »objavila braći Bugarima rat, pa su već dosada srpske puške prekinule život stotinama Bugara«. Nakon naglasaka da je Srbija skoro postala nezavisna država, a da je Bugarska još uvek pod sizerenstvom turskog sultana i »da već slovensku zemlju na jugu napaja slovenska krv«, anonimni autor ovog sastava ističe: »Tome nije kriv krvoločni Turčin ili, pak, gramzivi Englez, već prvi slovenski kralj na jugu, u čijim žilama teče čista slovenska krv, kralj Milan. Dok je svak očekivao, da će zajedno s drugim nezavisnim vladarima na jugu pomoći siromašnoj braći Bugarima u njihovoj borbi protiv svirepog neprijatelja hrišćanstva i slovenstva, protiv Turčina, da se konačno oslobode ropskih okova, koje nose duga stoleća, napao ih je — krvne brate — sâm, objavio im rat i to bez bilo kakvog povoda«.²⁶⁴ Iznenaden izbijanjem srpsko-bugarskog rata, »Slovenski Gospodar« je objavio, preposlednjeg dana druge dekade novembra, uvodnik s naslovom »Vojska na vzhodu«, u kome je, u smislu uvodnog rasuđivanja, istaknuto da je došlo između dva slovenska naroda, Srba i Bugara, do ratne konfrontacije,²⁶⁵ dok je u narednom broju ovog lista, u uvodniku s naslovom »Boj med Srbi in Bolgari«, nakon navedenja da je ujedinjena Bugarska teritorijalno i po broju stanovnika znatno nadmašila Srbiju, podvučeno: »Srbija je takode želela postati veća širenjem prema jugu, gde je Turčin gospodar, koga se srpski kralj Milan boji. Zbog toga je, poput jalovog suseda, zahtevao da se takode Bugarska ne sme uvećati, pošto se Srbija ne može, pa, prema tome, da mora sve po starom ostati. Pošto se to nije dogodilo, objavio je srpski kralj bugarskom knezu rat«. S posebnim naglaskom je rečeno da slovenski narodi sa žalošću gledaju borbu dva susedna slovenska naroda, dok »njihov večiti neprijatelj, Turčin, gleda i čeka da opet oba naroda, kad oslabe, pod svoj jaram podvrgne, pod kojim su oba stolećima stenjala«.²⁶⁶

Od ostalih listova, koji su u to vreme izlazili u Sloveniji, »Ljubljanski List« je, drugi dan po objavi rata, u dosta dugom uvodniku s naslovom »Boj napovedan«, istakao da je otpočinjanje oružanog sukoba između Srbije i Bugarske posebno iznenadio slovenske narode, tim pre što se radi o prolivanju krvi u borbi između dva

²⁶⁰ Up.: »Slovenec« 268, 269 od 23. i 24. XI 1885.

²⁶¹ o čemu, u rubrici »Z balkanskoga bojišča«, stoji ovo: »Vsaka pregreha, vsako zlodejstvo maščuje se že na tem svetu prej ali pozneje. Da je bil srbski napad na Bolgare zlodejstvo v pravem pomenu besede, prepričal se je Milan lahko sedaj, ko mu Bolgari pobijajo in vničujejo batalijon za batalijonom« (»Slovenec« 270, 25. XI 1885).

²⁶² Up.: »Slovenec« 270, 274 od 25. i 30. XI 1885.

²⁶³ o čemu je tamo doslovno rečeno ovo: »Mej Srbe in Bolgare je vrgla vojna pošast žarno plamenico. Srbska vlada je izdrila meč za bratomor! Tužna majka Slava! Vsi slovenski narodi obžalujejo to bratovsko svajo in obsojajo Srbijo, katero je napuh in vladohlepnost zapeljala, da je z ognjem in mečem planola v bratovo deželo« (»Edinost« 92, 18. XI 1885).

²⁶⁴ Up.: »Edinost« 92, 18. XI 1885; »Soča« 47, 20. XI 1885.

²⁶⁵ o čemu je tamo, kao najvažnije, navedeno ovo: »Neradi nastavimo danes però. Vojska, čije začetek naznanjamo, je bratomor, kajti tako Bolgari, kakor Srbi so slovanske krvi... To ni nikakor dobro znamenje, pa je to že stara, vedno se ponavljajoča navada, da je brat bratu, kedar v njihih srcih ne biva pravi duh kršćanstva, najhuji sovražnik« (»Slovenski Gospodar« 47, 19. XI 1885, str. 373).

²⁶⁶ Up.: »Slovenski Gospodar« 47, 48 od 19. i 26. XI 1885, str. 373—374, 381.

susedna slovenska naroda, koji su se donedavno rame uz rame borili protiv zajedničkog neprijatelja, Turske. Nakon konstatacije da se odužio rad Carigradske konferencije bez donošenja konačne odluke i da je došlo do uzajamnih optuživanja između srpskog kralja i bugarskog kneza zbog izbijanja oružanog sukoba, istaknuto je da će istorija teško moći objektivno utvrditi ko je od navedena dva vladara više odgovoran za rat, »jer će u pogledu tog pitanja nastati dve stranke, koje će, zavisno od svoje naklonjenosti, zagovarati interese Srbije ili, pak, Bugarske«.²⁶⁷ »Novice« su, takođe, istakle, u kratkom saopštenju od 18. novembra, da je objava rata Srbije Bugarskoj iznenadila svet; ali, taj korak Srbije ne osuđuje, već ističe da je do njega došlo otuda što se je Srbija osećala ugroženom od uvećane Bugarske, što je, uglavnom, i organ Pokrajinske vlade za Kranjsku naveo, uz isticanje da se je Srbija zalagala za status quo, a potom, videći da je ujedinjenje Bugarske fait accompli, očekivala ustanak u Staroj Srbiji i Makedoniji i raspad Turske, da bi posela te dve pokrajine; pošto od toga nije došlo, Srbija je odlučila da prisvoji deo Bugarske, zbog čega je i zaratila, dok je organ domaćih Nemaca vrlo kratko i bez komentara saopštio, kako je kralj Milan obavestio velike sile da će njegova vojska 14. novembra otpočeti sa operacijama protiv bugarskih oružanih snaga.²⁶⁸

Jedan od glavnih razloga što se kralj Milan odlučio na rat protiv Bugarske, svakako je ležao u slaboj obaveštenosti o jačini i obučenosti bugarske vojske, a naročito o njenom borbenom moralu. U Srbiji su ne samo kralj Milan već i drugi važni ljudi činili tretirali Bugare kao miran zemljoradnički narod bez vojničkih tradicija, a njihova vojska smatrana neučezbanom i bez iskusnog starešinskog sastava. Prezrivo se o njima govorilo kao o »baštovandžijama«, oslobođenih od Rusa, koje će iskusna srpska vojska brzo i bez velikih teškoća savladati. Takav razvoj događaja se činio kao nemišovan, jer se sa sigurnošću računalo da se znatno veći deo bugarske vojske nalazio u Istočnoj Rumeliji. Malo je ko u Evropi pre početka srpsko-bugarskih neprijateljstava, pa, čak, ponegde i nakon poraza Nišavske vojske u bici kod Slivnice, 5/17—7/19. novembra 1885, verovao da će mlada, neiskusna i nedovoljno obučena bugarska vojska naneti poraz daleko bolje uvežbanoj i iskusnijoj srpskoj vojsci.²⁶⁹

Tako je, zapravo, mislila i slovenačka javnost, kako se može razabrati iz pisanja, ondašnjih slovenačkih listova, izražavajući visok stepen saosećanja što se neobučena bugarska vojska našla u tako nezavidnom položaju. U gornjem smislu je rezonovao »Slovenec«, pa je u broju od 18. novembra istakao da su bugarske oružane snage u znatnoj meri inferiornije u odnosu na izvežbaniju i za ratovanje iskusniju srpsku vojsku. Zbog toga, radi napada na »bratsku Bugarsku«, Srbi nisu ništa drugo zaslužili nego »da ih Turčin uzme za uši i raspuštenom kralju Milanu pokaže put za Beograd«, jer će za sva vremena ostati sramota za mladu Srbiju što nije napala na starog neprijatelja, Tursku, već na »slabu i nenaoružanu Bugarsku«.²⁷⁰ Pa i posle poraza srpske Nišavske vojske kod Slivnice i prenošenja težišta operacija na srpsku teritoriju, ovaj list je ispoljio bojazan da reorganizovane i popunjene srpske snage ponovo otpočnu uspešno nadirati prema bugarskoj prestonici.²⁷¹ Drugog

²⁶⁷ O odgovornosti za rat u tom uvodniku, u kome je, inače, rečeno da srpski narod podržava rat Srbije protiv Bugarske, stoji ovo: »Srbija dolži Bolgarsko, Bolgarska Srbiju. Kralj Milan kaže u svojem proglasu na izazivače postopanje bolgarskih prostovoljnih čet, na njih opetovano preokraćanje srbskih mej, knez Aleksander pa vnama svoje vojake na boj proti Srbom, s klicom, da so ti zavrtno in izdajalski napadli bratski narod. Kedo ima prav? Zgodovina težko kedaj odgovori popolnem objektivno na to vprašanje in mi nismo tako natančno poučeni o teh stvarih, da bi z gotovostjo zamogli dati odgovor. Kakor povsod, tako nastanete tudi gledé tega vprašanja dve stranki, ki boste odgovarjali zdaj na korist Srbske, zdaj na korist Bolgarske, kamor jih ravno bolj vlečejo simpatije« (»Ljubljanski List« 262, 16. XI 1885).

²⁶⁸ Up.: »Novice« 46, 18. XI 1885, str. 372; »Laibacher Zeitung« 262, 263 od 16. i 17. XI 1885, str. 2141, 2148; »Laibacher Wochenblatt« 275, 14. XI 1885.

²⁶⁹ Opširnije o navedenom, v.: C. Regenspurky, op. cit., str. 8—11; H. Kunz, op. cit., str. 9—19; Ščab na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-bolgarskata vojna 1885 god. . . . str. 79—112, 117—127; S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX . . . str. 269—272; K. Todorov, op. cit., str. 90—91; D. Kosev, Opšestveno-ekonomičesko i političesko razvitie sled Osvoboždenieto (1878—1885) . . . str. 83; J. Mitev, Istorija na Srbsko-bolgarskata vojna 1885 . . . str. 76—102, 126—135.

²⁷⁰ »Slovenec« 264, 18. XI 1885.

²⁷¹ »Slovenec« 270, 25. XI 1885.

dana iza otpočinjanja srpsko-bugarskih neprijateljstava, organ slovenačkih liberala, u uvodniku s naslovom »Srbsko-bolgarska vojna«, kratko je i tačno konstatovao: »O ishodu rata se sada ne može ništa sa sigurnošću reći, jer su Srbi bolje izvežbani, ali Bugari su za borbu oduševljeniji«. Izražena je sumnja u nadu Srba, da će za sedam dana zauzeti Sofiju i diktirati mir, jer će se Bugari, da bi tu nameru osujetili, suprotstaviti svim raspoloživim snagama.²⁷² Narednog dana, u rubrici »Vojna«, u ovom listu je istaknuto, da su Srbi znatno nadmoćniji u živoj sili i superiorniji u naoružanju, naročito, tobože, u artiljeriji,²⁷³ pa zbog toga brzo napreduju, te će možda uskoro zauzeti Sofiju, dok je, u navedenoj rubrici, sledećeg dana rečeno da su Bugari iznenađeni napadom Srba, te su im se, radi toga, sa slabim snagama suprotstavili, pošto im je glavnina raspoređena na graničnim položajima prema Turskoj.²⁷⁴ Tri dana nakon otpočinjanja slivničke bitke i zaustavljanja nadiranja srpske vojske prema Sofiji, ovaj list je, u rubrici »Vojna«, izrazio svoju bojazan da će Bugari, ipak, izgubiti rat,²⁷⁵ dok je u naredna dva broja istaknuto, da su, pre svega, hrabrost i rodoljubivost doneli pobedu bugarskoj vojsci u slivničkoj bici nad srpskim invazionim trupama. Zbog toga treba odati puno priznanje bugarskim borcima, kako se tamo naglašava, »a srpski narod zaslužuje sažaljenje, što su ga njegov pustolovni kralj i lakomisleni ministri naveli u tako veliku nesreću«. ²⁷⁶ Valja naglasiti još i to, da su superiornost srpske nad bugarskom vojskom isticali i ovi listovi: »Ljubljanski List«, »Laibacher Zeitung« i »Laibacher Wochenblatt«. U kraćim informacijama i sastavima, oni su naročito naglašavali veću uvežbanost srpske vojske, njeno bogato ratno iskustvo, stečeno u dva nedavna rata protiv Turaka, i bolju opremljenost u sredstvima za borbu i život.²⁷⁷ Međutim, organ slovenačkih klerikalaca je, u broju od 17. novembra, objavio informaciju koja posve odudara od svega navedenog što se tiče borbene spremnosti srpske vojske. Naime, tamo je, što se tiče opremljenosti II poziva srpske vojske tačno navedeno, kako su srpski vojnici, većim delom, odeveni u svoju vlastitu nošnju u potpunosti ili, pak, delimično. Osim toga, istaknuto je da izvestan deo vojnika još uvek nosi letnju uniformu i da ima iznošenu obuću, da oficiri imaju vrlo male plate i da ih neredovno primaju.²⁷⁸

Slovenci su, kako se vidi iz kratkih upozorenja objavljenih u tadašnjim njihovim listovima, bili dovoljno obavešteni o ratnim ciljevima obe zaraćene strane. Organ slovenačkih liberala je istakao u uvodniku »Srbsko-bolgarska vojna«, u broju od 16. novembra, sasvim određeno, da će glavni napadni objekat srpske vojske biti bugarska prestonica koja će, kako se sa merodavne srpske strane procenjuje, za nedelju dana biti zauzeta. Što se tiče plana borbenih operacija bugarske vojske, navedeno je da će nastojati da, žilavom odbranom najvažnijih borbenih položaja, osujeti navedeni plan srpskih trupa. Bugarske snage će naročito uporno braniti dragomanski tesnac i Slivnicu, te će, potom, ako zadrže nadiranje srpske vojske, preći u kontraofanzivu u cilju proterivanja napadača sa svoje teritorije, kako se ističe u ovom listu u broju od 17. novembra, u rubrici »Vojna«, što je, uglavnom, rečeno tih dana

²⁷² »Slovenski Narod« 266, 16. XI 1885.

²⁷³ Što nije tačno, jer je srpska vojska u odnosu na bugarske oružane snage, uoči otpočinjanja neprijateljstava, bila naročito inferiorna u artiljeriji, budući da je, nasuprot bugarskoj vojsci, koja je imala u naoružanju savremene Krupove topove, imala u naoružanju zastarele i u turskim ratovima oštećene spredpuneće Lahitove topove, a naručeni Debangeovi topovi iz Francuske, ostrag puneći i sa izlubljenom cev, nisu prispeli (Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva: od Pirota do Slivnice ..., str. 77).

²⁷⁴ Up.: »Slovenski Narod« 263, 264 od 17. i 18. XI 1885.

²⁷⁵ O čemu je rečeno samo ovo: »Res da sicer ni dosti upanja, da bi zmagali naposled Bolgari, ker imajo Srbi boljše orožje in priméroma več in bolj izvežbanih vojakov« (»Slovenski Narod« 266, 20. XI 1885).

²⁷⁶ Up.: »Slovenski Narod« 266, 267, 268 od 20, 21. i 23. XI 1885.

²⁷⁷ Up.: »Ljubljanski List« 262, 265, 266 od 16, 19. i 20. XI 1885; »Laibacher Zeitung« 262, 264, 266 od 16, 18. i 20. XI 1885, str. 2141, 2155—2156, 2173; »Laibacher Wochenblatt« 276, 21. XI 1885.

²⁷⁸ »Slovenec« 263, 17. XI 1885. — Dimitrije Đurić ističe da, sem detašovanih jedinica, za svo vreme nastupnog marša srpske vojske, pa i kasnije, do svršetka borbenih dejstava, »nije bilo oskudno snabdevanje prehrambenim artiklima, mada, naravno, nije bilo na evropskom nivou«. Međutim, dr Vladan Đorđević ističe, da je znatan deo srpske vojske I poziva bio u letnjem, belom odelu, dok »II poziv došao je u svome narodnom šarenilu, i više gô no obučen. Nije bilo pripremljeno ni hrane u potrebnoj količini«. Sve se to, naravno, negativno odrazilo na borbenu spremnost srpske vojske (up.: D. Đurić, Srpsko-bugarski rat 1885/6 sa vojno-ekonomskog gledišta ..., str. 79—81, 92—93, 112, 144; Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva: od Pirota do Slivnice ..., str. 77).

i u organu slovenačkih klerikalaca.²⁷⁹ »Laibacher Zeitung« je u to vreme navela: da će vrhovne komande predvoditi vladari dve zaračene zemlje: srpsku kralj Milan Obrenović, a bugarsku knez Alexander Battenberg; da srpska vojska operiše u tri pravca: vidinskom, sofijskom i trnskom sa stratezijskim ciljem usredsređenim na zauzimanje Sofije; i da će bugarska vojska nastojati da žilavom odbranom najvažnijih zemljišnih objekata, pre svega Slivnice, spreči brz prodor srpskih snaga ka bugarskoj prestonici.²⁸⁰ Osim toga, valja primetiti i to, da je večernji dodatak organa Pokrajinske vlade za Kranjsku, zadnjeg dana druge dekade novembra, saopštio slovenačkoj javnosti kako je srpska vlada po objavi rata Bugarskoj uvela strogu vojnu cenzuru, jer se vesti sa srpsko-bugarskog ratišta mogu u listovima objaviti tek nakon odobrenja nadležnih vojnih vlasti, što je i »Edinost«, dan docnije, saopštila svojim čitaocima.²⁸¹

Slovenačka javnost je, još od samog početka neprijateljstva između bugarske i srpske vojske, ispoljila veliko zanimanje za svaku borbu,²⁸² otvoreno, pretežnim delom, ispoljavajući, shodno svojoj političkoj orijentaciji, želju da nadiranje srpske vojske prema bugarskoj prestonici bude zaustavljeno i agresor proteran sa bugarske zemlje. Tako je organ slovenačkih liberala, u broju od 16. novembra, u rubrici »Telegrami 'Slovenskemu Narodu'«, doneo telegrafsko saopštenje iz Sofije od tog dana, prema kome su znatno nadmoćnije srpske snage zaposele 14. novembra Caribrod, po cenu velikih gubitaka u živoj sili i ratnoj tehnici, pri čemu su Bugari imali 34 borca izbačena iz stroja. Narednog dana, po zauzeću Caribroda, kako je tamo navedeno, srpske snage su nastavile sa nadiranjem ka Dragomanu, »gde je kanonada trajala do pada mraka«. Rečeno je još i to da je kod Trna vođena borba.²⁸³ Narednog dana, u rubrici »Vojna« ovog lista, navedeno je da srpske snage i dalje nadiru na pravcu prema Sofiji, te da je u toku borba u rejonu dragomanskog tesnaca, dok su u rubrici »Telegrami 'Slovenskemu Narodu'«, objavljena dva telegrama iz Sofije od 16. novembra. U njima je, uglavnom, navedeno kako nadmoćnije srpske trupe, po zauzeću dragomanskog tesnaca, nastavljaju sa daljim prodiranjem na bugarskoj teritoriji prema Slivnici, gde se bugarske snage koncentrišu i pojačavaju pristizanjem svežih trupa sa granice prema Turskoj. Kako je u ova dva telegrama rečeno, borbe se vode i na pravcima prema Brezniku i Perniku.²⁸⁴ O rezultatima operacija srpske vojske i odbrambenih dejstava bugarskih jedinica tokom 14, 15. i delimično 16. novembra, uglavnom, poput organa slovenačkih liberala, obavestio je slovenačku javnost i organ slovenačkih klerikalaca, pozivajući se, pre svega, na telegramе iz bugarskog izvora.²⁸⁵ Dalje je organ slovenačkih liberala, u rubrici »Vojna« od 18. novembra, kratko naglasio kako su bugarske snage, pod pritiskom nadmoćnijih srpskih trupa, bile prinuđene da se povuku iz rejonu dragomanskog tesnaca, koji je od Sofije udaljen 25 km. Bez navođenja datuma kad se to dogodilo, navedeno je da je do toga došlo otuda što je prema srpskoj granici, odnosno na glavnom pravcu operacija srpske vojske koncentrisan veoma mali broj bugarskih snaga, budući da se njen glavni deo nalazi na položajima prema turskoj granici. Pored toga, kako se tamo ističe, vrhovni komandant bugarske vojske, bugarski knez Alexander Battenberg, prilikom otpočinjanja srpsko-bugarskih neprijateljstava nalazio se u Plovdivu, odakle je odmah krenuo na bojište. U nastavku je tamo navedeno još i to, nakon upozorenja da se postupak Srbije »može uporediti sa razbojničkim napadom«, da će se Bugari, po gubitku dragomanskog tesnaca, teško moći sa uspehom odupirati nad-

²⁷⁹ Up.: »Slovenski Narod« 262, 263 od 16. i 17. XI 1885; »Slovenec« 262, 263 od 16. i 17. XI 1885.

²⁸⁰ Up.: »Laibacher Zeitung« 262, 264, 265 od 16, 18. i 19. XI 1885, str. 2148—2149, 2158, 2166.

²⁸¹ Up.: »Ljubljanski List« 266, 20. XI 1885; »Edinost« 93, 21. XI 1885.

²⁸² budući da su dva najčitanija slovenačka lista, »Slovenski Narod« i »Slovenec«, uveli posebne rubrike posvećene ovom ratu. Organ slovenačkih liberala je već od 17. novembra uveo rubriku »Vojna« i dao joj počasno mesto, predviđeno za uvodnike, dok je organ slovenačkih klerikalaca to isto učinio narednog dana, uvevši rubriku »Z balkanskoga bojišta«, uz objašnjenje, da je do toga došlo iz jednostavnog razloga, kako bi se mnogobrojni čitaoci što pre i potpunije obavestili o zbivanjima na srpsko-bugarskom ratištu (up.: »Slovenski Narod« 263, 17. XI 1885; »Slovenec« 264, 18. XI 1885).

²⁸³ »Slovenski Narod« 262, 16. XI 1885.

²⁸⁴ »Slovenski Narod« 263, 17. XI 1885.

²⁸⁵ Up.: »Slovenec« 262, 263 od 16. i 17. XI 1885.

moćnijoj srpskoj vojnoj sili, te će, verovatno, i Sofija pasti.²⁸⁶ Međutim, u ovom listu je, u rubrici »Telegrami Slovenskemu Narodu«, objavljen telegram iz Sofije od 17. novembra.²⁸⁷

Organ slovenačkih klerikalaca je isto toliko, ako ne možda još i više, bio zainteresovan za događaje na srpsko-bugarskom ratištu kao i organ slovenačkih liberala. U broju od 18. novembra ovog lista, u rubrici »Z balkanskoga bojišča«, saopšteno je, bez komentara i u lapidarnoj formi, o zbivanjima na srpsko-bugarskom ratištu, baziranim na telegrafskim izveštajima, uglavnom, iz bugarskog izvora. Tako je u telegramu iz Sofije, od 16. novembra, »u 9 sati izjutra«, rečeno da su srpske snage 15. novembra, »ostrag napavši«, bezuspešno pokušale da ovladaju drumom Trn—Caribrod, postigavši pri tom izvestan uspeh kod Dragomana. U rejonu Trna, uprkos velikoj nadmoćnosti, srpske trupe su jako malo uspeha postigle, »pošto su se Bugari borili kao lavovi«: dva puka srpske vojske napala su tamo jedan bugarski bataljon, »koji se pred njima nije povukao već im je mnogo štete naneo«.²⁸⁸ Naravno, isto je istaknuto, da će bugarske snage, ako im blagovremeno pristigne pomoć, uporno braniti dragomanski tesnac, »inače će se prikupiti kod Slivnice da tu Srbe sačekaju«. Dalje je po telegramu iz Sofije od 16. novembra navedeno da su se jedinice bugarske vojske povukle iz rejonu dragomanskog tesnaca na položaje u rejonu Slivnice,²⁸⁹ a u narednom telegramu, »Sofija 16. novembra u 1 sat po podne«, navedeno je da je bugarski knez, Alexander Battenberg, otputovao za Slivnicu, dok će Vrhovna komanda bugarske vojske ostati u Sofiji. Za srpsku vojsku je rečeno da je od Sofije udaljena samo 40—50 km i da će joj se, navodno, bugarske snage odupreti u Brezniku ili, pak, u Perniku. »Bugarska vojska očekuje da joj kroz jedan čas dođe iz Istočne Rumelije pomoć od 4000 ljudi«. Ovome sledi telegram iz Slivnice od 16. novembra uveče, u kome je navedeno da je bugarski knez prispeo na slivničke položaje. Naravno je podvučeno da bugarske snage ispoljavaju čvrstu nadu da će se uspešno suprotstaviti.²⁹⁰ Konačno, u ovom broju organa slovenačkih klerikalaca objavljen je i sadržaj telegrama iz Beča od 17. novembra, u kome je, nakon napomene da je srpska Vrhovna komanda smeštena u Caribrodu, navedeno kako su Srbi kod Trna zarobili veliki broj Bugara i zaplenili dva topa. »Predali su im se bataljoni redovne vojske i oružje su u stranu pobacali. Takođe i u rejonu Timoka položio je oružje bataljon bugarskih dobrovoljaca«.²⁹¹ Usredsredivši komentar, u narednom broju ovog lista, u rubrici »Z balkanskoga bojišča«, na pitanje verodostojnosti sadržaja ovog telegrama srpske provenijencije iz Beča, nepoznati autor kratkog sastava otvoreno je posumnjao u to, da je u njemu verno prikazan tok navedenih događaja iz najprostijeg razloga što sve ratne vesti »moraju biti odobrene od srpskog Generalštaba pre nego što budu objavljene«. Kao argumenat ovog stava, naveden je sadržaj

²⁸⁶ »Slovenski Narod« 264, 18. XI 1885.

²⁸⁷ Taj pregnantan telegrafski izveštaj glasi: »Sofija, 17. novembra. Domneva se da bodo Srbi Slivnicu na levem krilu naskočili. A Bolgari so na ta napad, kakor tudi na napad od Lom Palanke pripravljani. Za trdno se upa, da se bodo Slivnica krepko branila, akoravno so Bolgari v manjšini. Sicer pa bodo v treh dneh okoli Sofije dovolj vojakov zbranih, da se začne ofenzivno postopati. Bolgari imajo doslej 800 mrtvih in ranjenih. Govori se, da so Bolgari pri Vidinu 150 Srbov ujeli« (»Slovenski Narod« 264, 18. XI 1885).

²⁸⁸ Taj fenomen je, dan docnije, u rubrici »Vojna«, istakao i organ slovenačkih liberala kao dokaz »da so Bolgari hrabrejši kakor Srbi« (»Slovenski Narod« 265, 19. XI 1885).

²⁸⁹ O čemu je doslovno rečeno ovo: »Sofija, 16. novembra ob 11 uri dopoldne. Bolgari vidoč da jih je premalo (samo 2000), da bi mogli vpešno braniti Dragomansko sotesko, opustili so jo, in so se umaknili nazaj proti Slivnici, kjer se zbirajo ter srbskega napada pričakujejo. Srbi valé se tječaj v trumah in se bo danes odločila sodba glavnega mesta Sofije« (»Slovenec« 264, 18. XI 1885).

²⁹⁰ O tome je tamo doslovno rečeno ovo: »Slivnica, 16. novembra (zvečer). Knez prišel je popoldne semkaj. Redute ob cestí se na vso moč hitro izdelujejo in se je nadjati, da se bodo posebno dobro obnesle pri obrambi. Srbi so se čez dan pečali s svojimi ranjenci, te so nekaj bataljonov preko Dragomana potisnili, ktere so potem ob njegovem izhodu nastavili. Slivnice danes niso napadli. Bolgari zasedli so progo Breznik—Slivnica. Cesta iz Palanke je še nezasedena. Dosedaj so Bolgari zgubili 800 mrtvih in ranjenih. Srbi pa menda še več. Pri Vidinu so menda Bolgari ujeli 150 Srbov. V Sofiji so ustanovili zdravstveni oddelek z postrežbo ranjenih vojakov. Rumelijske čete ravno dohajajo in jih narod navdušeno pozdravlja. Srbi menda nameravajo Slivnico vzeti, ktere se mislijo iz leve strani polastiti. Če tudi je Bolgara ondi vrlo málo naproti Srbom, se vendar nadejajo, da se jim bodo vpešno branili. V treh dneh bodo pa že okoli Sofije vse polno vojakov na obrambo« (»Slovenec« 264, 18. XI 1885).

²⁹¹ »Slovenec« 264, 18. XI 1885.

telegrama iz Caribroda, prispeloga u Beč 18. novembra, i telegram prispeo iz Beograda 18. novembra.²⁹²

Tršćanska »Edinost« je, u broju od 18. novembra, navela nekoliko vrlo kratkih telegrama, uglavnom iz bugarskog izvora, koji se odnose na tok rata prva tri dana od njegovog otpočinjanja. Tako je pod 14. novembra, navedeno kako je srpska vojska kod Planinice prešla na bugarsku teritoriju, da nadire prema Dragomanu i Trnu i da »bugarska vojska poseda položaje za odbranu«, pod 15. novembra, da je bugarski knez stigao u Sofiju i da se je kod Dragomana glavnina bugarske vojske sukobila sa nadirućim delovima srpskih trupa, dok je pod 16. novembra, navedeno kako su u borbi kod Caribroda, koga su Srbi zauzeli, Bugari imali 34 mrtva i ranjena, a Srbi znatno više, da se borbe vode na udaljenosti od oko 50 km od Sofije, a takođe i u rejonu Trna i da se kod Slivnice prikupljaju bugarske snage, kojima je iz Istočne Rumelije prispela pomoć od 4000 ljudi.²⁹³ U narednom broju ovog lista, uglavnom su navedeni sadržaji telegrama iz bugarskih i srpskih izvora: iz Slivnice, 16. novembra uveče: knez je prispeo u Slivnicu, koju Srbi još nisu napali, a pojačanja iz Istočne Rumelije pridolaze; iz Sredca, 17. novembra: Slivnicu, koju će Srbi pokušati da osvoje napadom na njene levokrilne položaje, Bugari će uporno braniti, a za tri dana bugarska vojska će biti spremna da pređe u ofanzivu; iz Beograda, 17. novembra: srpska Vrhovna komanda se preselila iz Pirota u Caribrod, a kod Trna Srbi zaplenili 2 topa i »mnogo Bugara zarobili«; iz Caribroda, 17. novembra:

²⁹² Po izrečenoj sumnji u verodostojnost srpskih zvaničnih vesti o događajima na srpsko-bugarskom ratištu, u navedenom sastavu, u rubrici »Z balkanskog bojišta«, doslovno je navedeno ovo: »Kakšna da bode torej sporočila došla o srbsko-bolgarski vojni si pač lahko mislite. Da se bode pa takoj lahko vsak prepričal, podamo tukaj tak telegram, došel iz srbske tabora v Caribrodu na Dunaj 18. novembra. Glasi se: Po uradnem sporočilu iz Caribroda so Srbije v soboto 14 t. m. Caribrod zasedli in se je že drugi dan v nedeljo vnel hud boj, ki je trajal štiri ure, okoli Trna, kjer so bili Bolgari popolnoma tepeni, Srbi so mesto naskočili. Zapovednik major Nikolajev je padel, 300 Bolgarov je bilo ujetih. Kralj je vodil vojsko osobno. 16. novembra imel je hud boj general Lešjanin pri Adliji. Kretajoče proti Vi. dinu napadli so Bolgari Srbe na štirih kraji, toda zastoj. Bolgari so bili popolnoma tepeni in so se v divjem begu razprašili. Pri tej priložnosti vjeli so Srbi 1000 Bolgarov in veliko vojnega blaga. Tudi srbska zguba je občutljiva. Navdušenje v srbski armadi je velikansko. Prebivalci pozdravljajo Srbe povsod kot svoje rešitelje«. Drug tak telegram došel je, iz Belega grada 18. novembra in se glasi: »Srbi so večerj zasedli Breznik, kjer so Bolgari popustili 8 topov in več voz s strelivom. Bolgarske čete v Vidinu nimajo prav nobenega reda več in so na vse strane razkropljene« (»Slovenec« 265, 19. XI 1885). — Komparirajući sadržaj navedenih telegrama o borbama na srpsko-bugarskom ratištu prvih dana od početka neprijateljstva sa oficijelnim telegramima srpske Vrhovne komande, objavljenih u organima ondašnje srpske vlade, »Srpskim Novinama« i »Videlu«, mogu se uočiti izvesne razlike. Tako su »Srpske Novine«, u broju od 5/17. novembra, u rubrici »Vesti sa bojnog polja«, a »Videlo«, tri dana ranije, u rubrici »Sa bojnog polja«, objavili identičan telegram iz Pirota od 2/14. novembra, u »12 časova noću«, u kome je rečeno da je srpska vojska, 2/14. novembra, prešla bugarsku granicu i potisla prednja odeljenja bugarske vojske te »u 5 časova po podne zauzela Caribrod, zarobivši, uz omanje borbe, 50 bugarskih vojnika (up.: »Srpske Novine« 244, 5/17. XI 1885; »Videlo« 231, 2/14. XI 1885). — U vezi borbe kod Trna, 3/15. novembra, u »Srpskim Novinama« od 6/18. novembra, u rubrici »Zvanični bilten«, objavljen je telegram iz Caribroda od 4. novembra 12 sat. po ponoći, pod brojem 5, koji se znatno razlikuje u vezi sa brojem zarobljenih Bugara. U drugom njegovom delu stoji: »Juče se nije mogla dovršiti borba oko utvrđenih položaja kod Trna, ali je jutros dovršena i neprijatelj savršeno potučen i Trn zauzet. Imamo mnogo zarobljenih bugarskih vojnika. Nekoliko čitavih bataljona neprijateljskih bili su prinuđeni da se predaju. Oteta su dva topa«. Istog dana »Videlo« je objavilo telegram »Caribrod, 4. novembra«, koji sadržajno odudara od navedenog, jer zadnja rečenica glasi: »Ovde smo otieli dva topa, mnogo pušaka i drugih vojnih potreba« (up.: »Srpske Novine« 245, 6/18. XI 1885; »Videlo« 234, 6/18. XI 1885). — O borbi Timočke divizije kod Kule, 4/16. novembra, u ova dva lista, u broju od 6/18. novembra, objavljen je u svemu identičan telegram pod br. 6 u »Srpskim Novinama« iz Caribroda od 5. novembra 9 sati u jutru, a u »Videlu« sa nazivom »Caribrod, 5. novembra u jutru«, u svemu saglasni sa onim u »Slovencu« (up.: »Srpske Novine« 245, 6/18. XI 1885; »Videlo« 234, 6/18. XI 1885).

Konačno, o zauzeću Breznika, objavljeni su u »Srpskim Novinama«, u broju od 7/19. novembra pod br. 7, a istog dana u »Videlu« posve identični telegrami: »Caribrod, 6. novembra 8 sat. 25 m. pre podne«, koji, što se tiče sadržaja, odudaraju od navedenog u »Slovencu«, u tome, što u njima nema reči: »in već voz s strelivom« (up.: »Srpske Novine« 246, 7/19. XI 1885; »Videlo« 235, 7/19. XI 1885). — Valja reći, da su tačno navedeni datumi zauzeća od srpske vojske: Caribroda 2/14. novembra, sela Dragomana, dragomanskog tesnaca, Trna i Kule 4/16. novembra i Breznika 5/17. novembra kao i to da su vodene borbe kod Trna 3/15. i Kule 4/16. novembra, o čemu smo najneophodnije u uvodnom delu ovog poglavlja rekli (up.: V. Belić, Rat sa Bugarskom 1885. Ratovi Srbije, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, III knjiga, Zagreb, 1928, str. 693—695; J. Mitev, Istorija na srbsko-bolgarskata vojna 1885..., str. 165—224). — Što se tiče broja zarobljenih bugarskih vojnika, očito je posredni preuveličavanje njihovog broja u informacijama iz izvora srpske Vrhovne komande. Dr Vladan Đorđević navodi, na primer, da je u boju kod Vrabče, 3/15. novembra, zarobljeno 250 »mahom stajaćih vojnika« bugarske vojske, a da je »na celom frontu od Vrabče do levog krila trnske pozicije«, u borbama, vođenim 3/15. novembra, izbačeno iz stroja 750 bugarskih vojnika, a zarobljeno ovih 350, zaplenjeno 8 poljskih i 2 brdska topa, dok je u boju kod Kule, 4/16. novembra »zarobljeno: 2 oficira, 350 st. vojnika, 970 opolčeničkih«, a »uzeto 409 Berdanovih pušaka, 900 Krnkinih pušaka, 28 doboša, 4 trube, 8 topovskih munic. kara. Naši gubici u celom behu: mrtvih i ranjenih 2 oficira i oko 130 ljudi« (Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. druga: od Slivnice do Pirota..., str. 1302).

²⁹³ »Edinost« 92, 18. XI 1885.

Srbi su zauzeli Caribrod 14. novembra po podne, a narednog dana je bio kod Trna boj, koji je trajao četiri časa, nakon koga je varoš zauzeta i 300 Bugara zarobljeno, dok trupe generala Lešjanina napreduju kod Vidina; iz Beograda, 18. novembra: juče su Srbi Breznik zauzeli, »a bugarske jedinice kod Vidina su se raspale.«²⁹⁴ Gorički list je, u broju od 20. novembra, vrlo kratko razmotrio zbivanja na srpsko-bugarskom ratištu od izbijanja rata do otpočinjanja slivničke bitke. Istaknuto je da su na dan objave rata srpske trupe na tri mesta prešle granicu. Bugari su bili iznenađeni i branili su se jedino kod Dragomana sa snagom od oko 2000 boraca, pa su se odatle, radi izrazite premoći napadača, povukli ka Slivnici, gde je prispeo bugarski knez. To mesto je ključ od Sofije, pa će Srbi nastojati da ga osvoje, u čemu će, možda, i uspeti pošto je veći deo bugarske vojske razmešten na granici prema Turskoj.²⁹⁵ »Novice« su veoma kratkim saopštenjem obavestile svoje čitaoce o događajima sa srpsko-bugarskog ratišta, prvih dana rata, navodeći sadržaje najvažnijih telegrama iz srpskih i bugarskih izvora o napredovanju srpskih trupa i odbrambenim borbama bugarske vojske kod Caribroda, Dragomana, Trna i Kule, uz naglasak da glavnina Nišavske vojske nadire od Caribroda, a pomoćna, tj. Moravska divizija, od Trna ka Sofiji, dejstvujući obuhvatno ka dragomanskom tesnacu.²⁹⁶ U kratkim crtama dao je i »Slovenski Gospodar« pregled najvažnijih događaja vezanih za napredovanje srpske vojske do otpočinjanja prelomne, slivničke bitke. Istakao je da su delovi srpske vojske, nakon prelaska na bugarsku teritoriju, »marširali prema Trnu i zaposeli nekoliko bugarskih sela«, dok je u međuvremenu glavna kolona srpskih snaga vodila borbu s bugarskim delovima kod Caribroda. Na dan 15. novembra, srpske jedinice su nastavile nadirati prema Dragomanu gde je, kao i kod Trna, »bio krvav boj«. Na kraju ovog saopštenja doslovno je rečeno ovo: »Nakon oštre borbe prodrli su Srbi kroz Vrabču, pored Trna, i sada su se zaustavili na drumu Trn—Breznik. Bugari se koncentrišu kod Slivnice, koju će Srbi napasti. Za neki dan odlučiće se sudbina Sofije.«²⁹⁷ Večernji dodatak organa Pokrajinske vlade za Kranjsku, budući da je izlazio svakog dana sem nedelje i praznika, poput ostalih dnevnih listova, usredsredio je pažnju objavljivanju telegrama iz srpskih i bugarskih izvora, u kojima su u lapidarnoj formi navedeni najvažniji događaji vezani za borbe između srpske i bugarske vojske u toku prva tri dana rata. Naročito je istaknuto, bez naznake datuma, da su vođene žestoke borbe između zaraćenih strana u rejonu Dragomana i Trna i da su ta mesta zauzeta od strane srpskih trupa. Naglašeno je još i to, da su srpske snage u svakom pogledu superiornije od bugarske vojske i da će, kako izgleda, postići krajnji cilj kome teže, tj. zauzeti bugarsku prestonicu.²⁹⁸ Organ Pokrajinske vlade za Kranjsku o toku događaja prvih dana srpsko-bugarskog rata, pretežno je objavljivao telegrafске izveštaje iz srpskih i bugarskih izvora, kako su učinila i dva slovenačka dnevnika, uz naglasak da su bugarske snage uspele da odsudnom odbranom položaja na glavnom pravcu napada znatno uspore nadiranje srpskih trupa prema Sofiji, te na taj način osujete plan srpske Vrhovne komande da za vrlo kratko vreme ovlada bugarskom prestonicom i diktira mir. Osim toga, istaknuto je i to, da je srpsko-bugarski rat potiskao kod evropskog javnog mnjenja u stranu druga politička zbivanja, postavši tako događaj od primarnog značaja.²⁹⁹

Konačno, organ domaćih Nemaca je, sedmicu dana docnije od otpočinjanja srpsko-bugarskih neprijateljstava, istakao, kao najvažnije, da je srpska vojska osvojila Caribrod, Dragoman i Trn i da nastavlja sa nadiranjem prema Sofiji kao glavnom stratejskom napadnom objektu. Naročito je podvučeno da treba očekivati pun uspeh srpske vojske, budući da je superiornija od protivnika, kako u pogledu obučenosti i naoružanja tako i brojčano.³⁰⁰

²⁹⁴ »Edinost« 93, 21. XI 1885.

²⁹⁵ »Soča« 47, 20. XI 1885.

²⁹⁶ »Novice« 46, 18. XI 1885, str. 372.

²⁹⁷ »Slovenski Gospodar« 47, 19. XI 1885, str. 378.

²⁹⁸ Up.: »Ljubljanski List« 261, 262, 263, 264 od 14, 16, 17. i 18. XI 1885.

²⁹⁹ Up.: »Laibacher Zeitung« 261, 262, 263 od 14, 16. i 17. XI 1885, str. 2128, 2141—2142, 2148.

³⁰⁰ »Laibacher Wochenblatt« 276, 21. XI 1885.

Ono što je bilo najkobnije za srpsku ratujuću stranu i što je, najvećim delom, odlučilo po Srbiju negativan ishod rata sa Bugarskom 1885. jeste ostvarenje onog što je srpska Vrhovna komanda najmanje očekivala. Naime, kralj Milan je računao da će pravac nastupanja glavnine srpske vojske braniti tako slabe bugarske snage, da će srpska vojska uspešno i brzo nastupati prema Sofiji. Međutim, počev još od 7/19. oktobra do početka rata bugarska Vrhovna komanda je organizovala prebacivanje iz Istočne Rumelije na slivničke položaje i drugde znatne vojne efektivne, što se je nastavilo forsiranim tempom od otpočinjanja neprijateljstava. Bugarske snage za prva tri dana rata su, upornom odbranom položaja, znatno usporile napredovanje srpske vojske na sofijском pravcu da bi je, konačno, zaustavile ispred položaja kod Slivnice i tako stvorile potrebno vreme da se slivnička grupacija znatno ojača snagama iz Istočne Rumelije. Osim toga, već tokom prva tri dana rata kod srpske vojske su se ispoljili, kao najvažniji i najsudbonosniji za ishod rata, sledeći nedostaci: slabo grupisanje jedinica pred važnije borbe, nesnalažljivost vojnih starešina u komandovanju podređenim im jedinicama, slaba obučenosť boraca u rukovanju vatrenim oružjem, izuzetno slabo sadejstvo jedinica u borbenim dejstvima i sasvim slabo održavanje veza između pretpostavljenih i potčinjenih starešina. Tome treba dodati i okolnost da Vrhovna komanda srpske vojske, u kojoj je kralj Milan imao glavnu i odlučujuću reč iako nije bio dorastao takvoj ulozi, nije bila sposobna da brzo i umešno rešava mnogobrojne složene zadatke koji su se nametali u toku operacija.³⁰¹

Koliko smo mogli ustanoviti, slovenački listovi su do otpočinjanja slivničke bitke, u priličnoj meri, hiperbolisali brojno stanje srpskih oružanih snaga, koje su izvodile kampanju na bugarskoj teritoriji, uz pribojavanje da će uspeti brzo razbiti daleko malobrojnije bugarske snage, zauzeti njihove odbrambene položaje i pobedonosno nastaviti sa nastupanjem prema Sofiji. Kako nam izgleda, u tom pogledu je naročito prednjačio organ slovenačkih klerikalaca. Tako je u ovom listu, u broju od 18. novembra, u rubrici »Z balkanskoga bojišća«, u komparativnom smislu, razmatran odnos snaga između dve zaraćene strane i to tako da je, što se tiče srpske vojske, prezentiran njen brojni pregled po rodovima daleko veći od stvarnog, dok je bugarska vojska ocenjena u umanjenoj formi, tako da je o njoj čitalac, hteo ili ne, sticao utisak da je u svakom pogledu daleko inferiornija od srpskih invazivnih trupa, pa je utoliko još vrednija pažnje i poštovanja što je i dosada pružila tako žilav otpor srpskom agresoru. Srpska vojska, kako tamo stoji, ima 75 bataljona, 1065 oficira i 76.255 boraca; 25 eskadrona sa 150 oficira, 4758 konjanika i 4859 konja; 40 baterija sa 240 topova, 248 oficira i 6820 artiljeraca, koji imaju 6390 konja; sveukupno, Srbija ima na srpsko-bugarskom ratištu 107.435 boraca.³⁰² Što se tiče borbenog sastava bugarske vojske kod Slivnice, istaknuto je da je ova pod komandom »bivšeg pruskog oficira Benderova, koji ima oko sebe nekoliko hiljada slabo odevenih vojnika i mladih i neukih oficira³⁰³ tako malo, da su komandanti bataljona

³⁰¹ Opširnije o uzrocima slabih rezultata ofanzivnih operacija srpske vojske u prva tri dana srpsko-bugarskog rata, v.: A. Benderev, op. cit., passim, str. 138—215; C. Regenspursky, op. cit., str. 38, 41—51, 169—172; H. Kunz, op. cit., str. 30—40; Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva: od Pirota do Slivnice... passim, str. 273—474; S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX... str. 273—275; J. Mitev, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885... passim, str. 173—223.

³⁰² Tri dana docnije, tj. u broju od 21. novembra, »Eдиност« je objavila identičnu informaciju o brojnom stanju srpske vojske, izostavivši bugarsku vojsku, što navodi na zaključak da ju je preuzela iz »Slovenca« (»Eдиност« 93, 21. XI 1885).

³⁰³ To zanimljivo poređenje brojne snage srpske i bugarske vojske pred otpočinjanje slivničke bitke doslovno glasi: »Naj danes konečno še omenimo, v kakem razmeri da si stojita Srbija in Bolgarija z orožjem v roki nasproti. Srbi imajo v orožji 75 batalijonov, v kterih je 1065 častnikov in 76.255 mož pehote; 25 eskadronov s 190 častniki, 4758 konjiki in 4859 konji; 40 baterij z 240 topovi, 248 častniki in 6820 možni topničarji, ki imajo 6390 konj. Vsega skupaj z vštetiimi ženisti, zdravstveniki in vozarji ima Srbija na bojišči 107.436 mož. Bolgarov glavna moč je v nabranih prostovoljcih, ki so se od vseh vetrov skupaj naleteli. Zapovednik onih čet, ki so okoli Slivnice zbrani, je bivši pruski častnik in sedaj bolgarski kapetan Benderov, kteri ima okoli sebe nekaj tisoč slabo oblečenih vojakov in mladih ter nevednih častnikov in še teh je tako malo, da so zapovedniki batalijonov mladi lajetnanti po dvajset leti stari. O kaki disciplini niti govora ni; vsako dela kakor hoče. Orožje je tudi popolnoma slabo. Prostovoljci in opolčenci so oboroženi s starimi ruskimi musketami na kamen; kaj da so te za vojno vredne, vsak lahko sam presodi« (»Slovenec« 264, 18. XI 1885). — S obzirom na to da je u uvodnim razmatranjima ovog dela rada i na nekoliko mesta nešto ranije bilo dovoljno rečeno o superiornosti bugarske

mladi poručnici, stari po dvadeset godina«. Na početku ove informacije istaknuto je da glavninu bugarske vojske čine dobrovoljci, »prikupljeni sa svih strana«. Rečeno je još i to, da je kod bugarskih jedinica u rejonu Slivnice disciplina na veoma niskom nivou i da su vojnici naoružani slabim i zastarelim, uglavnom, ruskim puškama kremenjačama. »Koliko su one za rat vredne, to svak sâm može oceniti«. Valja navesti i to, da je u organu slovenačkih liberala, u broju od 19. novembra, u rubrici »Vojna«, podvučeno da su srpske trupe kod slivničkih položaja, neposredno pred otpočinjanje bitke kod Slivnice imale u sastavu »ništa manje nego 30.000 vojnika«.³⁰⁴

O toku bitke kod Slivnice, 5/17, 6/18. i 7/19. novembra 1885, i porazu srpske vojske u njoj, slovenačka javnost je bila dosta dobro i blagovremeno upoznata. Do toga je došlo otuda, što su ondašnji listovi, koji su izlazili na slovenačkoj etničkoj teritoriji, posvednevno objavljivali telegrafске izveštaje iz bugarskih i srpskih izvora o toku borbi i njihovom ishodu na slivničkim položajima, uz sopstvene komentare, u čemu su, naravno, prednjačila dva slovenačka dnevnika, »Slovenski Narod« i »Slovenec«. Valja naglasiti to, da je veći deo slovenačke javnosti, budući da je Srbija bila, s pravom, okvalifikovana kao agresor od većeg dela evropskog javnog mnjenja, pozdravio pobedu bugarske vojske u odlučujućoj, slivničkoj bici. Kratku informaciju o odbijanju napada srpske vojske na bugarske slivničke položaje, 5/17. novembra, saopštili su slovenačkoj javnosti kratkim i, u pogledu sadržaja, sa nijansirajućom razlikom, »Slovenski Narod«, objavljivanjem telegrama iz Sofije od 18. novembra, u rubrici »Telegrami Slovenskemu Narodu«, u broju od 18. novembra, a »Slovenec« istog dana i iz istog izvora, u rubrici »Telegrami«. Sadržaj oba telegrama svodi se na to, da su 5/17. novembra znatno nadmoćnije srpske snage napale na bugarske levokrilne i desnokrilne položaje kod Slivnice. Bugarska vojska je odbila ovaj napad i potom, kontranapadom, odbacila neprijatelja, te ga gonila pet kilometara i nanela mu ozbiljne gubitke.³⁰⁵ Komentarišući neuspeh srpske vojske na slivničkim položajima u borbama vođenim 5/17. novembra, nepoznati autor sastava o tome, u rubrici »Vojna«, organa slovenačkih liberala od 19. novembra, istakao je da kako je presudni činilac tog dana bila hrabrost bugarskih vojnika. Ona je prvo došla do izražaja, kako tamo stoji, u borbi kod Trna, 3/15. novembra, kada se jedan bataljon bugarske vojske uspešno odupro napadu dva puka srpskih trupa.³⁰⁶ U nastavku je rečeno da je hrabrost bugarske vojske bila od odlučujućeg značaja za zaustavljanje napada glavnine srpskih snaga na položajima kod Slivnice, a takođe i za paralisanje

vojske u naoružanju, naročito u artiljeriji, to ćemo na ovom mestu napomenuti ono što je, kako mi slimo, nužno potrebno. Benderev Anastas Georgiev (1859—1946), nije bio pruski oficir, već je po oslobođenju Bugarske, 1878. završio Vojno učilište u Sofiji, a potom u Petrogradu Vojnu akademiju. U bici kod Slivnice kao kapetan komandovao je desnim bugarskim krilom i svojim samoinicijativnim poduhvatima znatno doprineo pobiđi bugarske vojske. Povlačenjem oko 150 ruskih oficira-instruktor iz bugarske vojske, nakon plovdivskog prevrata, bugarske oružane snage su ostale bez iskusnog kadra. Zbog toga su, gotovo, sva mesta u vojsci popunili mladi bugarski oficiri, mahom kapetani. U bugarskoj vojsci, uoči slivničke bitke, kako se vidi iz dela Jona Miteva, bilo je relativno malo dobrovoljaca. Glavnu snagu su činili pripadnici aktivne vojske i opolčenci, dok se brojčano dobrovoljaca navodi 848 uz navođenje mesta i dobrovoljačkih jedinica gde su formirane bez brojne oznake (up.: K. Todorov, op. cit., str. 89—90; J. Mitev, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 ..., str. 120—122; Enciklopedija »Balgarija«, Blgarska akademija na naukite, tom 1, Sofija, 1978, str. 259).

³⁰⁴ »Slovenski Narod« 265, 19. XI 1885. — Srbija je ukupno mobilisala 61.000 vojnika i 132 topa, a Bugarska 126.000 vojnika i 166 topova. Glavne bugarsko-rumeljske snage bile su grupisane na granici prema Turskoj, dok je u oblasti Sofije bilo oko 20.000, a u oblasti Vidina i u rejonu Radomir—Kjusten-dil oko 28.000 vojnika. Prebacivanjem bugarskih jedinica na srpsko-bugarsko ratište iz Istočne Rumelije, započeto 7/19. oktobra, bugarske snage na slivničkim položajima narasle su do 5/17. novembra od 11.000 na oko 19.000 vojnika, dok su srpske snage u to vreme kod Slivnice imale oko 13.500 boraca (up.: Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva: od Pirota do Slivnice ..., str. 65—80, 112—124; J. Mitev, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 ..., str. 109—114, 140—143; N. Maksimović, Srpsko-bugarski rat 1885, Vojna enciklopedija, drugo izdanje, 9, Beograd, 1975, str. 114—115).

³⁰⁵ Doslovno, sadržaj tih telegrama glasi: »Sofija«, stoji u organu slovenačkih liberala, »18. novembra. Tokom včerašnjega dne naskočili su Srbi z mnogobrojnim četami Slivnico z leve in desne. Na obeh straneh zavrnilo so je Bolgari, kateri so prestopivši potem v ofanzivo, Srbe pet kilometrov daleč podili, jih veliko pobili, nekoliko pa ujeli« (»Slovenski Narod« 264, 18. XI 1885). Isti telegram u organu slovenačkih klerikalaca glasi: »Sofija, 18. novembra. Srbje so včera napadli Slivnico z leve in desne v jako obilnem številu, pa so se morali na obeh straneh umakniti Bolgarom, kteri so takoj na to Srbe napadati jeli in so jih pet kilometrov daleč podili. Silno veliko so jih pobili in tudi ujeli mnogo« (»Slovenec« 264, 18. XI 1885).

³⁰⁶ Reč je o uspešnoj odbrani jednog bataljona bugarske vojske položaja Mali Ruj pred Trnom, 3/15. novembra, od napada četiri bataljona iz sastava 2. i 14. puka Moravске divizije. Srpske snage nisu mogle ovladati ovim položajem sve dok nisu jedinice Šumadijske divizije, tog dana, osvojile Vrabču, nakon čega su se uveče povukle bugarske snage sa Malog Ruja (J. Mitev, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 ..., str. 203—205).

dejstva pomoćnog dela, koji je pokušao bugarske delove s boka obuhvatiti, jer ga je jedan bugarski bataljon suzbio nazad.³⁰⁷ Naročito je istaknuto da je bugarskoj pobedi znatno doprineo bugarski vladar koji je, učestvujući i sam u borbi, »oduševljavao vojnike za borbu«. Ovome je dodato, da će srpska vojska, zbog brzog povećanja broja bugarskih jedinica, usled stalnog pristizanja pojačanja iz Istočne Rumelije, nadalje imati veoma težak posao. Na kraju ovog sastava nagoveštena je mogućnost zalaganja velikih sila da se povrati mir na Balkanskom poluostrvu, a da će Bugarska iz ovog rata, pa bilo kako da se on završi, izaći sa statusom nezavisne države.³⁰⁸ U ovom broju organa slovenačkih liberala, u rubrici »Telegrami 'Slovenskemu Narodu'«, a u rubrici »Telegrami« organa slovenačkih klerikalaca, objavljeni su identični po sadržaju telegrafski izveštaji, s tim što je oznaka datuma u »Slovenecu« navedena dan docnije nego što je učinjeno u »Slovenskom Narodu«. Njihov sadržaj se može svesti na sledeće: »Sofija, 17. novembra, noću«: današnjim uspehom Slivnica je oslobođena, a za Sofiju opasnost prošla, jer je levo krilo srpske vojske potisnuto i gonjeno, dok je desno krilo »bilo bolje sreće«, jer nije gonjeno iako je poraženo; »Piro, 18. novembra, oficijelno«: u utorak, 17. novembra, znatno nadmoćnije snage neprijatelja napale su naše levo krilo i, posle vrlo oštre borbe prsa u prsa, koja je trajala do pozno u noć, srpska vojska je uspela da odbije napad bugarskih snaga i zadrži nanovo zadobijene položaje, uz gubitak od 60 mrtvih i 300 ranjenih boraca, »dok su bugarski gubici neuporedivo veći«.³⁰⁹ Dalje je, u narednom broju organa slovenačkih liberala, u rubrici »Vojna«, po napomeni da su Bugari kod Breznika imali manje sreće negoli kod Slivnice, jer je ovu varoš zauzela Moravska divizija, naglašeno kako se u Beogradu »govori da je grad Vidin pao i ranjen bugarski knez, što je vrlo sumnjivo«. Iza toga je tamo, nakon izrečene sumnje u mogućnost konačne pobede bugarske vojske u bici kod Slivnice, naglašeno, kako je pomenuta bugarska pobeda naišla na neopisivo oduševljenje stanovnika Istočne Rumelije. U istom broju ovog lista, u rubrici »Telegrami 'Slovenskemu Narodu'«, objavljena su dva telegrafska izveštaja iz Sofije od 19. novembra, u kojima je navedeno: da su bugarske snage u borbi kod Slivnice, 5/17. novembra, izvojevale pobedu nad daleko nadmoćnijim srpskim trupama; da na slivničke položaje stalno pridolaze pojačanja iz Istočne Rumelije; i »da smo sve današnje napade neprijatelja ispred Slivnice odbili«. Pored toga, tamo je objavljen i vrlo kratak telegrafski izveštaj iz Beograda od 19. novembra, u kome je navedeno »da su vremenske prilike neugodne za vojevanje, jer su kiša i sneg pokvarili drumove«.³¹⁰ Konačno, u rubrici »Vojna«, u informaciji, objavljenoj u najčitanijem slovenačkom listu, prvog dana treće dekade novembra, odato je puno priznanje bugarskoj vojsci za izvojevanu pobedu nad srpskim snagama u bici kod Slivnice. Kao najvažnije, tamo je navedeno ovo: »Bugari su se borili s neobičnom hrabrošću kod Slivnice 17, 18. i 19. novembra«, što potvrđuje poruka iz Beograda nekim evropskim listovima u kojoj stoji da se je srpska vojska, zbog velikih gubitaka, morala povući. Smešno je »i više nego neverovatno«, ističe se tamo u smislu komentara, da srpska Vrhovna komanda opravdava svoj poraz tobožnjom nadmoćnošću bugarske vojske i slabim vremenskim

³⁰⁷ Valja istaći to, da prvog dana slivničke bitke, 5/17. novembra, nije bilo značajnijih poduhvata desnokrilih snaga srpske Nišavske vojske prema levom krilu i boku bugarske vojske na slivničkim položajima. Radi se, najverovatnije o dejstvima snaga Moravske divizije, koja su usledila drugog dana slivničke bitke, 6/18. novembra. Naime, tog dana, oko 10.30 sati, na desnom srpskom krilu u napad je pošla u pravcu sela Slivnice Moravska divizija iz Breznika, ali je ubrzo napadnuta u leđa od odreda bugarske vojske pod komandom kapetana S. Kisova, jačine 3 slaba bataljona. Posle dvočasovne borbe u rejonu Sv. Nikole kod Breznika, ovaj odred je razbijen, ali divizija nije produžila sa nastupanjem prema Slivnici. Poraz ovog odreda izazvao je paniku u bugarskoj Vrhovnoj komandi, pa je knez Aleksander Battenberg na zasedanju ratnog saveta, održanog 6/18. novembra, tražio povlačenje bugarske vojske sa slivničkih položaja, čemu su se oduprli mlađi oficiri na čelu sa kapetanom Anastasom Bendelevim (up.: V. Belić, Slivnička bitka (5, 6 i 7/11 1885), Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, IV knjiga, Zagreb, 1929, str. 183; K. Todorov, op. cit., str. 97; S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX... str. 279).

³⁰⁸ »Slovenski Narod« 265, 19. XI 1885.

³⁰⁹ Up.: »Slovenski Narod« 265, 19. XI 1885; »Slovenec« 265, 19. XI 1885. — Koliko smo mogli ustanoviti, u »Srpskim Novinama«, koje su objavljivale telegrame srpske Vrhovne komande, u rubrici »Zvanični bilten«, telegrama iz Pirota od 6/18. novembra (up.: »Srpske Novine« 245, 246, 247, 248, 249, 250 od 6/18, 7/19, 8/20, 10/22, 12/24, i 13/25. XI 1885).

³¹⁰ »Slovenski Narod« 266, 20. XI 1885.

uslovima. Bugari su dobili, zbog svoje hrabrosti, svcopšte priznanje i poštovanje evropske javnosti.³¹¹

Komentarišući sadržaj telegrama iz Sofije od 18. novembra, o odbijanju napada Nišavske vojske na slivničke položaje, 5/17. novembra, organ slovenačkih klerikalaca je, u rubrici »Z balkanskega bojišča«, u broju od 19. novembra, nakon isticanja kako je Srbija zaratila da bi anektirala deo teritorije zapadne Bugarske »radi ravnoteže i održavanja mira na Balkanskom poluostrvu«, našto više ne može ni pomisliti, jer je juče izostala »slavna pobeda«, naveo, u dosta sarkastičkoj formi, da su slabo naoružani bugarski borci odbili napad daleko iskusnije i brojnije srpske vojske.³¹² Nešto pre, prilikom razmatranja pitanja obaveštavanja slovenačke javnosti o toku slivničke bitke od strane »Slovenskog Naroda«, naveli smo iz tog lista od 19. novembra sadržaj telegrafskog izveštaja iz Sofije od 17. novembra, gde stoji da je pobedom bugarske vojske nad srpskim snagama u borbi kod Slivnice, 5/17. novembra, otklonjena opasnost od Sofije, i oficijelni telegrafski izveštaj iz Pirota od 18. novembra, u kome srpska Vrhovna komanda navodi da su srpske snage odbile napad bugarske vojske i zadržale se na novim položajima. Istakli smo da je i »Slovenec« objavio, istog dana kad i »Slovenski Narod«, ova dva izveštaja. Kako smo videli »Slovenski Narod« nije pridavao neku osobitu važnost dijametralno suprotnom sadržaju ova dva izveštaja. Međutim, narednog dana, tj. u broju od 20. novembra, redakcija organa slovenačkih klerikalaca kritički je razmotrila sadržaj ova dva telegrafska izveštaja, iz srpskog i bugarskog izvora, o rezultatu borbe vođene kod Slivnice između glavnine srpske i bugarske vojske, 5/17. novembra 1885. Otvoreno je rečeno da saopštenje srpske Vrhovne komande nije verodostojno, jer skriva poraz srpske vojske, nasuprot telegrafskom izveštaju iz Sofije, koji je verno odslikao, u najvažnijim crtama, što se odigralo na slivničkom bojištu, 5/17. novembra. Kao dokaz verodostojnosti telegrafskog izveštaja iz Sofije od 18. novembra navedeno je to, kako je tamo rečeno, da postoji realna osnova za tvrdnju da će srpske trupe, nakon svog poraza u borbama od 5/17. novembra, »napustiti misao da pred Slivnicom još ikada probaju svoju silu«. Tvrdnja u telegramu iz Sofije da je, porazom srpske vojske prvog dana bitke kod Slivnice, otklonjena opasnost za bugarsku prestonicu je isto tako na mestu. Istaknuto je, kao važno, još i to, da bi moglo doći do zaokreta u ratu, što je zavisno od držanja bugarskog kneza. Naime, podvlači se tamo, ako bi prihvatio savet Rusa i napustio Istočnu Rumeliju, to bi neminovno dovelo do evakuacije bugarske teritorije od srpskih trupa, jer bi u novonastalim prilikama nastavak srpsko-bugarskog rata izgubio raison d'être.³¹³ Valja reći, da su u ovom broju

³¹¹ Zaključni deo ovog komentara glasi: »Bolgari so po svoji hrabrosti pridobili občno spoštovanje in občudovanje in ako im dojdejo o pravem času vsa pokrepanja, bode se boj še huje nadaljeval. Iz Vzhodne Rumelije odposlanih je 25.000 mož na srbsko mejo. Cete so tako hitele na bojišče, da je n. pr. jeden oddelek v dveh dneh 120 kilometrov prehodil. Srbski bojni črtež bil je dobro a presangvinično osnovan. Da so se vsi trije oddelki: glavna vojska, šumadijska in moravska divizija pravčasno združili, bili bi po tem koncentričnem manevru Bolgari obkoljeni in zajeti. A zadnji dve diviziji zadržali so ljuti boji, glavna vojska pa je mej tem skoro poražena in tako ves črtež prečrtan, ako se Srbom ne posreči popraviti nevspehe zadnjih dnij« (»Slovenski Narod« 267, 21. XI 1885). — Rasudivanja nepoznatog komentatora o najvažnijem uzroku poraza srpske vojske u bici kod Slivnice su tačna, jer Šumadijska divizija je vodila oštru borbu kod Vrabča sa bugarskim odredom, jačine oko 1500 boraca, 3/15. novembra, koga je razbila, ali je njeno nastupanje bilo znatno usporeno, što isto važi i za Moravsku diviziju, koja je, navedenog dana, vodila borbu protiv bugarskih snaga kod Trna, uspevši da ovu varoš zauzme narednog dana, tj. 4/16. novembra. Na dan otpočinjanja bitke kod Slivnice, 5/17. novembra, ove dve divizije nisu mogle učestvovati u njoj, jer su bile dosta daleko od Slivnice (S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ... str. 274–275).

³¹² Deo koji se odnosi na pobeđu bugarske vojske prvog dana bitke kod Slivnice glasi: »Srbi so morali teči! Teči pred tistimi Bolgari, ki niti novejših pušek nimajo, temveč še vedno one na kresalo rahijo ... Če bodo še nekaj dni tako zmagoslavno prodirali, bode Evropa pač poprej Bolgare v Belem gradu nego Srbe v Sofiji videla« (»Slovenec« 265, 19. XI 1885).

³¹³ Sastav, koji se odnosi na ocenu telegrafskih izveštaja dve zaračene strane o borbi kod Slivnice, 5/17. novembra, glasi: »Izvestno nihče naših čitateljev včeraj ni prezrl telegramov iz Pirota in Sofije; prvi je bil iz srbskega tabora, drugi iz bolgarskega. Znano je namreč da so morali Srbi pri Slivnici pred Bolgarom dobro pete pobrusiti. V telegramu pa Srbija trdi, da je konečno vendarle sovražnika odbila; tega pa ne pove, da je morala poprej pet kilometrov daleč teči. Kako lepo zasukano je tudi priznanje, da so se Srbi v svojih novih pozicijah vzdržali, kar hoče toliko reči, kakor: ko so nas bili Bolgari pet kilometrov daleč podili, se jim je zadosti sdelo in so nam mir dali. Mi smo se ozrli po novih pozicijah, kjer smo se celo noč vzdržali, ker nas ni nihče več preganjal. Tako je ta telegram umeti. Da je bil predvčeranjji bolgarski telegram resničen, dokazuje nam včerajšnja brzjavka iz ravno tistega tabora, ki se nadeja, da bodo vsled te zmage tepeni Srbi vendarle opustili misel nad Slivnico še kdaj svoje moči poskušati. Vsled tega tudi glavno mesto Sofija ni več v tolikošniji nevarnosti« (»Slovenec« 266, 20. XI

organa slovenačkih klerikalaca objavljena dva telegrafska izveštaja iz Sofije od 19. novembra, u kojima je rečeno kako je neprijatelj daleko nadmoćnijim snagama napao na bugarske položaje kod Slivnice, 5/17. novembra, i da na slivničke položaje i dalje pridolaze »novi dobrovoljci« iz Istočne Rumelije. O borbi kod Slivnice, 6/18. novembra, rečeno je samo to, kako su se »Srbi opet uzalud zaletali, jer su ih Bugari valjano odbili«. ³¹⁴ Nastavljajući sa obaveštavanjem svojih čitalaca o situaciji na srpsko-bugarskom ratištu, »Slovenec« je, prvog dana treće dekade novembra, u rubrici »Telegrami«, objavio, pored ostalog, telegram iz Slivnice od 19. novembra, koga je istog dana objavio i »Ljubljanski List«, u kome je navedeno da je borba kod Slivnice, 7/19. novembra, otpočela izjutra u 7 sati napadom desnog krila bugarske vojske na tri čete srpskih snaga, a potom su se borbena dejstva prenela na levo krilo kao i na centar, pa su se srpske jedinice, nakon žilavog otpora, morale oko podne povući. Navedeno je i to, da je borba oko 1 sat posle podne nastavljena nastojanjem bugarske vojske da protera neprijatelja s visova Karlova i Tolinca, »kako bi mu presekla put koji vodi za Niš i potisla ga nazad prema Brezniku, gde ga čekaju moćne bugarske snage«. Na kraju ovog telegrafskog izveštaja navedeno je ovo: »Današnji dan je za Bugare bio opet srećan«. Gubici na obe strane su bili jako osjetljivi. Bugari su zarobili 300 Srba. ³¹⁵ O obostranim borbenim dejstvima na slivničkim položajima, 7/19. novembra, u »Slovencu« je, u broju od 21. novembra, u rubrici »Z balkanskoga bojišča«, naglašeno, kao dopuna rečenog, da su inicijatori borbenih dejstava bile srpske snage. ³¹⁶ Poraz srpske vojske kod Slivnice bio je predmet pažnje i u broju od 23. novembra ovog lista, posredstvom razmatranja uzroka koji su do njega doveli. Navedeno je bez komentara, odnosno bez osporavanja verodostojnosti iznetog, kako Srbi pravdaju svoj neuspeh maglom i, uopšte, slabim vremenskim

1885). — Koliko smo mogli utvrditi, jedino se u telegrafskom izveštaju srpske Vrhovne komande iz Caribroda od 6/18. novembra, »11 sati i 5 minuta noću«, vrlo šturo navodi rezultat prvog dana bitke kod Slivnice, 5/17. novembra. Rečeno je da tog dana srpska vojska nije ni napadala, jer je imala odmor. Koristeći maglu, bugarske snage su se »privukle našem levom krilu«, izvršile napad na njega i donekle postigle izvestan uspeh. Međutim, bugarske snage su odbijene, »napadom našeg desnog krila« (up.: »Srpske Novine« 247, 8/20. XI 1885; »Videlo« 236, 8/20. XI 1885). — Pošto Moravska i Sumadijska divizija nisu mogle stići na slivničko bojište do 5/17. novembra, to je srpska Vrhovna komanda odlučila da odloži napad za naredni dan. Neobaveštena o ovom, Konjička brigada je 5/17. novembra krenula ka Lešću, gde se sukobila sa bugarskim snagama, koje su, oćenivši taj manevar srpske Konjičke brigade kao početak opšteg napada srpske vojske, izvršile napad na Dunavsku diviziju i Konjičku brigadu i zauzele Meka creva (k. 892) i južni vrh visa Tri uši, nakon čega je Dunavska divizija odmah prešla u protivnapad i od neprijatelja preotela pomenute položaje, odbacivši ga na Lešću (k. 876). Oko podne je Drinska divizija, napavši na centar i levo bugarsko krilo, podišla do na 350 m udaljenosti od bugarskih reduta, ali se, radi napada na levi bok od dva bugarska bataljona, morala povući. Oko 16 sati, bugarsko desno krilo, napavši na položaje Dunavske divizije, ponovo je zauzelo Meka creva i južni i severni vrh visa Tri uši, odakle se noću, radi skraćenja fronta, povuklo, te je srpska vojska ponovo posela te položaje. Vredno je pomenuti i to, da je Moravska divizija prvog dana slivničke bitke zauzela Breznik. Dakle, nema osnove tvrdnja, da su srpske snage poražene u borbama kod Slivnice, 5/17. novembra. Međutim, tog dana je došlo do zaokreta od presudnog značaja za ishod ne samo slivničke bitke već i rata u celini, budući da je tog dana inicijativu u borbenim dejstvima preuzela bugarska vojska (up.: A. Benderev, op. cit., str. 222—258; C. Regenspurky, op. cit., str. 62—89; H. Kunz, op. cit., str. 42—54; Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva: od Pirota do Slivnice ..., str. 488—589; J. Venediktov, op. cit., str. 94—131; Ščab na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 god. ..., str. 371—421; S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 276—279; J. Mitev, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 ..., str. 233—248).

³¹⁴ »Slovenec« 266, 20. XI 1885.

³¹⁵ Up.: »Slovenec« 267, 21. XI 1885; »Ljubljanski List« 267, 21. XI 1885.

³¹⁶ Doslovno tako o borbenim dejstvima kod Slivnice, 7/19. novembra, stoji ovo: »Napad nameravali so Srbi 19. t. m., ktere ga so tudi izpeljali, če ne srečno, ni bolgarska krivda, temveč njihova lastna. Napadli so Bolgare iz novega na desnem krilu, pa so se morali zopet umakniti, nakar sta se takoj za njimi pomaknili bolgarski centrum in pa levo krilo, katero je potem na višavah ostalo. Srbi videti, da tu ne bo pravega uspeha, planili so na levi bolgarski bok ob silnem pokanji pušek in topov, pa tudi tukaj so jih Bolgari nazaj potisnili. Pozna noč storila je konec boju. Čem hrabreje ponašajo se, Bolgari na bojnem polji, tem več je navdušenje v njihovem glavnem mestu« (»Slovenec« 267, 21. XI 1885). — Borbe tokom 7/19. novembra kod Slivnice otpočele su napadom bugarskog desnog krila, koje je, nakon teških borbi, ovladalo položajima Tri uši i odbacilo ka Dragomanu pokolebane jedinice Dunavske divizije. Toga dana je Moravska divizija deo snaga ostavila u Brezniku, te se glavninom krenula ka bugarskom levom krilu slivničkih položaja, ali je oko 11 sati, u rejonu Gurguljata, napadnuta od jakih bugarskih snaga i bila prinudena da se povuče na Krivi Kolnik, dok su u to vreme jake snage bugarskog centra napale na Dunavsku i Sumadijsku diviziju, pa se borba, s pojedinačnim obostranim jurišima, razvila duž celog fronta. Pod pritiskom jačih snaga protivnika, Drinska divizija se povukla na liniju Oštra čuka—Jarlovci—Bohalin, a Sumadijska na liniju Dragotinci—Povali Raž. Padom mraka, prekinuta su borbena dejstva i obe vojske su ostale u bliskom borbenom odstojanju (up.: A. Benderev, op. cit., str. 281—328; C. Regenspurky, op. cit., str. 121—156; H. Kunz, op. cit., str. 78—84; Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. druga: od Slivnice do Pirota ..., str. 690—823; J. Venediktov, op. cit., str. 153—196; Ščab na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 god. ..., str. 464—501; J. Mitev, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 ..., str. 265—287).

prilikama kao i nesposobnošću, nebudnošću i neumešnošću komandovanja Dunavskom divizijom od strane njenog komandanta, što je dovelo do poraza te jedinice, kako je istakao i organ slovenačkih liberala istog dana kad i organ slovenačkih klerikalaca, koji je uslovio poraz i ostalih jedinica srpske vojske. To iz razloga, jer je Dunavska divizija, nastupajući u pravcu glavnog strategijskog cilja, bugarske prestonice, imala da izvrši glavni i odlučujući zadatak od čega je zavisio ne samo ishod bitke kod Slivnice već i rata u celini.³¹⁷ U narednom broju organa slovenačkih klerikalaca, u rubrici »Z balkanskoga bojišča«, kao dopuna analize uzroka poraza srpske vojske u slivničkoj bici, iznete u prethodnom broju ovog lista, rečeno je kako je totalan poraz Dunavske divizije u bici kod Slivnice usledio zbog nebudnosti i neumešnosti njenog komandanta u komandovanju svojom jedinicom, što je prenerazilo kralja Milana,³¹⁸ a, verovatno, donekle i bugarskog kneza, »kome je bila ratna sreća naklonjena, jer je sa svojom malobrojnom vojskom potpuno iznenadio Srbe«. U nastavku ovog sastava, uz hiperbolisanje uloge bugarskog kneza kao vrhovnog komandanta bugarske vojske, navedeno je kako je kralj Milan potcenjivao bugarskog kneza.³¹⁹

Tršćanska »Edinost« je kratko, u broju od 21. novembra, obavestila svoje čitaocе o borbenim dejstvima u rejonu Slivnice, objavivši dostava uopštene u sadržajnom pogledu telegrafске izveštaje koji se, kako nam se čini, odnose na borbe vođene prva dva dana slivničke bitke, 5/17 — 6/18. novembra. Prezentirana su dva takva izveštaja: »18. novembra uveče, Slivnica«: položaji kod Slivnice nisu više u opasnosti, a od Lom Palanke dolazi pomoć, dok su Srbi zauzeli Breznik, pa će pokušati da slivničkoj bugarskoj vojsci zađu za leđa; »19. novembra, Sredaca«: bugarsko desno krilo je odbilo napad srpske vojske i proteralo neprijatelja s visova, nakon čega su srpske trupe napale bugarsko levo krilo, ali su odbijene. Navedeno je i to, da je borba trajala do mraka i da u Sredu vlada oduševljenje zbog pobeđe bugarske vojske. U zaključku ovog telegrafskog izveštaja stoji: »sigurno znamo da Srbi avanziraju nach zurükwärts, jer se je srpska Vrhovna komanda jače iz Bugarske vratila u Pirote.«³²⁰ Organ goričkih liberala, u broju od zadnjeg dana druge dekade novembra, u rubrici »Vojna na jugu«, određeno je saopštio svojim čitaocima, kako je pri-

³¹⁷ Up.: »Slovenec« 268, 23. XI 1885; »Slovenski Narod« 268, 23. IX 1885.

³¹⁸ Što je tačno. Jer, na sastanku u jednoj kolibi, blizu visova Tri uši, uveče, 5/17. novembra, kralja Milana i oficira iz njegovog štaba sa komandantima iz Dunavske divizije i Konjičke brigade, srpski vladar je smenio komandanta Dunavske divizije, generala Milutina Jovanovića, a na njegovo mesto postavio dotadašnjeg komandanta artiljerijskog puka te divizije, pukovnika P. Horstiga (up.: Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva: od Pirota do Slivnice..., str. 543—545; J. Mitev, Istorija na Srpsko-bugarskata vojna 1885..., str. 249).

³¹⁹ Tekst, kojim se hiperboliše uloga bugarskog kneza glasi: »Tako se svet preobraća. Zaničevani Aleksandar spleti se je na slivniških zakopih lavorike, ki bi kakemu Moltkeju čast delale, kajti ves čas je osebnó vodil boj in pogumen napad Bolgarov na Srbe, kateri se mu je tudi jako sijajno posrečil. Tako tepeni Srbi že od poslednje turške vojske niso bili, kakor jih je sedaj Aleksandar naklestil, ki se je Milanu preslab zdel da bi z njim sklepal mirovne pogodbe« (»Slovenec« 269, 24. XI 1885). — Hvaleči bugarskog kneza, Alexandra Battenberga, »Soča« je, krajem novembra, o njemu pisala: »Izpodletelo mu je (kralju Milanu, m. op., P. L.), in dočim občuduje svet osebnó hrabrost kneza Aleksandra, kateri je bil v prvih vrstah v bitki pri Slivnici, ne občuduje kralja Milana, kateri se ni nikjer pokazal med svojimi vojaki v ognju« (»Soča« 48, 27. XI 1885). — U izdašnim pohvalama, ne samo držanja bugarskog kneza, Alexandra Battenberga, u bici kod Slivnice i kasnije, nego i prikazivanja njegove ličnosti u znatno superiornijem vidu negoli, pak, kralja Milana, naročito prednjače nemački vojni istoričari, Carl Regenspurky i Hermann Kunz. Naročito su istakli da je Battenberg, kao Nemac, bio radan, istrajan, pronicljiv, hrabar, dobar poznavalac vojne strategije i, kao takav, odličan kao vrhovni komandant bugarskih oružanih snaga, što nije bilo svojstveno kralju Milanu. Naročito je podvlačeno da je knez Alexander Battenberg, neprekidno za svo vreme rata, bio zajedno sa bugarskim trupama i lično učestvovao u borbama, dok je kralj Milan neposredno komandovao, ali sa velike udaljenosti, svojim trupama samo do 6/18. novembra. Međutim, takav pristup u oceni uloge bugarskog kneza je, svakako, neobjektivan pa i, kako nam izgleda, tendenciozan, pošto oni koji mu nisu bili naklonjeni tvrde sasvim suprotno. Tako, na primer, kako navodi Kosta Todorov, a što potvrđuje u svom delu i jedan od najumešnijih komandanata bugarske vojske u slivničkoj bici, kapetan Anastas Georgiev Benderev, po održanom ratnom savetu posle poraza bugarskog odreda kod Sv. Nikole, blizu Brezika, u borbi protiv Moravске divizije, 6/18. novembra, i protonetih glasova da su srpske trupe zauzele selo Vladaju, udaljenu 15 km jugozapadno od Sofije, i zašle za leđa glavnim bugarskim snagama, »kada je knez Aleksandar uplašeno tražio da se odstupi, Benderev je prilikom izlaska rekao: 'Ovaj Nemac razume se u strategiju kao svinja u pomorandžama'. Naravno, time je navukao kneževu mržnju«. U delu pod redakcijom profesora Jona Miteva, opravdano odsustvuje glorifikovanje bugarskog kneza. On je prikazan ne baš kao spretn komandant i dobar poznavalac ratne veštine, već kao čovek koji je, čak, podložan panikerstvu (up.: A. Benderev, op. cit., str. 260—261; C. Regenspurky, op. cit., str. 65—66, 72—73, 113, 123—126, 167—179; H. Kunz, op. cit., str. 14—19, 27, 54—55; K. Todorov, op. cit., str. 97; J. Mitev, Istorija na Srpsko-bugarskata vojna 1885..., str. 251, 264, 280, 282, 285—287).

³²⁰ »Edinost« 93, 21. XI 1885.

spela vest iz Sofije, 18. novembra, da su srpske snage napale na položaje bugarske vojske kod Slivnice, 5/17. novembra, ali su bile ne samo odbijene već i potisnute i gonjene pet kilometara od bugarske vojske. U smislu komentara rečeno je ovo: »Valja pričekati u vezi s tom novosti vesti iz srpskog izvora, kako bi se prava istina saznala. Inače, dosada su izveštaji iz Sredca bili verodostojni i nisu preterivali.«³²¹ Sedam dana docnije, »Soča« je preokretu situacije na srpsko-bugarskom ratištu u korist Bugara posvetila dobar deo rubrike »Vojna na jugu«. Tamo je, nakon upozorenja da je zbog brojne i tehničke superiornosti srpske vojske redakcija lista bila uverena, da će srpske snage za osam dana biti u Sredcu, što se srećom nije dogodilo, već je došla pravična odmazda »za svirepi postupak srpskog kralja«,³²² istaknuto, da su srpske trupe nastupale prema bugarskoj prestonici u tri odeljenja, a Timočka divizija ka Vidinu. Pod komandom kralja Milana srednje odeljenje je do 5/17. novembra prodrlo do Slivnice i, da bi sačekalo dolazak druga dva odeljenja, koja su zaostala iz raznoraznih uzroka, odlučilo je da se jedan dan odmara. Međutim, bugarski knez je sa svojom vojskom na dan 5/17. novembra napao na srednje odeljenje srpske vojske i, posle žestokih trodnevni borbi, nanео mu poraz i primorao ga na povlačenje prema srpskoj granici, dok se je u međuvremenu srpska Vrhovna komanda preselila iz Caribroda u Piroć.³²³ »Slovenski Gospodar« je o rezultatu slivničke bitke obavestio svoje čitaоce kratkom informacijom, sedam dana po završetku bitke, istakavši, nakon primedbe kako su »vesti sa srpsko-bugarskog ratišta nepouzđane«, da je, po izveštaju iz Sofije, napad srpske vojske na bugarske položaje kod Slivnice, 5/17. novembra, odbijen, nakon čega je bugarska vojska prešla u protivnapad i uspeła ne samo da zaustavi napad već i da neprijatelja potisne i goni ga pet kilometara, nanевši mu velike gubitke. »Na dan 19. novembra borba je otpočela izјutra. Desno bugarsko krilo nastupalo je s visova u dolinu i napalo tri čete srpske vojske. Srbi su se rokirali prema levom bugarskom krilu. Noć je zaustavila dalje prodiranje Bugara.«³²⁴ »Novice« su, u broju od 18. novembra, u rubrici »Telegrami 'Novicam'«, objavile telegrafski izveštaj iz Sofije od 18. novembra, gotovo, posve identičan onom koga su objavila dva slovenačka dnevnika istoga dana, o odbijanju napada srpske vojske na položaje kod Slivnice, 5/17. novembra 1885. godine.³²⁵ Sedam dana docnije, kao komentar sadrжaja ovog telegrama, u ovom listu je istaknuto, da je poraz srpske vojske u bici kod Slivnice, 5/17. novembra, označio »okretanje ratne sreće u korist Bugara.«³²⁶

Poput dva slovenačka dnevnika, i večernji dodatak Pokrajinske vlade za Kranjsku, u broju od 18. novembra, u rubrici »Srbsko-bolgarska vojska«, saopštio je u lapidarnoj formi telegrafski izveštaj iz Slivnice od 18. novembra, u kome je rečeno da su srpske trupe napale na levokrilne i desnokrilne bugarske slivničke položaje, 5/17. novembra, ali su odbijene i pet kilometara gonjene od bugarske vojske, dok su, u istoj rubrici, narednog dana, objavljeni ovi važniji telegrafski izveštaji: iz Sofije, 18. novembra, privatni izveštaj: daleko nadmoćnije srpske snage napale su na bugarske položaje kod Slivnice, 5/17. novembra, dok je jedno odeljenje srpske vojske, koje je od Breznika krenulo ka Slivnici, napadnuto od jednog bugarskog bataljona i potisnuto ka Trnu; iz Sofije, 17. novembra, noću: današnji uspeh bu-

³²¹ »Soča« 47, 20. XI 1885.

³²² O čemu je tamo doslovno navedeno ovo: »Ko smo zadnjič pisali o srbsko-bolgarski vojski, uverjeni smo bili, da se srbski vojski posreći vzeti glavno bulgarsko mesto Sredec. Ta strah je bil radi tega opravichen, ker so srbski vojaki bolj izvežbani in v večjem številu na bojišču nego Bolgari. Slednji zbrali so bili vse svoje moči na rumeljsko-turški meji, da bi se Turku ustavili, ako bi hotel v deželo prodirati in zjedinjenje Bolgarov rušiti. V veliko radost motili smo se. Nečloveškemu postopanju srbskega kralja sledila je kazen za petami. Srbi, ki so mislili da bodo v teku osmih dneh v Sredci zavratno napadenim bratom narekovali pogoje miru, bili so hudo tepeni. Tudi ko bi se sreča zopet na njihovo stran obrnila, nepopisljivo blamažo, katero so do sedaj skupili, ne izbrišejo nikdar več iz svoje zgodovine.« (»Soča« 48, 27. XI 1885).

³²³ »Soča« 48, 27. XI 1885.

³²⁴ »Slovenski Gospodar« 48, 26. XI 1885, str. 385.

³²⁵ »Novice« 46, 18. XI 1885, str. 372.

³²⁶ O tome tamo stoji zabeleženo ovo: »Z srbsko-bolgarskega bojišča. Pred tednom došli nam zadnji telegram naznanjal je, da se je bojna sreća obrnila na korist Bolgarom. Tako tekli so tudi vsi daljni boji minulega tedna. Povsod morali se se Srbi umikati zmagovito borečim se Bolgarom.« (»Novice« 47, 25. XI 1885, str. 380).

garske vojske imaće za posledicu »oslobodenje Slivnice«, otklanjanje opasnosti od Sofije i, verovatno, zauzimanje dragomanskog tesnaca od bugarske vojske; i iz Pirota, 18. novembra, službeno: znatno nadmoćnije bugarske snage napale su 5/17. novembra srpsku vojsku kod Slivnice »s leve strane«, ali su odbijene i borba je, uz dejstvo artiljerije, trajala do pada mraka, »pa su Srbi održali položaje, koje su nanovo poseli«.³²⁷ Zadnjeg dana druge deкаде novembra, u rubrici »Srbsko-bolgarska vojska«, u ovom listu su objavljeni ovi telegrafski izveštaji koji zaslužuju pažnju: Beograd, 18. novembra, noću: juče Srbi osvojili Breznik i zaplenili 8 topova, a Izvor su zauzeli na juriš sa 18 utvrđenja, te nakon toga Moravska divizija nastupa ka Sofiji, a glavnina, pod komandom kralja Milana, vodi borbu kod Slivnice; Beograd, 19. novembra: Moravska divizija zauzela Pernik, koji se nalazi između Radomira i Breznika. Vreme slabo, pa su putevi zbog susedne i snega zaskvašeni; Kalafat, 18. novembra: Srbi stoje pred Vidinom na 1,15 časova; Sofija, 19. novembra: »dobrovoljci i redovne čete i dalje dolaze iz Istočne Rumelije i, po odmoru, stupaju u borbu«; Sofija, 19. novembra: »danas su odbijeni mnogi napadi neprijatelja na Slivnicu, a za sutra se očekuje odlučujući boj«; i Bukurešt, 20. novembra: govori se »da su se juče kod Vidina bugarske snage povukle pod pritiskom srpske vojske«.³²⁸ Komentarišući sadržaj telegrafskih izveštaja objavljenih prethodnog dana, koje smo gore naveli, ovaj list je, u broju od 21. novembra, u rubrici »Srbsko-bolgarska vojska«, istakao da prekjucherašnji dan nije doneo preokret, pošto Srbi nisu zauzeli Slivnicu niti, pak, Vidin, jer su naišli na hrabrog i izdržljivog protivnika koji je, što je sasvim na mestu, prikupio glavne snage kod Slivnice. Glavnina srpske vojske je takođe koncentrisana kod Slivnice i, kako su pokazale borbe zadnjih dana, »nikako nije dorasla bugarskim snagama«. Što se tiče izgleda srpske vojske u operacijama koje neposredno predstoje, anonimni autor ovog sastava, sasvim umesno, primećuje: ako glavnina srpskih trupa izdrži pritisak bugarske vojske do pridolaska srpskih kolona od Breznika i Izvora u pozadinu bugarske vojske, »onda Srbi mogu očekivati uspeh«; i ako glavnina srpskih trupa ne odoli pritisku bugarskih jedinica kod Slivnice do pristizanja znatnih pojačanja od Breznika i Izvora, onda je neminovan poraz sveukupne srpske vojske. Rasplet događaja u tom pravcu je na vidiku. Našto upozorava premeštanje srpske Vrhovne komande iz Caribroda u Piroto.³²⁹ Svoje čitaocima su upoznali sa tokom slivničke bitke i organ Pokrajinske vlade za Kranjsku kao i organ domaćih Nemaca, uglavnom, poput ostalih listova koji su tada izlazili u Sloveniji, objavljivanjem telegrafskih izveštaja, više iz srpskih negoli, pak, iz bugarskih izvora. Inače, poraz srpske vojske kod Slivnice priznali su i ovi listovi, ali ne kao odsudan. Jer, u komentarima je prisutna nada da će srpska vojska smoći snage da prebrodi krizu i pređe u uspešnu protivofanzivu.³³⁰

Slovenački listovi su, što se tiče ocene verodostojnosti informacija o događajima na srpsko-bugarskom ratištu predpostavljali bugarske srpskim izvorima. Zbog toga su naročito isticali brojnu i tehničku superiornost srpske nad bugarskom vojskom, u više navrata, prilikom tretiranja pitanja borbene spremnosti vojnih jedinica zaraćenih strana. To je naročito došlo do izražaja prilikom prezentiranja slovenačkoj javnosti, osloncem na bugarske izvorne podatke, cifarskog pregleda obostranog sastava snaga koje su učestvovala u bici kod Slivnice. Tako je, na primer, »Slovenski Narod«, u broju od 19. novembra, u rubrici »Vojna«, naveo da je prvog dana slivničke bitke, tj. 5/17. novembra, »na bugarske položaje kod Slivnice napalo ništa manje nego 30.000 Srba, dok druga srpska odeljenja pokušavaju da Bugare obuhvate«.³³¹ Međutim, narednog dana, u rubrici »Telegrami Slovenskemu Narodu«, u ovom listu je objavljen telegrafski izveštaj iz Sofije od 19. novembra, u kome je navedeno: »Prekjuche su Srbi uveli u borbu 25.000 ljudi sa 6 ili 7 baterija, kojima

³²⁷ Up.: »Ljubljanski List« 264, 265 od 18. i 19. XI 1885.

³²⁸ »Ljubljanski List« 266, 20. XI 1885.

³²⁹ »Ljubljanski List« 267, 21. XI 1885.

³³⁰ Up.: »Laibacher Zeitung« 265, 266, 267, 268 od 19, 20, 21. i 23. XI 1885, str. 2166, 2174, 2182, 2194; »Laibacher Wochenblatt« 277, 28. XI 1885.

³³¹ »Slovenski Narod« 265, 19. XI 1885.

su se Bugari suprotstavili samo sa 15.000 ljudi i 4 baterije, uz naglasak da »neprekidno, pridolaze dobrovoljci i redovne trupe iz Istočne Rumelije, koje se, po neophodno potrebnom odmoru, šalju u borbu protiv neprijatelja«.³³² Identičnu informaciju, odnosno telegrafski izveštaj iz Sofije od 19. novembra sa navedenim odnosom snaga prvog dana slivničke bitke doneo je i organ trščanskih liberala i organ Pokrajinske vlade za Kranjsku, a istog dana kad i organ slovenačkih liberala i organ Pokrajinske vlade za Kranjsku, dok je njegov večernji dodatak istog tog dana taj odnos srpskih i bugarskih snaga prvog dana slivničke bitke objavio u rubrici »Srbsko-bolgarska vojna«, gde je uočljiva razlika u tome što je navedeno da je jačina srpske vojske bila 25.000 ljudi i 7 baterija, a bugarske 14.000 boraca i 4 baterije.³³³ Znatna brojna prednost srpske nad bugarskom vojskom naznačena je i u najvažnijoj monografiji između dva svetska rata kao i po drugom svetskom ratu, izdatoj od Vojnoistorijskog odeljenja bugarske armije. Tamo je naveden sledeći odnos snaga po danima bitke kod Slivnice:

5/17. novembra, Srba: 19 bataljona, 10 eskadrona i 12 baterija, ili oko 20.000 ljudi sa 72 topa; Bugara: 21 bataljon, 5 eskadrona i 40 topova, ili ukupno oko 18.000 ljudi;

6/18. novembra, Srba: 28 bataljona, 11 eskadrona, 16 baterija i 3 pionirske čete, ili ukupno oko 25.000 pušaka, 1300 sabalja i 96 topova; Bugara: 24 bataljona, 8 eskadrona, 4 poljske i 2 planinske baterije, ili oko 20.000 pušaka, 6000 sabalja i 40 topova; i

7/19. novembra, Srba: 32 bataljona (26—27.000 pešaka), 4 eskadrona i 102 topa; Bugara: 26 3/4 bataljona (21—22.000 pešaka), 8 eskadrona i 48 topova.³³⁴ Taj odnos snaga u slivničkoj bici, prema rezultatima istraživanja generala Vladimira Belića, ima drukčiji izgled, jer, kako prvog tako i zadnjeg dana bitke, po njemu, bugarske snage su bile superiornije od srpskih. Po njemu taj odnos snaga dve zaračene strane izgleda ovako:

5/17. novembra, Srba: 11.810 pušaka, 1500 sabalja i 56 topova; Bugara: 19.000 pušaka, 300 sabalja i 36 topova; i

7/19. novembra, Srba: 21.700 pušaka, 1700 sabalja i 68 topova; Bugara: 23.000 pušaka, 800 sabalja i 40 topova.³³⁵

Iz svega navedenog, što se tiče prezentiranja slovenačkoj javnosti podataka o ključnom događaju srpsko-bugarskog rata, tj. o bici kod Slivnice, može se ustanoviti da su slovenački listovi uložili mnogo truda da obaveste svoje čitaoce o najbitnijem što se odnosi na ovaj presudni događaj za ishod srpsko-bugarskog rata, 1885. godine. U tome su, nema sumnje, uspeali. Jer, kada se kritički razmotri, šta su o slivničkoj bici saopštila tadašnja dva najčitanija dnevna slovenačka lista, »Slovenski Narod« i »Slovenec«, rezultira kao neminovna konkluzija to, da je slovenačka javnost o najvažnijim zbivanjima, što se tiče pomenute bitke, bila blagovremeno i verodostojno obavestavana o najvažnijim događajima, koji su činili bitne komponente same bitke. Naime, Slovenci su informisani da je tok bitke, mahom, svakog dana započinjao napadom srpskih trupa na desno ili, pak, levo krilo bugarske vojske kod Slivnice, koga su bugarske jedinice odbijale i potom prelazile u protivnapad, uspevajući da potisnu protivnika i nanesu mu teške gubitke u živoj sili i vatrenim sredstvima. Tu nije bilo detaljisanja, što je razumljivo, jer se radi o objavljivanju kratkih telegrafskih izveštaja i sažetih komentara na njih, u kojima je isticano zaista najvažnije: vreme i mesto otpočinjanja borbe, njen tok i ishod. Pada u oči to, da smo koristili podatke iz svih ondašnjih listova koji su izlazili na slovenačkoj etničkoj teritoriji, a koji se odnose na tok trodnevne slivničke bitke. Do toga je došlo otuda, što je svaki od njih ponešto doneo što drugi nije, pa nam je to na-

³³² »Slovenski Narod« 266, 20. XI 1885.

³³³ Up.: »Edinost« 93, 21. XI 1885; »Laibacher Zeitung« 266, 20. XI 1885, str. 2174; »Ljubljanski List« 266, 20. XI 1885.

³³⁴ Up.: Ščab na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-bolgarskata vojna 1885 god. . . . , str. 375—376, 466—468; J. Mitev, Istorija na Srbsko-bolgarskata vojna 1885 . . . , str. 231, 251, 263.

³³⁵ V. Belić, Slivnička bitka (5, 6 i 7/11 1885), Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, IV knjiga, Zagreb, 1929, str. 181.

metalo potrebu da postupimo na izložen način, kako bi se dobila što celovitija slika o tom, svakako, najvažnijem događaju iz srpsko-bugarskog rata 1885. godine. Iako su izveštaji o bici kod Slivnice, objavljeni u slovenačkim listovima, bili kratki, a poneki po sadržaju šturi i uopšteni, slovenačka javnost je, ipak, i iz onog što joj je saopšteno, pravilno shvatila da se radi o bici, od čijeg će ishoda zavisiti dalji tok rata, tj. da će ona zaraćena strana koja bude poražena u slivničkoj bici izgubiti rat.

Posle bitke kod Slivnice, na sastanku Ratnog saveta Zapadnog korpusa bugarske vojske odlučeno je, da se na slivničkim položajima desno krilo i centar povuku na pogodnije položaje, a levo krilo ostane gde je i bilo i da jedinice budu spremne za odbijanje eventualnog ponovnog napada srpske vojske. Međutim, srpska Vrhovna komanda, zahvaćena panikom zbog iznenadnog napada, 7 (19)/8 (20) novembra, bugarskog odreda, pod komandom kapetana Kostadina Panice, na krajnje levo krilo srpske vojske kod sela Ržane, seli se iz Pirota u Belu Palanku, u zoru, 8/20. novembra, i tog dana izdaje divizijama, prvo u 3 sata, a potom u 13,30 sati, naređenje da se povuku ka Pirotu sem Moravske divizije, koja je trebala ostati kod Trna. Ali, po dobijanju izveštaja da se bugarske snage ne kreću od Slivnice, tog istog dana, u 21 sat, srpska Vrhovna komanda naredila je Drinskoj diviziji da se vrati na stare položaje, Šumadijskoj da posedne visove desno od dragomanskog tesnaca, a Moravskoj diviziji da posedne položaje kod Trna. Srpska Vrhovna komanda se 9/21. novembra vratila u Piroto. Istog dana, uveče, srpska vojska je izbila na liniju selo Berende-selo Kalotina-selo Vrabča-Trn. U međuvremenu je bugarska Vrhovna komanda uputila izviđačka konjička odeljenja ka Brezniku i Caribrodu. Ona je, po dobijanju izveštaja da se srpske snage povlače, uputila pešadijske delove koji su uspostavili kontakt sa srpskim trupama. Bugarska kolona, jačine oko 5 bataljona i 2 baterije, otpočela je nastupati na glavnom pravcu: Dragoman—Caribrod, 10/22. novembra oko 9 sati, i sukobila se u rejonu dragomanskog tesnaca sa prednjim delovima Šumadijske, Dunavske i Drinske divizije i uspela, uz pomoć novodošlih pojačanja, da potisne srpske snage i posedne liniju selo Dragoman-selo Čorul. Objedinjene četiri divizije na nišavskom pravcu u Nišavsku vojsku, pod komandom pukovnika Petra Todorovića, povučene su, noću, 10 (22)/11 (23) novembra, na granicu, zapadno od Caribroda, sa ovim rasporedom: Moravska divizija južno od sela Sukova, Drinska na levoj obali Sukovske reke, Šumadijska na desnoj obali Nišave, dok je Dunavska obrazovala rezervu iza Šumadijske divizije. U međuvremenu se kralj Milan obratio velesilama s molbom da insistiraju na obustavljanju neprijateljstava između srpske i bugarske vojske. Bugarska konjička izviđačka kolona izbila je dolinom Lukavice, 11/23. novembra, oko 15 sati, pred Caribrod. Protiv srpske Nišavske vojske, jačine 32 bataljona, 19 baterija i 12 eskadrona, Bugari su pred Caribrodom grupisali 15 bataljona, 4 baterije i 6 eskadrona, pa su, 11/23. novembra, napali na isturene položaje Dunavske divizije na Oštrom vrhu i Babinoj glavi s fronta i bokova, prinudivši srpske delove da se povuku na Goli rt i na visove zapadno od sela Petrlaša. To je dovelo do toga, da je 12. puk Šumadijske divizije ostao usamljen na Neškovom visu. Dobivši tokom noći kao pojačanje 8 bataljona, 8 topova i eskadron konjice, bugarske snage su, 12/24. novembra, izvršile koncentričan napad na 12. puk srpske vojske na Neškovom visu. Puk je pružio veoma snažan otpor i tek se, po padu mraka, povukao ka Pirotu. Tog istog dana, bugarske snage su ponovo zauzele selo Ržanu, Breznik i Trn. Sile Trojecarskog saveza predložile su obustavu vatre, što je kralj Milan prihvatio, pa se Nišavska vojska povukla u rejon Pirota, ostavivši na granici samo jače predstraže. To se nije smelo učiniti pre nego što bugarska Vrhovna komanda prihvati predlog za obustavljanje neprijateljstava, budući da je takvim postupkom Piroto ostao nezaštićen. Bugarski knez, Alexander Battenberg, predlog velikih sila za obustavljanje neprijateljstava nije htio prihvatiti, već je pripremao napad na Piroto. U cilju odbrane Pirota, Nišavska vojska je posela položaje od sela Gradašnice preko Berilovca, Izvora i Rasnice snagama Šumadijske, Dunavske i Drinske divizije. Bugarski Zapadni korpus, po izvršenoj artiljerijskoj pripremi, napao je, 14/26. no-

vembra, u 9 sati, jedinice Nišavske vojske i, nakon žestoke borbe, uspeo u 19 sati da zauzme Pirota. U to vreme je potpaljen municijski magacin u pirotskom gradu, pa su se bugarske snage povukle istočno od Pirota i tu prenoćile. Narednog dana, 15/27. novembra, pre zore u Pirota je prodrio jedan puk bugarske vojske a potom i odred kapetana Kostadina Panice. No, ove bugarske snage su proterane od dva bataljona srpske vojske pre podne. Popodne borba je nastavljena bez prekida, pa su jake bugarske snage, posle žestokog otpora delova srpske vojske, uspele da, krajem dana, zauzmu visove zapadno od Pirota, ali i da budu zaustavljene pred položajima sela Kostur—Suvodol—visovi zapadno od sela Temske. Nakon energične intervencije Austro-Ugarske preko svog poslanika u Beogradu, grofa Rudolfa Khevenhüllera, i Bugarska je 16/28. novembra 1885. obustavila neprijateljstva, pa je, faktično, tim aktom bio srpsko-bugarski rat 1885. završen.³³⁶

Koliko smo mogli uočiti, obostranim borbenim dejstvima na srpsko-bugarskom ratistu, koja su usledila posle slivničke bitke, odnosno u kratkotrajnoj završnoj fazi rata, slovenački listovi nisu dali, ni izdaleka, toliko prostora kao početnim operacijama i borbama tokom odlučujuće, tj. bitke kod Slivnice. Do toga je, verovatno, došlo otuda, što je vladalo uverenje da je pomenutom bitkom rešeno sve i što borbena dejstva, do prekida neprijateljstva, ni po intenzitetu niti, pak, po angažovanju snaga, nisu, ni izdaleka, mogla da se mere sa onima iz trodnevne slivničke bitke. Niže navedeno, kako mislimo, neće osporiti ovu tvrdnju. Organ slovenačkih liberala je, u broju od 23. novembra, u rubrici »Vojna«, istakao kako se vojske zaraćenih strana »pripremaju za nove bojeve«, a u rubrici »Telegrami 'Slovenskemu Narodu'«, objavio je telegrafski izveštaj iz Sofije od 23. novembra, što su istog dana učinili »Slovenec« i »Ljubljanski List«, u kome je navedeno: da su bugarske snage posele Dragoman i Breznik i da je jedno bugarsko odeljenje izbilo na srpsku granicu,³³⁷ dok je, kao komentar gornjeg, u narednom broju ovog lista, u rubrici »Vojna«, navedeno ovo: »Iz svih izveštaja se očituje, da Srbima ide sve naopako. Glavni deo srpske vojske, kojim komanduje kralj, razbijen je i više nije u stanju pružiti otpor. Bugari su već u Caribrodu, odakle Pirota nije daleko. U Pirotu je dosada boravila srpska Vrhovna komanda, odakle će se morati odmah povući, jer će Bugari, ako ne danas a ono sigurno sutra, biti na srpskoj zemlji.«³³⁸ Dalje je u ovom listu, u broju od 25. novembra, u rubrici »Vojna«, kratko rečeno da se srpska vojska i dalje povlači, a narednog dana, u istoj rubrici, naglašeno je kako je bugarska vojska u slivničkoj bici priređivala neprijateljskim snagama iznenađenja napadom manjim delovima noću na njihova krila i bokove kao i na pozadinske delove, završavajući svoje napade često jurišem sa bajonetima na puškama, čemu srpske trupe nisu bile vične, pa tom vidu borbe nisu mogle uspešno parirati,³³⁹ dok je u istoj rubrici, u broju od 27. novembra organa slovenačkih liberala, rečeno ovo: da je kralj Milan prihvatio apel sila Trojecarskog saveza za obustavu vatre i naredio svojim trupama da prekinu borbena dejstva; da bugarske snage ne žele da obustave vatru, jer nameravaju da zauzmu Pirota, »ako ga već dosad nisu zauzele«; da snage generala Milojka Lešjanina i dalje opsedaju Vidin pošto, verovatno, još nisu dobile naređenje o obustavi neprijateljstva; i da bugarski knez neće pristati na prekid vatre sve dotle

³³⁶ Opširnije o obostranim borbenim dejstvima od završetka slivničke bitke do obustave neprijateljstva, v.: St. Grujić, op. cit., str. 90—116; A. Benderev, op. cit., str. 346—466; C. Regenspurky, op. cit., str. 158—166; H. Kunz, op. cit., str. 90—135; Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. druga: od Slivnice do Pirota, ... str. 824—1254, 1282—1355; J. Venediktov, op. cit., str. 197—382; Ščah na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 god. ... str. 515—756; S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX, ... str. 285—301; J. Mitev, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 ... str. 289—419.

³³⁷ O čemu doslovno na rečenom mestu stoji ovo zabeleženo: »Sofija, 23. novembra. Srbska vojska umika se neprestano nazaj. Samo proti Solinci postavljeni oddelek je še ostal. Breznik in Dragoman zasele so bolgarske čete brez boja. Jeden oddelek Bolgarov prodri je črez Caribrod do srbske meje. Verjetno je, da odrine bolgarska vojska naprej« (up.: »Slovenski Narod« 268, 23. XI 1885; »Slovenec« 268, 23. XI 1885; »Ljubljanski List« 268, 23. XI 1885).

³³⁸ Up.: »Slovenski Narod« 268, 269 od 23. i 24. XI 1885.

³³⁹ Što, uz druge prednosti borbenog morala bugarske nad srpskom vojskom, naročito ističu u svojim delima Carl Regenspurky i Hermann Kunz (up.: C. Regenspurky, op. cit., str. 85—87; H. Kunz, op. cit., str. 14—19, 86—89).

dok sve srpske jedinice ne napuste bugarsku teritoriju.³⁴⁰ Dan po zauzeću Pirota od bugarskih snaga, tj. u broju od 28. novembra, u rubrici »Telegrami Slovenskemu Narodu«, objavio je najčitaniji slovenački list telegrafski izveštaj iz Sofije od 28. novembra, koga su, istog dana, saopštili »Slovenec«, u rubrici »Telegrami«, i »Ljubljanski List«, u rubrici »Telegrami Ljubljanskemu Listu«, a takođe i »Edinost«, u broju od 2. decembra, koji se odnosi na pirotski boj. Tamo je, nakon naglasaka da glavnina bugarske vojske nije ušla u Piro, »bojeći se eksplozije«, već nekoliko bataljona i da je srpska vojska potisnuta 12 km daleko od Pirota prema Beloj Palanci, istaknuto kako je »boj kod Pirota otpočeo 15/27. novembra u 7 sati izjutra,³⁴¹ napadom glavnine bugarske vojske na četiri srpske divizije«. Srbi su prvo napustili uzvišenje levo od Pirota, a potom u 15 sati i uzvišenja desno od ovog grada. »Borba je vođena do 15 sati, kada je bugarska vojska ovladala nekim položajima prema Nišu. U Pirotu su bile dve eksplozije, pa vlada bojazan da je grad miniran.«³⁴² Drugog dana pirotskog boja, tj. u broju od 27. novembra, organ slovenačkih liberala objavio je dosta dug sastav, u rubrici »Vojna«, u kome je poentirana misao kako su Mađari i kralj Milan glavni krivci što je srpski narod posle izgubljenog rata sa susjednim bugarskim narodom doveden u veoma težak položaj. Taj sastav, radi toga što je indirektno upućen protiv zvanične austrougarske imperijalističke i antijugoslovenske politike, kako mislimo, zaslužuje da ga pobliže upoznamo. Komparirajući antijugoslovensku politiku Mađara iz vremena prvog srpsko-turskog rata, 1876—1877, i srpsko-bugarskog rata od 1885, nepoznati autor ovog sastava naglasio je da su Mađari pre devet godina, radujući se pobjedi turske nad srpskom vojskom u odlučujućoj bici kod Djunisa, 17/29. oktobra 1876, poslali glavnokomandujućem turskih snaga, Abdul Kerim Nadir-paši, počasnu sablju na poklon,³⁴³ a »ove godine, kada je ministar spoljnih poslova, grof Kalnoky, u ugarskim delegacijama saopštio da je Srbija objavila Bugarskoj rat, Mađari su oduševljeno uzvikivali 'eljen!'«³⁴⁴ U nastavku ovog sastava je rečeno, da su Mađari imali »dovolj povoda, z eljen-klici pozdravljati vojno mej bratskima narodom, mej Srbi in Bolgari. Z okupacijom Bosne in Hercegovine potisnili so bili klin med Jugoslovane in ta vojna med Bolgari in Srbi je obetala, da se ta klin še razširi in povekša, kajti madjarski politiki bili so preverjeni, da bodo dobro oboroženi in izvežbani Srbi lahko zmagali in da se bode s tem madjarski upliv, ki je mlado srbsko kraljevino že zapel v svoje mreže, razširil do Sofijec.«³⁴⁵ Međutim, umesto pobjede, istaknuto je u ovom sastavu, srpska vojska je

³⁴⁰ Up.: »Slovenski Narod« 270, 271, 272 od 25, 26. i 27. XI 1885.

³⁴¹ što nije tačno. Faktički, kako smo već u uvodnom delu ovog poglavlja rekli, borba za grad Piro, što je otpočela artiljerijskom pripremom bugarskih snaga, 14/26. novembra, u 8,30 sati, a pola sata docnije Bugari su duž celog fronta otvorili pušcanu i topovsku vatru. Borba je trajala do 19 sati, kada su bugarske jedinice ovladale gradom. U to vreme je potpaljen municijiski magacin u pirotskom gradu, pa je bugarska vojska napustila grad i povukla se istočno od njega, gde je i prenoćila. Pred zor, 15/27. novembra, u Piro, je, uz slab otpor manjih delova srpske vojske, ušao jedan puk i jedan odred bugarske armije, koji su u podne proterani od srpskih snaga. Borba je nastavljena, pa su, krajem dana, jake bugarske snage uspele da zauzmu Piro i visove zapadno od njega (up.: A. Benderev, op. cit., str. 364—415; Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. druga: od Slivnice do Pirota . . ., str. 1077—1203; J. Mitev, Istorija na Srpsko-bugarska vojna 1885 . . ., str. 323—349).

³⁴² Up.: »Slovenski Narod« 273, 28. XI 1885; »Slovenec« 273, 28. XI 1885; »Ljubljanski List« 273, 28. XI 1885; »Edinost« 96, 2. XII 1885.

³⁴³ što nije tačno. Radi se o sablji, koju je delegacija mađarskih studenata iz Budimpešte darovala glavnom komandantu turske vojske u prvom srpsko-turskom ratu, 1876—1877, Abdul Kerim Nadir-paši, 13. januara 1877, kao »dem Sieger von Djunis«, prilikom svog boravka u Carigradu od 12. do 23. januara 1877. Moritz B. Zimmermann je toj poseti delegacije mađarskih studenata turskoj prestonici posvetio dosta prostora. Naglašava, da su pomenutoga dana mađarski studenti svečano predali sablju slavnom turskom vojskovođi kao »Unterpfand der ewigen Freundschaft zwischen Ungarn und der Türkei«. Abdul Kerim Nadir-paša se darodavcima toplo zahvalio (M. B. Zimmermann, Illustrierte Geschichte des orientalischen Krieges von 1876—1878, Wien—Pest—Leipzig, 1878, str. 520—523).

³⁴⁴ Na dan proglasa rata, 2/14. novembra 1885, u mađarskoj delegaciji se raspravljalo o izveštaju odbora za spoljne poslove. Tad je od nekih poslanika napadnut ministar spoljnih poslova, grof Gustav Kalnoky, što je, zalažući se za status quo zajedno sa Rusijom, otudio od Austro-Ugarske Srbiju i Bugarsku. Tad je odborski izvestilac, dr Falk, izjavio: »Sa uspostavljanjem status quo, uostalom, već je svršeno; od toga neće biti ništa, jer, kako doznajem, kralj Milan je jutros prešao granicu«. Ta vest je sa oduševljenjem i uz uzvike »Eljen« prihvaćena u mađarskoj delegaciji. Na taj način, grof Gustav Kalnoky ostao je na položaju ministra spoljnih poslova, jer je, u poslednjem trenutku, prestao uzdržavati Srbiju da ne stupi u rat. Pored toga, blagodarci podršci Mađara, rat Srbije protiv Bugarske dobio je određen politički značaj (S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sa- brana dela Slobodana Jovanovića, IV . . ., str. 151—153).

³⁴⁵ »Slovenski Narod« 272, 27. XI 1885. — Mađari su nastojali da njihova država na Balkanskom poluostrvu, poput Engleske, ništa za sebe ne traži, kako bi Rusiji izbili adute iz ruku da tamo zahteva što za sebe. Takom politikom bi se štitila samostalnost balkanskih država, kako bi one uspele da se efi-

pretrpela težak poraz i sada Mađari više ne kuju u zvezde kralja Milana, već nastoje da, i bez njega, očuvaju svoj dominantan uticaj u Beogradu.³⁴⁶ No, to će biti teško, jer je poznato da su Mađari podstrekavali kralja Milana na rat i uspeali da ga sklone na objavu rata susednoj slovenskoj državi. Dosadnji tok rata je bio nesrećan po srpski narod, te zbog toga sada u Beogradu »svi proklinju mađarski uticaj, jer od svih blistavih obećanja nijedno se nije ispunilo, a umesto uobražene slave, Srbija stene pod teretom nesrećnog rata i mora podnositi sav užas i žalost koji proističu iz krvavih poraza».³⁴⁷

Osim već navedenog sadržaja telegrafskog izveštaja iz Sofije od 22. novembra o povlačenju srpskih snaga i posedanju Dragomana i Breznika od strane bugarske vojske, »Slovenec« je, u rubrici »Telegrami«, u broju od 23. novembra, objavio telegrafski izveštaj iz Sofije od 21. novembra, u kome je navedeno da je »po zadnjem boju kod Slivnice velika dragomanska cesta opet u posedu bugarske vojske«, a dan docnije, u istoj rubrici, kao važnije, navedeno je: Beč, 23. novembra: jedinice srpske vojske su se grupisale i nameravaju obnoviti ofanzivu; Slivnica, 23. novembra: ceo dan je na dragomanskim visovima »puška pucala«, odakle su Bugari, »jurišem s bajonetom«, Srbe proterali i tamo prenoćili; Sofija, 24. novembra: »bugarske jedinice su prenoćile na položajima s kojih su Srbi proterani, a danas su protivnika gonile i po podne zauzele Caribrod«.³⁴⁸ U rubrici »Z balkanskoga bojišča«, u ovom listu, u broju od 25. novembra, izražena je bojazan da srpske snage ponovo otpočnu sa ofanzivom, što ne bi umanjilo njihov poraz u slivničkoj bici,³⁴⁹ a u rubrici »Telegrami« stoji, kao najvažnije, ovo: Sofija, 24. novembra: »knez depešom iz Caribroda od 24. novembra javlja vladi da je u 16 sati, tog dana, neprijatelj napao na centar bugarske vojske, ali je odbijen i nazad potisnut, pa su bugarski prednji delovi već izbili na granicu, a Srbi su se povukli iz Trna«.³⁵⁰ Dalje je u ovom listu, u rubrici »Telegrami«, u broju od 26. novembra, navedeno: Niš, 26. novembra: pod uplivom velesila naredeno je juče uveče komandantima srpske vojske da obustave vatru i o tome obaveste nadležne starešine bugarskih oružanih snaga, pa se je »potom srpska vojska prikupila oko Pirota, ostavivši na svojim ranijim položajima samo straže«; Caribrod, 24. novembra, uveče: knez se naselio u Caribrodu u kući u kojoj je kralj Milan boravio. »Nema više nijednog Srbina na bugarskoj teritoriji. Bugarska armija

kasno odupru prodoru Rusije ka turskoj prestonici. Da bi se takva politika realizovala, trebalo je za držati Srbiju još čvršće vezanu uz Habsburšku Monarhiju. To se može postići, naglašavalo se u Budimpešti, jedino ako se Srbiji da naknada za sjedinjenje Bugarske i Istočne Rumelije (S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV ... str. 89—93).

³⁴⁶ Očigledno je da se aludira na nameru kralja Milana da abdicira zbog poraza srpske vojske u ratu protiv Bugarske. O tome je bila obavještena slovenačka javnost. »Slovenec« je, u broju od 25. novembra, u rubrici »Telegrami«, objavio telegrafski izveštaj iz Beograda od 25. novembra, u kome je rečeno da »Times«, iz srpskog izvora, saznaje da će se kralj Milan odreći prestola i otići u Francusku i da će kraljica Natalija vladati zemljom do punoletstva kraljevog sina, Aleksandra Obrenovića, a dva dana docnije, u istoj rubrici, objavljen je telegrafski izveštaj iz Beča od 26. novembra, u kome stoji, da srpski poslanik u Beču tvrdi kako nije poznato »da bi kralj Milan zaista nameravao odreći se prestola i otići iz zemlje« (up.: »Slovenec« 270, 272 od 25. i 27. XI 1885). — Telegrafska saopštenja o nameri kralja Milana da abdicira i demanti objavili su »Ljubljanski List«, u broju od 25. i 26. novembra, »Edinost« 95, 28. XI 1885; »Laibacher Zeitung«, u broju od 26. i 27. novembra (up.: »Ljubljanski List« 270, 271 od 25. i 26. XI 1885; »Edinost« 95, 28. XI 1885; »Laibacher Zeitung« 271, 272 od 26. i 27. XI 1885, str. 2218, 2226). — Kralj Milan je posle predloga Trojcarskog saveza da se obustave neprijateljstva na srpsko-bugarskom ratištu, napustio vojsku i otišao u Niš, 13/25. novembra, rešen da nastavi put za Beograd i sa ženom i detetom pobegne iz zemlje. Radilo se o nameri ostavke cele dinastije Obrenovića. U Beogradu je održana sednica vlade, 14/26. novembra, kojom prilikom je rešeno da članovi vlade ne idu u Niš, kao ni kraljica, već dva ministra: Vukašin Petrović, ministar finansija, i Dragomir Rajović, ministar narodne privrede. Ova dvojica ministara i predsednik vlade, Milutin Garašanin, na sastanku sa vladarom, 15/27. novembra, u Nišu, uspeali su da nagovore kralja da povuče ostavku, ministar vojni, Jovan Petrović, imao je biti razrešen, a za novog načelnika Vrhovnog štaba postavljen je general Đura Horvatović. Kraljica Natalija, koja se jedno vreme zanosila mišlju da bude regentkinja, Austro-Ugarska i Milutin Garašanin najviše su doprineli da je kralj Milan zadržan na prestolu (up.: Dr V. Dorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata, knj. druga: od Slivnice do Pirota ... str. 1256—1275; S. Jovanović, Naprednjački pad, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ... str. 315—323; V. J. Vučković, op. cit., str. 50—51).

³⁴⁷ »Slovenski Narod« 272, 27. XI 1885.

³⁴⁸ Up.: »Slovenec« 268, 269 od 23. i 24. XI 1885.

³⁴⁹ O čemu je, na navedenom mestu, rečeno ovo: »Če se ne bodo druge velesile Srbiji po robu postavile, se bodo Srbi še enkrat obrnili proti Sofiji, ktere se polastiti so se zakleli. Toda naj le gredó, če jo tudi vzamejo (saj obdržali je ne bodo), kajti Slivnice jim nihče več ne odvzame in naj bi se tudi dve Sofji polastili, le ne zbríšejo. Cesar je Milan iskal, to je pri Slivnici našel. Kar je bil Sedan za Napoleona, to zna postati Slivnica za Milana« (»Slovenec« 270, 25. XI 1885).

³⁵⁰ »Slovenec« 270, 25. XI 1885.

stoji na 2 do 3 km udaljena od granice i sprema se da ju pređe.³⁵¹ U istoj rubrici, narednog dana, u ovom listu je navedeno: Sofija, 27. novembra: juče je bio boj 5 km pred Pirotom, gde je veći deo srpske armije prikupljen na visovima nad ovim gradom. »Nakon tri časa borbe, Bugari su osvojili položaje levo od Pirota. Noć je boj prekinula«; Sofija, 27. novembra: bugarska vlada nije dala odgovor vesilima u vezi njihovog predloga za obustavu neprijateljstava, jer su kod Vidina srpske snage još na bugarskom zemljištu. »Bugarska armija je na putu za Pirot.«³⁵² Kako smo naveli, »Slovenec« je, u broju od 28. novembra, objavio identično telegrafsko saopštenje iz bugarskog izvora, kao i »Slovenski Narod« što je učinio, tog istog dana, o porazu srpske vojske drugog dana boja kod Pirota, 15/27. novembra, o čemu smo najneophodnije rekli. U smislu komentara, u ovom broju organa slovenačkih klerikalaca rečeno je, da bugarske vojne vlasti nisu prihvatile predlog srpskog kralja o obustavljanju neprijateljstava, jer je bio šifrovan, pa »je to jedan od uzroka jučerašnjeg poraza srpske vojske kod Pirota i, nadati se je, da je to poslednja lavorika, koju su Bugari u pobedonosni venac svog junaštva upleli«. Ovaj list je, u broju od 2. decembra, istakao da su se srpske snage u boju kod Pirota znatno bolje borile negoli, pak, na bugarskoj teritoriji, a organ slovenačkih liberala je, dva dana ranije, istakao da su Bugari, »nakon teške borbe«, uspeali da zauzmu Pirot.³⁵³

Ostali slovenački listovi, kao i dva koja su izlazila na nemačkom jeziku, obavestili su svoje čitaoce u granicama svojih mogućnosti o povlačenju srpskih snaga posle poraza u bici kod Slivnice prema srpsko-bugarskoj granici i njihovom porazu u borbama kod Dragomana, 10/22. Caribroda, 11/23. i kod Pirota, 14/26. i 15/27. novembra 1885. »Edinost«, »Soča« i »Slovenski Gospodar« su pozdravili pobeđe bugarske vojske i isticali da su bugarski vojnici bili inspirisani gotovošću da se bespoštedno bore na svojoj zemlji protiv agresora. »Novice«, »Ljubljanski List«, »Laibacher Zeitung« i »Laibacher Wochenblatt« obavestili su svoje čitaoce o porazima srpske vojske, ali bez isticanja hrabrosti bugarskih vojnika i opravdanosti rata koga su vodili, već su naglašavali totalnu nesposobnost srpske Vrhovne komande, na čelu sa kraljem Milanom, da rukovodi operacijama svojih snaga, što je neminovno dovelo do njihovih poraza.³⁵⁴

Na predlog Porte bugarskom knezu da obustavi neprijateljstava, 9/21. novembra, on je narednog dana odgovorio, da se prvo mora bugarska teritorija očistiti od srpskih trupa i preneti borba na srpsko zemljište. Radi toga su sile Trojcarskog saveza predložile srpskom kralju i bugarskom knezu prekid neprijateljstava, 12/24. novembra, što je srpski vladar prihvatio, dok je bugarska vlada odgovorila, 14/26. novembra, da bez odobrenja kneza, koji je na bojištu, ne može predlog prihvatiti,³⁵⁵ što je nametalo potrebu vršenja pritiska na bugarskog kneza. Situacija u Srbiji za Austro-Ugarsku, kojoj je bilo u interesu da kralj Milan ostane na prestolu i Srbija naslonjena na Monarhiju, postajala je sve više zabrinjavajuća. Bojeći se nastavljanja

³⁵¹ »Slovenec« 271, 26. XI 1885.

³⁵² »Slovenec« 272, 27. XI 1885.

³⁵³ Up.: »Slovenec« 273, 276 od 28. XI i 2. XII 1885; »Slovenski Narod« 274, 30. XI 1885. — Na inicijativu Rusije, koja se bojala poraza bugarske vojske, sile Trojcarskog saveza predložile su zaraćenim stranama prekid neprijateljstava, 12/24. novembra, što je kralj Milan odmah prihvatio, ne čekajući da to učini i druga zaraćena strana. Srpskim trupama je naređeno ne samo da obustave neprijateljstava već i to, da se povuku s pograničnih položaja i koncentrišu se »nad Pirotom«, a da se na pograničnim položajima ostave slabi delovi. Prema tome, faktički Pirot su branile samo predstraže od bugarskih snaga, koje su nastupale ka ovom gradu. Neprijateljstava nipošto nije trebalo obustaviti pre nego što to učini i druga strana. Pa i pored toga, znatno nadmoćnijim bugarskim trupama, u dvodnevnom boju, pružen je snažan otpor (S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 292—297).

³⁵⁴ Up.: »Edinost« 95, 96 od 28. XI i 2. XII 1885; »Soča« 48, 49 od 27. XI i 4. XII 1885; »Slovenski Gospodar« 48, 49 od 26. XI i 3. XII 1885, str. 385, 389—390; »Novice« 47, 48 od 25. XI i 2. XII 1885, str. 380, 388; »Ljubljanski List« 268, 269, 270, 271, 272, 273 od 23, 24, 25, 26, 27. i 28. XI 1885; »Laibacher Zeitung« 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274 od 23, 24, 25, 26, 27, 28. i 30. XI 1885, str. 2194, 2202, 2210, 2218, 2226, 2234, 2246; »Laibacher Wochenblatt« 277, 28. XI 1885.

³⁵⁵ o čemu je slovenačka javnost bila blagovremeno upoznata, jer su je o tome obavestili njeni listovi (up.: »Slovenski Narod« 271, 272, 273 od 26, 27. i 28. XI 1885; »Slovenec« 271, 272, 273 od 26, 27. i 28. XI 1885; »Edinost« 96, 2. XII 1885; »Soča« 48, 27. XI 1885; »Slovenski Gospodar« 48, 26. XI 1885, str. 384—385; »Novice« 48, 2. XII 1885, str. 388; »Ljubljanski List« 271, 272, 273 od 26, 27. i 28. XI 1885; »Laibacher Zeitung« 271, 272, 273 od 26, 27. i 28. XI 1885, str. 2216, 2224—2225, 2234; »Laibacher Wochenblatt« 277, 28. XI 1885).

nadiranja bugarske vojske prema Nišu i rasula srpskih snaga, bečka vlada je naredila svom poslaniku u Beogradu, grofu Rudolfu Khevenhülleru, da odmah stupi u kontakt sa bugarskim knezom i privoli ga na obustavu neprijateljstava. On je prispeo u Pirod pre podne, 16/28. novembra. Skoro jedan sat trajao je razgovor između bugarskog kneza i austrougarskog poslanika. Bugarski vladar nije odmah pristao na prekid vatre, težeći da zauzme i Niš, te tako, sa uverljivo pobedonosnim završetkom rata sa Srbijom, obezbedi ujedinjenje Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom. Radi toga je grof Rudolf Khevenhüller istupio znatno energičnije i svom sagovorniku rekao da njegovo držanje može navesti Austro-Ugarsku da prema njemu istupi neprijateljski, što je značilo akciju austrougarske vojske, kojoj bi sledila ruska okupacija Bugarske. Nakon toga, po kratkoj konsultaciji sa svojim oficirima, bugarski knez je izjavio da »pristaje na primirje«.³⁵⁶

Sudeći po pisanju slovenačkih listova, Slovenci su pozdravili obustavu neprijateljstava između srpske i bugarske vojske. Organ slovenačkih liberala je, u rubrici »Vojna«, u broju od 28. novembra, istakao da bugarski knez namerava na srpskoj teritoriji »sklopiti mir« pod uslovom da se povuku srpske snage sa područja Vidina. Naročito je istaknuto, kako »Bugari ne mogu akceptirati primirje, već samo mir. To iz razloga, što bi verolomni Srbi, nakon otpuštanja i slanja kući istočnorumelijske milicije, iskoristili priliku i, po isteku primirja, bili u stanju da opet napadnu«.³⁵⁷ Dva dana docnije, organ slovenačkih liberala objavio je važan uvodnik s naslovom »Primirje«, u kome je izraženo nezadovoljstvo što je Austro-Ugarska intervenisala u korist Srbije, iako je obustava neprijateljstava prihvaćena sa punim odobravanjem. Nakon naglaska da je u Sofiju, 28. novembra, u 21 sat, prispela depeša od kneza, u kojoj je naveo kako je izdao naređenje o obustavljanju neprijateljstava, pošto je grof Rudolf Khevenhüller, po nalogu austrijskog cara, izjavio da će austrougarske snage doći u pomoć Srbima »ako idemo dalje«, kao i podvlačenja da se je posebno Austro-Ugarska svesrdno zauzela za Srbiju »kao i Turska«, nepoznati autor ovog uvodnika naročito je podvukao prihvatanje primirja.³⁵⁸ Dan iza toga, tj. u broju od 1. decembra, objavio je ovaj list članak s naslovom »Dogodki na poluotoku balkanskom«, u kome je, uz odobravanje, navedeno da se Rusija ljuti na Austro-Ugarsku što se otvoreno eksponirala kao zaštitnica Srbije. Kao najvažnije, istaknuto je »kako su ruski listovi veoma nezadovoljni što se je Austro-Ugarska zauzela za Srbe«. Dalje je navedeno mišljenje, u to vreme vodećeg reakcionarnog ruskog dnevnog lista, koji je propovedao velikodržavni šovinizam i antisemitizam, »Novoe Vremja«, prema kome »će se možda pokvariti sloga među silama Trojecarskog saveza, jer kralj Milan je u stanju da iskoristi primirje za to, da bi se pripremio za rat«. Istaknuto je, kao važno, i to, da je ruski general Mihail Černjajev vratio kralju Milanu orden Takovskog krsta i u propratnom pismu izjavio, »da je iz ljubavi prema slovenstvu uzeo učešće u ratu 1876, pa mu, upravo, ta ljubav ne dozvoljava nositi odlikovanja kralja Milana, koji bratoubilački postupa sa Bugarima, od kojih se je 1876. godine na hiljade borilo u redovima srpske vojske protiv zajedničkog neprijatelja. Veći broj ruskih oficira misli isto uraditi što i Černjajev«.³⁵⁹

³⁵⁶ Opširnije o misiji austrougarskog poslanika u Beogradu kod bugarskog kneza, v.: S. Jovanović, *Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića*, knj. treća, *Sabrana dela Slobodana Jovanovića*, IX, ... str. 293—295, 297—299; V. J. Vučković, op. cit., str. 49—54; J. Mitev, *Istorija na Srpsko-bugarskata vojna 1885*, ... str. 421—425.

³⁵⁷ »Slovenski Narod« 273, 28. XI 1885.

³⁵⁸ O tome, u drugom delu ovog uvodnika, doslovno stoji zabeleženo ovo: »Z dna srca pozdravljam premirje, ki je ustavilo nenaravni boj, akoravno pri tem pogrešamo politične pravičnosti. Kje so bile takrat velevlasti, ko je Srbija brez vsacega uzroka napovedala vojno in prekoračivši mejo napadla ne-pripravljene Bolgare? Nihče takrat niti ganil ni in apatično so gledale vlasti, kako so Srbi dan za dne-vom Bolgare potiskali nazaj, dokler neso utrdbe pri Slivnici in v naglici dohitevši rumelijski batalijoni zastavili napadovalec pota. Ko so pa Bolgari prekoračili srbsko mejo in po hudem boji zajeli mesto Pirod, oglasili sta se hkrati dve vlasti tepenim Srbom na korist in premirje se je moralo skleniti. Kakor rečeno, veseli smo premirja, nikakor pa ne nagibov, ki so bili v tej zadevi odločini, akoravno so bili ti nagibi razkrili, da so se čudne stvari snovale in da je mej Avstro-Ogersko in kraljevino Srbsko bila trdna pogodba za gotove slučaje, akoravno se je to zanikalo« (»Slovenski Narod« 274, 30. XI 1885).

³⁵⁹ »Slovenski Narod« 275, 1. XII 1885. — Rusija se nije ljutila na grofa Rudolfa Khevenhüllera što je bio kod bugarskog kneza, ali ju je iritiralo to, što je sagovorniku pretio austrougarskom okupacijom Srbije i ruskom Bugarske, a da se o tome pre nisu sporazumeli Beč i Petrograd. Te pretnje nisu ni

Istog dana, kad je grof Rudolf Khevenhüller uspeo da od bugarskog kneza iznudi pristanak na obustavu neprijateljstava, tj. u broju od 28. novembra, »Slovenec« je saopštio svojim čitaocima da je bečka vlada, suočena sa uspešnim nastavljanjem operacija bugarske vojske na srpskoj teritoriji, »izdala nalog svom zastupniku na srpskom dvoru, grofu Khevenhülleru, da se odmah uputi u bugarski vojni logor, gde treba da saopšti odluku velesila o potrebi obustave neprijateljstava, što je austrijski zastupnik odmah i učinio«. Očito odobravajući ovaj postupak bečke diplomatije, anonimni autor ovog kratkog sastava savetuje bugarskom knezu, Alexandru Battenbergu, da prihvati zahtev Austro-Ugarske i izda naređenje svojim potčinjenim vojnim starešinama da obustave neprijateljstava prema srpskim trupama. Istini za volju, treba reći da je bugarska vojska pokazala visoku borbenu svest, te je uspeła da zauzme i Pirot. Pri tome treba imati u vidu da ju je pratila i sreća. Bugarski knez ne sme imitirati Pruse, kod kojih je učio ratnu veštinu. Jer, ako su Prusi uspeali da do Pariza gone poražene i demoralisane Francuze, ne znači da bi tako uspešno Bugari gonili Srbe na njihovoj teritoriji, pošto se bugarski vojnici, što se tiče vojne obuke i naoružanja, ne mogu, ne samo sa nemačkom, već ni sa srpskom vojskom porediti.³⁶⁰ U broju od zadnjeg dana novembra, organ slovenačkih klerikalaca, odobravajući pritisak bečke vlade na bugarskog kneza, preko svog beogradskog poslanika, da pristane na obustavu neprijateljstava, objavio je informaciju, koja počinje značajnim upozorenjem: »Između Srba i Bugara rat je završen«. U nastavku je navedeno kako je bugarski knez poslao telegram u Sofiju, koji je tamo prispeo 28. novembra u 21 sat, u kome je, kao najvažnije, navedeno da je izdao naređenje o obustavljanju neprijateljstava. Tako je postupio »zbog kolektivnog pisma velesila i izjave grofa Khevenhüllera, koji je došao u ime njegovog vladara i rekao, da će, ako budemo mi dalje nadirali, austrijske čete doći u pomoć srpskim četama«. Kao najvažnije, u smislu komentara, navedeno je da je prestalo prolivanje »bratske jugoslovenske krvi«, do čega je došlo zbog oholosti srpskog kralja, a koju su potom Bugari, »opijeni pobedom«, nastavili, iako to nije bilo neophodno potrebno, jer za bugarsku vojnu slavu bilo bi dovoljno da su Srbe potisli preko granice. Oštro osuđujući operacije bugarske vojske na srpskoj teritoriji, nepoznati autor ovog sastava je naglasio: »Iako je knezu Aleksandru izdašno uvećao pobedonosne laborike, napad na Pirot je bio suvišan, jer su te laborike pošćropljene bratskom krvlju. Do toga ne bi ni došlo, da su Bugari prvu depešu o obustavi neprijateljstava prihvatili, namesto što su je odbili, jer je bila šifrovana. U Srbiji Bugari i tako nemaju šta da traže. Uglavnom, sada, pak, imaju oba (vladara) dovoljno. Kralj Milan je dobio to što je iskao, a knez Aleksandar se je učvrstio na prestolu, koga mu je Rusija otpočela podrivati. Šta će biti sa Istočnom Rumelijom uskoro će se saznati«.³⁶¹

Organ trščanskih liberala je, u broju od 2. decembra, objavio uvodnik s naslovom »Vojna ili mir«, u kome je, kao najvažnije, istaknuto da je do Khevenhüllerove misije i faktičkog prestanka srpsko-bugarskog rata moglo doći samo zato, jer joj je prethodio saobrazan dogovor između Austro-Ugarske i Rusije, pošto bi, u suprotnom, ovaj korak bečke vlade bio opasan po evropski mir. Istaknuto je i to, da je žalosno stanje, kako Srba tako i Bugara, neosporno po obustavi neprijateljstava: prvih što su poraženi, a drugih što se njihov vladar otuđio od Rusije, naslonivši se na Englesku, pa je ujedinjenje Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom problematično.³⁶²

u Berlinu odobravali, jer je Otto Bismarck poručio u Beč, da u jednom eventualnom ratnom sukobu između Austro-Ugarske i Rusije zbog Srbije, Habsburška Monarhija ne treba da očekuje podršku Nemačke (up.: S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX, ..., str. 300; V. J. Vučković, op. cit., str. 54).

³⁶⁰ Važniji deo saveta, upućenog na adresu bugarskog kneza, glasi: »Poleg junaštva mora se bolgarskim junakom nedvomno tudi ogromna sreća pripoznati. Naj bi se le preveć ne zanašali na njo. Sreća je opoteča. Naj bi pać vrli Aleksander, pomislil da je kaj drugoga domaće ognjišće braniti, kakor pa v sovražnikovi deželi nasprotnika iskati. Naj ne posnema Prusov, pri katerih se je vojevati učil. Res so oni Francoze do Pariza podili. Ce se bo tudi Bolgarom to glede Srbov posrećilo, je pać drugo vprašanje, kajti bolgarska vojska se vendar ne dá z nemško in niti s srpsko primerjati, kar se šolanja in oboroženja tiče. Aleksander naj bo zadovoljen s tem, kaj si je do sedaj priboril in naj se v Sofijo povrne ter miruje« (»Slovenec« 273, 28. XI 1885).

³⁶¹ »Slovenec« 274, 30. XI 1885.

³⁶² »Edinost« 96, 2. XII 1885.

»Soča« je, u broju od 4. decembra, objavila uvodnik s naslovom »Premirje«, u kome je, poput »Slovenskog Naroda« i »Slovenca«, navela sadržaj kneževe depeše, poslate u Sofiju, 28. novembra, uveče, vezane za Khevenhüllerovu misiju i obustavu neprijateljstava, a potom, odobravajući ovaj korak bečke vlade, navedeno je: »Prema tome, sigurno je da je samo moćna ruka našeg presvetlog cara zaštitila Srbe od daljih bugarskih napada, a time još od veće nevolje i sramote«.³⁶³ »Slovenski Gospodar« je, u broju od 3. decembra, u uvodniku s naslovom »O naših susedih Srbih«, pored ostalog, naročito podvukao da je Austro-Ugarska posredno kriva što je Srbija zaratila protiv Bugarske, jer ju je mogla odvratiti od tog, po Srbiju, tako sudbonosno nesrećnog koraka.³⁶⁴ Ostali listovi, »Novice«, »Ljubljanski List«, »Laibacher Zeitung« i »Laibacher Wochenblatt«, saopštili su svojim čitaocima okolnosti vezane za obustavljanje neprijateljstava na srpsko-bugarskom ratištu, bez zapaženijih komentara.³⁶⁵

Slovinci su, kako se vidi iz napred navedenog, bili dosta dobro i blagovremeno obavješteni o obostranim borbenim dejstvima na srpsko-bugarskom ratištu od otpočinjanja pa do obustavljanja neprijateljstava, 2/14 — 16/28. novembra 1885. godine. Liberalna struja slovenačkog nacionalnog pokreta, sudeći po pisanju njenih organa, »Slovenskog Naroda«, »Edinosti« i »Soče«, pa i klerikalna struja sa svojim organom, »Slovenec«, i donekle konzervativna sa »Slovenskim Gospodarom«, osuđivali su prodiranje srpske vojske ka glavnom strategijskom objektu, Sofiji, priželjkujući neuspjeh srpske vojske, jer su je otvoreno tretirali kao agresora. Zbog toga su pozdravili pobjedu bugarske vojske u bici kod Slivnice, 5/17 — 7/19. novembra, kao i bugarske pobjede koje su potom usledile u završnim operacijama, zaključno sa bojem kod Pirota, 14/26 — 15/27. novembra 1885. Ovaj, znatno veći deo slovenačke javnosti, veličao je bugarske pobjede, ističući da su bugarski ratnici iznenadili evropsku javnost, jer je vladala, gotovo, opšta uverenost da će obučenija, iskusnija i bolje naoružana srpska vojska veoma brzo slaviti pobjedu. Konzervativna struja slovenačkog nacionalnog pokreta, sa svojim organom, »Novice«, a tako isto i organ Pokrajinske vlade za Kranjsku, »Laibacher Zeitung«, i njegov večernji dodatak, »Ljubljanski List«, te i stranka domaćih Nemaca sa svojim organom, »Laibacher Wochenblattom«, priželjkivali su pobjedu srpske vojske i isticali njene uspehe u početnoj fazi rata. No, ipak su priznali poraz srpskih snaga u slivničkoj bici, kao i u završnim borbama, ističući, da je neumešnost u komandovanju srpske Vrhovne komande, na čelu sa kraljem Milanom, bila glavni uzrok neuspeha srpske vojske.

(se nadaljuje)

³⁶³ »Soča« 49, 4. XII 1885.

³⁶⁴ »Slovenski Gospodar« 49, 3. XII 1885, str. 389—390.

³⁶⁵ Up.: »Novice« 48, 2. XII 1885, str. 388; »Ljubljanski List« 273, 274 od 28. i 30. XI 1885; »Laibacher Zeitung« 274, 30. XI 1885, str. 2246; »Laibacher Wochenblatt« 278, 5. XII 1885.

ZGODOVINSKI ČASOPIS

— osrednja slovenska historična revija
— glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, v Ljubljani, Aškerčeva 12/I, lahko še vedno dobite naslednje zvezke »Zgodovinskega časopisa« (ZČ):

ZČ 1/1947 (ponatis 1977) — 480 din	ZČ 26/1972, št. 1-2 (ponatis 1980) — 490 din
ZČ 2-3/1948-49 — razprodan	ZČ 26/1972, št. 3-4 (ponatis 1984) — 720 din
ZČ 4/1950 — razprodan	ZČ 27/1973, št. 1-2 — razprodan
ZČ 5/1951 — pred ponatisom	ZČ 27/1973, št. 3-4 — razprodan
ZČ 6-7/1952-53 — pred ponatisom	ZČ 28/1974, št. 1-2 — razprodan
ZČ 8/1954 — razprodan	ZČ 28/1974, št. 3-4 — 480 din (kmalu razprodan)
ZČ 9/1955 — razprodan	ZČ 29/1975, št. 1-2 — 400 din
ZČ 10-11/1956-57 — razprodan	ZČ 29/1975, št. 3-4 — 360 din
ZČ 12-13/1958-59 — 1000 din (kmalu razprodan)	ZČ 30/1976, št. 1-2 — 360 din
ZČ 14/1960 — 600 din (kmalu razprodan)	ZČ 30/1976, št. 3-4 — 360 din
ZČ 15/1961 — razprodan	ZČ 31/1977, št. 1-2 — 440 din
ZČ 16/1962 — 800 din (kmalu razprodan)	ZČ 31/1977, št. 3 — 360 din
ZČ 17/1963 (ponatis 1978) — 520 din	ZČ 31/1977, št. 4 — 300 din
ZČ 18/1964 (ponatis 1980) — 520 din	ZČ 32/1978, št. 1-2 — 360 din
ZČ 19-20/1965-66 (ponatis 1985) — 1400 din	ZČ 32/1978, št. 3 — 300 din
ZČ 21/1967 — 800 din (kmalu razprodan)	ZČ 32/1978, št. 4 — 300 din
ZČ 22/1968, št. 1-2 (ponatis 1983) — 480 din	ZČ 33/1979, št. 1 — 360 din
ZČ 22/1968, št. 3-4 — 480 din	ZČ 33/1979, št. 2 — 320 din
ZČ 23/1969, št. 1-2 — razprodan	ZČ 33/1979, št. 3 — 300 din
ZČ 23/1969, št. 3-4 — razprodan	ZČ 33/1979, št. 4 — 280 din
ZČ 24/1970, št. 1-2 (ponatis 1981) — 360 din	ZČ 34/1980, št. 1-2 — 400 din
ZČ 24/1970, št. 3-4 — razprodan	ZČ 34/1980, št. 3 — 260 din
ZČ 25/1971, št. 1-2 (ponatis 1985) — 880 din	ZČ 34/1980, št. 4 — 260 din
ZČ 25/1971, št. 3-4 — pred ponatisom	ZČ 35/1981, št. 1-2 — 360 din
	ZČ 35/1981, št. 3 — 260 din
	ZČ 35/1981, št. 4 — 260 din
	ZČ 36/1982, št. 1-2 — 400 din
	ZČ 36/1982, št. 3 — 300 din
	ZČ 36/1982, št. 4 — 300 din
	ZČ 37/1983, št. 1-2 — 520 din
	ZČ 37/1983, št. 3 — 320 din
	ZČ 37/1983, št. 4 — 360 din
	ZČ 38/1984, št. 1-2 — 680 din
	ZČ 38/1984, št. 3 — 480 din
	ZČ 38/1984, št. 4 — 520 din
	ZČ 39/1985, št. 1-2 — 840 din

Za prvih petindvajset letnikov ZČ je na voljo bibliografsko kazalo.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, prav tako pa tudi po pošti.

Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 1000 dinarjev, je možno obročno odplačevanje. Člani zgodovinskih in muzejskih društev s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo 25-odstotni popust, študentje 50-odstotni popust. Za naročila iz tujine velja 40-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge.

Ponatise vseh zvezkov ZČ, ki so že razprodani, lahko naročite v prednaročilu.